

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ
ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ

Ё. Абдуллаев
Қ. Яҳёев

СОЛИҚ МАВЗУСИДА

100 САВОЛ
ВА
ЖАВОБ

Тошкент – "Меҳнат" – 1997

ББК 65.9(2) 261.3

А15

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ
ВАЗИРЛИГИНИНГ ЎҚУВ-МЕТОДИКА МАРКАЗИ ВА
ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ НАШР ҚИЛИШГА
ТАВСИЯ ЭТГАН.**

Мухаррир А. АБДУМАЖИДОВ

0605010204 — 4

А ----- қўшимча рўйхат — 97

М 359(04) — 97

ISBN 5-8244-1225-1

© "Меҳнат" нашриёти, 1997.

КИРИШ

! Бирор бир жамиятни солиқ тизимисиз тасаввур қилиш мумкин эмас.

Чунки солиқ бюджет (пул фонди)ни ташкил этишнинг асосий воситаси бўлибгина қолмай, балки улар:

- Маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмини оширишга;
- Ишлаб чиқаришни ривожлантириш йўлида инвестицияни кўнайтиришга;
- Рақобатга бардош берадиган маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўнайтиришга;
- Кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришга;
- Хусусий корхоналар очиш билан бозор инфраструктурасини барпо қилишга;
- Умумдавлат эҳтиёжларини қондиришга хизмат қилади.

Республикамызда иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришда солиқлар ролини, солиқ сиёсати ва қонунларини нафақат талабаларга, шу билан бирга, солиқ тўловчилар ва солиқ ундирувчилар, шунингдек, кенг халқ оммасига тарғибот қилиш мақсадида муаллифлар ушбу ўқув қўлланманинг иккинчи нашрнини содда ва равои тилда, оммабон кўринишда тайёрлашди.

Қўлланма мантиқан 3 қисмдан иборат:

I қисм — назарий масалалар

II қисм — тест топшириқлар

III қисм — адабиётлар.

Биринчи қисм талабалар билан маъруза дарсларини диалог тариқасида олиб боришга қўл келса, иккинчи қисм — амалий машғулот дарсларини ўтказишда, жорий, оралик

ва якуний назоратларни қабул қилишда, кафедрага ўқитувчиларни ишга ва аспирантурага қабул қилишда мазкур фан бўйича билим даражасини синашда жуда ҳам асқотади. Учинчи қисм - ўз билим доираларини кенгайтириш истагида бўлган ўқувчилар учун справочник вазифасини бажариши мумкин.

І Б О Б

СОЛИҚ НАЗАРИЯСИ

1	Солиқ деганда нимани тушунасиз?	8
2	Солиқларнинг зарурлиги нимадан келиб чиқади?	9
3	Солиқ объекти деганда нимани тушунасиз?	11
4	Солиқ субъектлари бўлиб кимлар ҳисобланади?	11
5	Солиқ манбалари нимани ифода этади?	12
6	Солиқ нормаси ва солиқ оғирлиги деганда нимани тушунасиз?	12

7	Солиқ бирлиги деганда нимани тушунасиз? 13	
8	Солиқ ставкаси деганда нимани тушунасиз? 14	
9	Пропорционал солиқ ставкаси қандай белгиланади? 14	
10	Прогрессив солиқ ставкаси деганда нимани тушунасиз? 15	
11	Регрессив солиқ ставкаси қайси усулда қўлланади? 16	
12	Солиққа тортилмайдиган минимум деганда нимани тушунасиз? 17	
13	Солиқ декларацияси нима учун тузилади? 18	
14	Солиқ имтиёзи деганда нимани тушунасиз? 20	
15	Солиққа тортишнинг қандай тамойиллари мавжуд? 22	22
16	Солиқ сиёсати деганда нимани тушунасиз? 24	
17	Солиқ ҳам ўз концепциясига эгами? 26	

18	Солиқ стратегияси ва тактикаси деганда нимани тушунасиз?	27
19	Солиқ механизми нималарни ўз ичига олади?	27
20	Пул муомаласини мустаҳкамлашда солиқлар қандай роль ўйнайди?	28
21	Солиқ тизими (системаси) деганда нимани тушунасиз ва у тизим қандай гуруҳланади?	29
22	Тўғри ва эгри солиқлар бир-биридан нималар билан фарқланади?	30
23	Республика бюджетига тушадиган солиқларга қандай солиқлар киради?	31
24	Қандай солиқлар маҳаллий солиқлар деб аталади?	32
25	Солиқлардан ташқари бюджетларга тўловлар бўлиши мумкинми?	33
26	Солиқлар қандай функцияларни бажаради?	33
27	Республикамизда жорий қилинган солиқли ва солиқсиз тўловларнинг ҳозир қандай турлари мавжуд?	36

1

Солиқ деганда нимани тушунасиз?

Амалиётда солиқ деганда баъзи бюджетга тушадиган пул ёки мажбурий тўлов деб таъриф берилади. Бу тўлик бўлмаган, илмий асосланмаган таърифдир. Ахир бюджетга пул солиқсиз ҳам тушиши ва солиқсиз ҳам мажбурий тўловлар борлиги кўпчиликка маълумку! Биз солиқларга қуйидаги таърифни берган эдик.

Солиқлар — бу бюджетга тушадиган пул, (иқтисодий) ва қонун билан белгиланган мажбурий муносабатлардир. Бу муносабатлар солиқ тўловчилар (ҳуқуқий ва жисмоний шахслар) билан давлат ўртасидаги муносабатларни ифода этади. Солиқ тўғрисидаги қонунлар Олий мажлис томонидан тасдиқланган демократик муносабатлардир. Солиқлар миллий даромадни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш жараёнида унинг бир қисмини давлат ихтиёрига олиш шаклидир. Солиқ давлатнинг марказлашган пул фонди (давлат бюджети)ни ташкил этишнинг асосий воситаси ҳисобланади.

Солиқларнинг мажбурийлиги олий мажлис томонидан тасдиқланган ҳуқуқий ва меъърий қонунлар билан таъминланади.†

Шундай экан, солиқларни тўламасликка, солиқ объектини яширишга, солиқ суммасини камайтириб кўрсатишга на ҳуқуқий ва на жисмоний шахсларнинг ҳаққи йўқ.

Солиқ тўлаш хўжалик субъекти ва фаолият кўрсатувчи фуқаро билан давлат ўртасидаги иқтисодий алоқаларни бозор иқтисодиёти давридаги асосий шакли, даромадларни хўжалик субъектлари билан давлат ўртасида тақсимлашнинг асосий воситаси ҳисобланади.

2

Солиқларнинг зарурлиги нимадан келиб чиқади?

Бозор иқтисодиёти олди-сотди, эквивалент, пул муносабатлари иқтисодиётидир. Шундай экан, солиқлар шу муносабатларга, яъни эквивалент муносабатларига тўғридан-тўғри мос келадими, деган саволга салбий жавоб тўғри келади. Лекин солиқлар ҳар томонлама ўрганиб чиқилса, ижобий жавоб келиб чиқади.

Солиқлар энг аввало давлатнинг ижтимоий зарурий вазифаларини молиявий маблағлар билан таъминлашнинг зарурлигидан келтириб чиқарилади. Давлат олдида турган умумий жамият вазифаларига ҳозирги шароитда қуйидагилар киради:

- 1 аҳолининг кам таъминланган табақаларини (талаба-лар, нафақахўрлар, ногиронлар ва бошқалар) ижтимоий ҳимоя қилиш;
- 2 мамлакат мудофаасини таъминлаш;
- 3 мамлакат фуқароларининг тинч меҳнат қилиш ва эркин яшаши муҳофазасини таъминлаш;
- 4 мамлакат ичида узлуксиз ижтимоий, маданий тадбирларни (маориф, соғлиқни сақлаш, маданият, ижтимоий таъминот ва бошқалар) амалга ошириш;
- 5 хорижий мамлакатлар билан иқтисодий, маданий, сиёсий алоқалар ўрнатиш ва ҳ.к.;
- 6 бозор инфраструктурасини яратиш.

Бу вазифаларни амалга ошириш ниҳоятда кўн молиявий ресурсларини талаб қилади. Бозор иқтисодиёти шароитида бу ресурсларни фақат солиқлар ва солиқ характериға эга бўлган тўловлар орқали амалга ошириш мумкин.

Тўғри, буйруқбозлик, марказлашган маъмурий бошқариш даврида давлат ўз вазифаларини солиқсиз тўловлар, яъни ажратмалар, бадаллар, ҳар хил тўловлар орқали ҳам амалга оширган, чунки у даврда солиқли тўловга кўн хожат йўқ эди. Деярли ҳамма мулк давлатники бўлганлиги сабабли, давлат истаганча корхоналар даромадини ўз мулки сифатида ажратмалар йўли билан бюджетга жалб қилар эди. Бозор иқтисодиёти шароитида хилма-хил мулк шакллари-нинг таркиб топиши ва демократик жараёнларнинг ривожланиши бюджетга тўловларни ажратмалар сифатида эмас, балки қонуний кучга кирувчи демократик тўловлар асосида амалга ошириш тақозо этилади)

Энди бозор иқтисодиёти қонуниятидан келиб чиқиб муносабатлар эквивалент муносабат бўлиши зарурлигини эътиборга олсак, давлатнинг (тўғрироғи, ҳукуматнинг) бажарган хилма-хил хизматлари учун мамлакат ичидаги ҳуқуқий ва жисмоний шахслар ҳақ тўлашлари керак, яъни ҳукуматнинг хизмат кўрсатувчи муассасалари (мудофаа, хавфсизлик комитети ва б.) ўз хизматларини сотишлари зарур. Демак, хизматлар товар даражасига кўтарилиши ва бозорга чиқиши керак. Бироқ, бу хизматлар "ижтимоий товарлар" бўлганлиги учун алоҳида корхоналар уларни ишлаб чиқаришдан бош тортади, чунки мураккаб ва қimmatга тушади, бошқа корхоналар шу "ижтимоий товарлар"-ни сотиб олишдан бош тортади. Демак, бозор бундай товарларни қабул қилмайди.

Лекин, иккинчи томонини олсак, ҳеч ким, яъни ҳуқуқий шахслар ҳам, жисмоний шахслар ҳам "ижтимоий товарлар"ни истеъмол қилишдан бош тортмайди, ҳамма учун зарурлигини билади. Бироқ алоҳида корхоналар бу товарлар учун ҳақ тўлашга қодир эмас. Шундай экан, мамлакат парламенти — Олий мажлис бу аҳволини кўриб чиқиб, ҳукуматнинг жамиятга кўрсатадиган хизматлари ҳақини қоплаш учун мажбурий тўлов — солиқни жорий этади.

Солиқ демократик тўлов бўлиб, бозор муносабатларига ҳуқуқий асос билан жорий этилади.

3

Солиқ объекти деганда нимани тушунасиз?

Солиқ объекти солиқ нимага солинади, деган саволга жавоб беради.

Солиқ объекти асосан 3 гуруҳга бўлинади: оборот, даромад ва мулк.

Аниқроғи — сотилаётган маҳсулот обороти, олинган фойда (ёки даромад), ер майдони, транспорт воситасининг қуввати (от кучидан) ва бошқалар солиқ объекти ҳисобланади. Объект қанча кўп, кенг ва қатта бўлса бир хил солиқ ставкаси шароитида мамлакат солиқ оғирлиги солиқ тўловчилар ўртасида шунча пасаяди. Солиққа тортилган объект асосан солиқ номини ифода этади ва кўп ҳолларда солиқ манбаига мос келади. Масалан, корхона фойдасига солиқ солишда солиқ объекти ҳам, манбаеси ҳам фойдадир. Фуқаролар даромади солигининг ҳам, солиқ объектининг ҳам манбаи фуқаро олган ялпи даромаддир. Солиқ объекти хилма-хил бўлиб, у бевосита давлатнинг иқтисодий сиёсатига боғлиқ бўлади.

4

Солиқ субъектлари бўлиб кимлар ҳисобланади?

Субъект сўзи солиқ муносабатларида ҳуқуқий маънода киритилган. Солиқ муносабатларида қатнашувчи томонлар солиқ субъектлари бўлиб ҳисобланади. Амалиётда кўпинча солиқ субъекти деганда солиқ тўловчиларнинг ўзи тушунилади.

ди. Аммо ҳеч қандай солиқ муносабатсиз бўлмайди. Муносабат бўлиш учун эса камида икки томон бўлади. Демак, солиқ субъектлари бу солиқ тўловчилар (ҳуқуқий шахслар ва жисмоний шахслар) ва солиқ ундирувчилар (солиқ идоралари)дир. Ёки солиқ тўловчилар билан давлат ўртасида муносабат бўлади. Шу муносабатларда қатнашувчилар субъектлар бўлади ва субъектлар ўртасидаги муносабатларни ўрганиш ва яхшилаш солиққа тортишнинг муҳим вазифаларидан биридир.

5

Солиқ манбалари нимани ифода этади?

Солиқ нима ҳисобидан тўланса, ўша нарса солиқ манбаи бўлади. Масалан, ерга солиқ солинганда ер майдони солиқ объекти ҳисобланса, ердан келадиган даромад унинг манбаи бўлиб ҳисобланади. Лекин амалиётда ер солигини ундиришда корхоналарнинг бошқа даромадлари (фойдаси) ёки фуқароларнинг иш ҳақи ҳисобидан ҳам солиқ ундириш тартиби мавжуд.

Аксарият кўп солиқлар учун фойда ёки даромад солиқлар манбаи бўлиб ҳисобланади.

Солиқ манбаларни тўғри, тўлиқ аниқлаш, улардан тегишли қисмини солиқ солиш усули билан давлат бюджетига тушириш, шу билан бирга корхона, бирлашма, ташкилот ва аҳолига солинадиган солиқ манбаларидан олинадиган солиқ меъёри мутаносиблигини таъминлаш давлат учун энг мураккаб ва масъулиятли ишдир.

6

Солиқ нормаси ва солиқ оғирлиги деганда нимани тушунасиз?

Бюджетга тўланган солиқ суммасининг солиқ объектига нисбатан ҳажми солиқ нормаси деб аталади. Солиқ нормаси даромад (фойда) суммаси, мол-мулк қиймати ёки товар сотиш обороти миқдорига қараб белгиланади.

Масалан, фуқароларнинг даромад солигида солиқ нормаси фуқаронинг ҳар бир юз сўм олган даромадига қараб 15, 25, 35, 40 фоизларда белгиланган. Бу солиқ ставкаси деб аталади.

Солиқ нормаси олдиндан қатъий (сўмда ёки фоизда), яъни ўзгармас миқдорда ёки прогрессив, яъни солиқ объекти миқдорига қараб ортиб борувчи, ўзгарувчан шаклларда белгиланади. Солиқ оғирлиги корхона ёки фуқаро тўлайдиган барча солиқли ва солиқсиз тўловлар йнгиндисидан ташкил топади. Солиқ оғирлиги баъзан амалиётда солиқ юки, деб нотўғри талқин қилинади.

Солиқ оғирлиги ҳамма солиқли ва солиқсиз тўловлар йнгиндисини, солиқ нормаси эса фақат бир солиқ ёки тўловнинг бюджетга ўтказиладиган қисмини ифода этади.

Барча тўғри солиқларда (фойдага, даромадга, ерга ва б.) солиқ оғирлигини тўловчиларнинг ўзи, яъни корхона, фирма, компания, бирлашма ва фуқаролар кўтаради.

Аммо шундай солиқлар борки, улар эгри солиқлар (ёки оборотдан олинадиган солиқлар) бўлиб, солиқнинг ҳуқуқий тўловчилари маҳсулот сотувчи, иш, хизмат кўрсатувчи корхоналар, аввало истеъмолчи корхоналар, пировардида эса улар товари (хизмати)ни истеъмол қилувчи аҳоли ҳисобланади.

Бундай солиқларга қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи, конлардан фойдаланиш солиғи ва киради.

7

Солиқ бирлиги деганда нимани тушунасиз?

Солиқ бирлиги деганда, солиқ объектининг бир бўлаги тушунилади ва у бугун объектдан солиқ ҳисоблаш учун зарур бўлган меъёр вазифасини бажаради. Масалан, аҳоли ихтиёридаги ердан солиқ ундирилаётганда - ҳар бир квад-

рат метр, корхоналар еридан - ҳар бир гектар (га) солиқ бирлиги билан ҳисобланади. Транспорт воситалари эгалари солигида солиқ бирлиги от кучи ёки киловатт-соат қуввати ҳисобланади.

Масалан 1м² солиқ бирлигига 3 сўм солиқ ставкаси бўлса 300м² ер учун 900 сўм солиқ тўлашга тўғри келади. Бордию фуқарода 400м² ер майдони бўлса бир йилга 1200 сўм солиқ тўлаши зарур бўлади. Демак, солиқ бирлигини асос қилиб олиб, солиқ ставкасига кўнайтирилса йиллик жами солиқ суммаси аниқланар экан.

8

Солиқ ставкаси деганда нимани тушунасиз?

Солиқ объектининг ҳар бир солиқ бирлиги учун давлат томонидан белгилаб қўйилган меъёр солиқ ставкаси, деб юритилади. Бу ставка қатъий суммаларда ёки фоизларда объектга нисбатан қўлланилади. Масалан, шаҳар жойларида ҳар бир квадрат метрга 3 сўм ер солиқ ставкаси белгиланган. Бозор иқтисодиёти шароитида пул инфляцияси учраб турганлиги учун қатъий суммалардаги солиқ ставкаларини қўллаш анча қийинлашиб боради. Шунинг учун ҳам солиқ ставкаларнинг аксарияти фоизларда белгиланган. Масалан 1996 йилдан бошлаб қўшилган киймат солиғи ставкаси 17 фоиз, фойдага солиқ ставкаси 37 фоиз, мол-мулк солиғи ставкаси корхоналар учун йилига 2 фоиз қилиб белгиланган. Солиқ ставкалари пропорционал, прогрессив ва регрессив кўринишларда бўлиши мумкин.

9

Пропорционал солиқ ставкаси қандай белгиланади?

Пропорционал солиқ ставкаси усулида фойда ёки оборотга эга бўлган ҳуқуқий ва jisмоний шахслар бир хил пропорцияда (улушда) солиқ тўлайдилар. Бу ерда солиқ

ставкаси қатъий ўрнатилган бўлиб пропорционал равишда олинади. Масалан, корхона асосий фондларининг ўртача йиллик қиймати 20000 сўм бўлиб, ундан ундириладиган солиқ ставкаси 2 фоиз белгиланганда, солиқ суммаси ҳисобот йили учун 400 сўмни ($20000 \cdot 2 : 100$) ташкил этади, бордию шу қиймат 50000 сўм бўлса, солиқ суммаси 1000 сўмни ташкил этади ва ҳ.к.

10

Прогрессив солиқ ставкаси деганда нимани тушунаси?

Даромад ёки фойда ортиб бориши билан солиқ ставкаси ҳам ортиб бориши кўзда тутилган бўлса, бундай ставкаларни прогрессив солиқ ставкалари дейилади. Буни биз Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаганлардан олинadиган даромад солиғи ставкасида яққол кўришимиз мумкин.

Аҳолининг ялпи даромадидан солиққа тортилмайдиган минимал даромад қисмини (бу сумма 1996 йил 1 сентябрдан бошлаб 600 сўм қилиб белгиланган) чегириб ташлаб қолган қисмидан 2 иш ҳақи минимумида бўлган қисмлардан 15 фоиз, ундан ошган 3 иш ҳақи минимумига тенг қисмдан 25 фоиз, яна ошган 5 иш ҳақи минимумига тенг қисмидан 35 фоиз ва ундан ошган қисмидан эса 40 фоиз солиқ ставкаси белгиланган.

Демак, ишчининг даромади қанчалик ошиб борса, бюджетга шунчалик кўпроқ даромад келтиради. Лекин ижтимоий товарлардан ҳамма сингари бир хил истеъмол қиладди. Бизнинг мисолимиздаги ишчи аҳолининг ижтимоий ҳимоя қилинишига ва бошқа зарурий мақсадларни амалга ошириш учун давлатнинг молиявий ресурсларини кўпайишига бевосита ўз ҳиссасини фаол қўшган бўлади.

Прогрессив солиқ ставкасининг ўзига хос камчиликлари ҳам мавжуд. Бундай усул унумли меҳнат қилиб ошиқча даромад топишга ундамайди.

Бундай ҳолларда аҳолини ошиқча даромад топиб уни омонатга қўйиш ёки қимматбаҳо қоғозлар сотиб олиб республика иқтисодиёти учун инвестиция манбаи яратишга қизиқтирмайди, ундамайди. Чунки меҳнаткаш даромади ортиб бориши билан солиқ ставкаси ҳам ортиб боради. Натижада камроқ даромад топиб, ундан камроқ солиқ тўлаш маъқулроқ бўлиб қолади. Шунинг учун савдо ва бошқа соҳаларда ишбилармонлик билан шуғулланувчилар савдо оборотини, даромадини яширишга ҳар хил йўллар билан ҳаракат қиладилар. Лекин қатъий иш ҳақи (даромад) олиб ишловчи ишчи ва хизматчилар бундай қила олмайдилар.

11

Регрессив солиқ ставкаси қайси усулда қўлланилади?

Регрессив солиқ ставкаси усулида даромад ўсиши (ошиши) билан маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми кўпайиши ёки экспортга маҳсулот ишлаб чиқариш кўпайиши билан солиқ ставкаси камайиб боради. Демак, бундай корхона бюджетга кам солиқ тўлай бошлайди. Регрессив ставкалар бирор фаолият ёки соҳада маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш ёки ўз фойдасидан бирор турдаги харажатни (масалан, инвестицияни) кўпайтиришни рағбатлантириш мақсадида қўлланилади.

Регрессив ставкани қўллашга давлат қўйидаги икки йўлнинг бирини танлаш билан эришади: ё давлат бюджети харажатларини камайтиради ёки камайган солиқ оғирлигини бошқа солиқ тўловчиларга тарқатиб юборади.

Регрессив солиқ ставкалари Ўзбекистон солиқ қонунчилигида 1995 йил 1 январдан бошлаб фойдага солиқ бўйича қўллана бошланди. Бироқ 1996 йилдан бошлаб бу тартиб бекор қилинди.

Республикамиз президентининг "Экспортга маҳсулот ишлаб чиқаришга корхоналарни рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" 1996 йил 20 мартда қабул қилинган қарори регрессив солиқ ставкасига мисол

бўлаолади. Чунки бу ерда ҳам экспортга маҳсулот ишлаб чиқариш салмоғи ошиши билан корхоналарнинг бюджетга тўлаши лозим бўлган фойдага солиқ ставкаси камайиб боради.

Агар корхона ишлаб чиқараётган маҳсулотининг умумий ҳажмида экспорт улуши:

- | | |
|------------------------------|---|
| 5 фоиздан 10 фоизгача бўлса | — 20 фоизга: |
| 10 фоиздан 20 фоизгача бўлса | — 30 фоизга: |
| 20 фоиздан 30 фоизгача бўлса | — 40 фоизга ва |
| 30 фоиздан кўп бўлса | — солиқ ставкаси 50 фоизга камайтирилади. |

12

Солиққа тортилмайдиган минимум деганда нимани тушунасиз?

Корхона ва ташкилотлар ҳамда аҳоли даромадларининг солиқдан тамомила озод этиладиган қисми солиққа тортилмайдиган минимум деб юритилади. Бу минимум аҳоли даромадига нисбатан кўпроқ қўлланилади. Бу ерда солиқ солинмайдиган минимум 1996 йил 1 сентябрдан бошлаб 600 сўм қилиб белгиланган.

Агар аҳоли даромадларининг солиққа тортилмайдиган минимум қисми ошиб борса улар ишлаб топган даромаддан солиқ камроқ ундирилади, унинг эвазига аҳоли истеъмол буюмларини кўпроқ харид қилиш имкониятига эга бўлади.

Ўзбекистон ўзининг иқтисодий сиёсатида аҳолини кучли ижтимоий ҳимоялаш сиёсатини юритар экан, солиққа тортилмайдиган даромад минимумини ошириб бориши шу сиёсатининг муваффақиятли амалга оширилаётганидан дарак бериб туради.

13

Солиқ декларацияси нима учун тузилади?

Солиқ декларацияси ишбилармон даромадини солиққа тортиш ҳужжати, ахборотномасидир.

Ишчи ва хизматчилар асосий иш жойидан ташқари кўшимча даромад топсалар ёки фуқаролар тадбиркорлик билан шуғуллансалар топган ялпи даромади тўғрисида солиқ қонунчилигида кўрсатилганидек ахборотнома, хабарнома ёзишлари шарт. Бу солиқ декларацияси деб юритилади. Декларацияларда ҳуқуқий ёки жисмоний шахсларнинг йил давомида топган барча даромадлари ва шу даромадни олиш билан боғлиқ ҳамма харажатлари кўрсатилади.

Солиқ декларациясини такдим этиш бутун республика ҳудудида жорий этилган. Декларация талаб қилинишидан асосий мақсад ҳуқуқий ва жисмоний шахсларнинг олган соф даромадини аниқлаш ва уни солиққа тортишдир.

Солиқ декларациясини ёзиб топшириш жараёнида жуда катта қийинчиликларга дуч келинади. Бу ерда бизнинг фикримизча, солиқ маданиятининг пастлиги, ҳисобкитоб юритишда ишбилармонларда тажриба камлиги муҳим қийинчиликлардир. Булардан ташқари, ишбилармонлар даромадини ва харажатларини ифодаловчи тўлиқ ва аниқ меъёрий, муқобил ўлчамларнинг йўқлигини ҳам айтиш лозим. Натижада баъзан ишбилармонлар томонидан тўлдирилган декларацияда кўрсатилган маълумотларга, кўрсаткичларга ишониб ишлашга тўғри келади. Бу эса ишларда субъективизмнинг борлигидан дарак беради. Қолаверса ишбилармон-тадбиркорларнинг ҳаммаси ҳам ўзларида юргизиладиган кирим ва чиқим дафтарини тўлиқ ҳужжатлар

СОЛИҚ НАЗАРИЯСИ

асосида тўлдириш тартиби билан таниш эмаслар. Баъзан таниш бўлса ҳам аниқ ёзишга кўп мойил эмас. Масалан, хомашё ва маҳсулотларни деҳқон бозоридан сотиб олганда баҳосини ошириб кўрсатиш имкониятлари йўқ эмас ва ниҳоят солиқ декларацияси шаклининг кўплиги ҳам бу ишни мураккаблаштиради. Фикримизча, уларни такомиллаштириш, ихчамлаштириш ҳам ўз ечимини кутиб турган муаммолардандир. Ҳозирги вақтда энг кўп тузиладиган оддий декларация — бу якка меҳнат фаолияти билан шуғулланишда ёзиладиган декларациядир.

Унинг шакли қуйидагича:

199__ йил якка меҳнат фаолиятдан олинган
даромадлар тўғрисида декларация

Мен _____ ўз тўғримда қуйидагиларни
маълум қиламан.

Яшаш жойим _____ ман-
зилда бўлиб, 199__ йили _____ ойдан 199__ йил
_____ ойигача қуйидаги даромадларни олдим:

Фаолият тури	Маҳсу- лот сони. Кун, хафта, ойда	Бир йилда инчлаган кун, хафта	Бир маҳсу- лот баҳоси	Даро- мад суммаси	Хара- жатлар тури	Ҳар бир дона маҳсу- лот учун	Хара- жатлар суммаси
-----------------	--	---	--------------------------------	-------------------------	-------------------------	--	----------------------------

Шундай қилиб, менинг кўрсатилган даврдаги даро-
мадим _____ сўм

Ушбу декларацияни кўриб чиқишда ўзим тўғримдаги
қуйидаги маълумотларга эътибор қилишингизни сўрайман:

- 1 | менинг асосий иш жойим;
- 2 | қарамогимдаги боқимандалар;
- 3 | солиқдан имтиёз берувчи бошқа асослар;
- 4 | солиққа тортишни кўриб чиқётганда эътибор қилишнингизни сўраб қуйидаги бошқа маълумотларни хабар қиламан.

Шу билан бирга хабар қиламанки, худди шундай турдаги даромадни келгуси йилда ҳам олишни кўзламоқдаман ва даромад суммаси _____ сўм бўлиши кутилади.

Ушбу декларациядаги маълумотларнинг тўғри эканлигини тасдиқлайман.

199__ йил

(шахсий имзоси)

14

Солиқ имтиёзи деганда нимани тушунасиз?

Солиқ тўловчиларни солиқдан озод этиш, улар тўлайдиган солиқ миқдорини (солиқ базасини) камайтириш ёки солиқ тўлаш шартини енгиллаштириш кабиларни солиқ қонунчилигида солиқ имтиёзи деб юритилади. Лекин бизнинг фикримизча, имтиёздан кўра енгиллик сўзини ишлатиш солиқ моҳиятини очиб беради. Рус тилида “льготы” бу имтиёз эмас, имтиёз - “преимущество” маъносини беради. Енгиллик солиқ тўловчи елкасидан солиқ оғирлигини камайтириш демакдир.

Солиқ имтиёзлари аксарият бирор ишлаб чиқариш соҳасини, фаолият турини рағбатлантиришга қаратилган бўлади. Лекин бундай имтиёзлар манбаи ниманинг ёки кимнинг ҳисобига амалга оширилишини чуқур таҳлил қилиб чиқишга тўғри келади. Чунки бюджет харажатларни камайтириш имконияти топилмаса солиқдан имтиёзли солиқ тўловчи корхоналарга қўшимча солиқ юқини тақсимлаб беришга тўғри келади.

Солиқлар давлатнинг молия ресурслари миқдорига таъсир қилади.

Агар давлатнинг молия ресурсларини оширишга зарурияти бўлса, солиқ имтиёзлари камайтирилади ва аксинча, корхона, ташкилотларнинг фаоллигини ошириш керак бўлса, солиқ имтиёзлари кенгайтирилади. Лекин макроиқтисодиёт даражасида солиқ имтиёзларига кўп берилиб кетиш, бизнингча, солиқ тўловчиларда боқимандачиликка мойиллик касалини келтириб чиқариши мумкин. Чунки кўшниси солиқдан озод бўлган корхона ёки фуқаро шундай имтиёзни олиш учун ҳамма очик ва таъқиқланган усулларни ишга солиши мумкин.

Айрим солиқларда хилма-хил имтиёз турлари мавжуд. Корхона, бирлашма ва ташкилотларга солиқлардан бериладиган имтиёзларни 3 гуруҳга бўлиш мумкин:

- 1 | солиқдан батамом озод этилувчилар.
- 2 | солиқдан қисман ва вақтинча озод этилувчилар.
- 3 | солиққа тортиладиган фойда (даромад) базасини камайтириш.

Масалан, корхонада ишловчи ходимлар таркибида 50 фоиздан ортигини ногиронлар, 75 фоиздан ортигини ўрта ва махсус билим юрглари талабалари ташкил қилса, бундай корхоналар солиқдан тамомила озод этиладилар.

Агар корхонанинг экспортга сотган таварлари улар ишлаб чиқарган маҳсулотлари ҳажмининг 30 фоиздан кам бўлмаса, бундай корхоналар фойдага (даромад) солиқ ставкасини 2 марта камайтирилган ҳолда солиқ тўлайдилар.

Янги ташкил этилган корхоналар (биржа, тайёрлов улгуржи, воситачи, савдо-тижорат корхоналаридан ташқари) биринчи тузилган йили 25 фоиз ва иккинчи йили 50 фоиз белгиланган солиқ ставкасидан солиқ тўлайдилар. Учинчи йили 100 фоиз солиқ тўлашга тўғри келади.

Патент ёки лицензия олиб (ўз ихтиросидан ёки бошқа корхоналардан сотиб олиб) ишлаб ундан даромад олувчи корхоналар тегишли ҳужжат турларига қараб 2 йилдан 5 йилгача шу даромадларидан солиқ тўламайдилар.

Солиқ имтиёзлари турлари аксарият фойда солиғи ва қўшилган қиймат солиғида кўп берилган. Фойда солиғида солиқ имтиёзлари учун 4та модда (9, 10, 11, 12) ва 30 дан ортиқ банд ажратилган, қўшилган қиймат солиғида 35 банд бор. Лекин фойда (даромад) солиғида ҳамма солиқдан бериладиган имтиёзлар имтиёзсиз ҳисобланган бюджетга тўланиш лозим бўлган суммасининг 50 фоиздан кам бўлмаслиги шарт қилиб белгиланган (12-модда).

15

Солиққа тортишнинг қандай тамойиллари мавжуд?

Солиққа тортиш тамойиллари давлат томонидан ишлаб чиқилади ва Олий мажлис тасдиқлаган қонунларда кўрсатилади.

Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 15 февраль ва унга охириги марта 1995 йил 22 декабрда киритилган ўзгартишлар ва тўлдиришлар билан қабул қилинган "Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлар солиқлари тўғрисида" қонунда солиққа тортишнинг 4 та тамойили кўрсатишган. Булар қуйидагилар:

- 1) манбаларидан қатъий назар ҳамма даромадларни солиққа тортилиши мажбурийдир;
- 2) умумий давлат солиқ сиёсати атрофида ҳамма даражадаги маъмурий ҳудудларнинг солиқ фаолиятидаги мустақиллигини ҳисобга олиб ягона умумдавлат солиққа тортиш сиёсатини юритиш;
- 3) фаолияти муҳим ижтимоий, иқтисодий, экологик муаммоларга ҳамда хўжалик юритишнинг илғор шакллариغا қаратилган фаол ишловчи корхоналар имтиёзлар тизими орқали солиқларнинг кизиктирувчи ролини таъминлаш;

4| солиқ тўловлари бўйича декларациялар, текширишлар ва ревизиялар ўтказиш қонунчилигини бузганларга иқтисодий жазолар қўллаш билан молиявий назорат ўрнатишдан иборатдир.

Лекин жаҳон солиқ қонунчилигида иқтисодчи ва ҳуқуқшунос олимлар солиққа тортишнинг қуйидаги беш тамойили бўлишлигини кўрсатиб ўтишган. Бизлар ҳам қатъий эътибор беришимиз лозим бўлган беш тамойил қуйидагилардир:

1. **Тенглик ва самарадорлик.** Иқтисодий фаолият объектларини тенг солиққа тортиш ва тенг солиқ оғирлигини таъминлаш солиқ тўловчилар учун қарорлар қабул қилишга ва ресурсларни (пул ва буюмдаги) самарали тақсимлашга тўсқинлик қилмаслиги зарур. Бозор иқтисодиёти шароитида ҳуқуқий ва жисмоний шахслар бозорда қатнашишда тенг ҳуқуққа эга бўлишлари, солиққа тортиш ва солиқ оғирлиги ҳам улар учун тенг бўлиши керак. Бир бозор қатнашчиси солиқдан озод қилиниши солиқ оғирлигини бошқа бозор қатнашчиси елкасига туширади. Бу тенгликни билдирмайди.

2. **Солиққа тортишда аниқлик ва осонлик.** Солиқ тўловчилар тўлаши лозим бўлган солиқ суммасини аниқлай олишлари зарур, улар белгиланган солиқ оғирлигини қайси сиёсий қарорлар асосида қўйилганлиги тўғрисида аниқ ахборотлар билан таъминланиши керак.

3. **Солиққа тортишнинг арзонлиги.** Солиқ қонунчилиги имконияти борича оддий, солиқни ундириш жараёни эса арзонлиги билан ажралиб туриши зарур. Бу тамойил ҳам солиқ тўловчи ва ҳамма даромад учун солиққа тортишни тушунарли, қулай, оддий ва камсуқум бўлишлигини ифодалайди. Солиқни ундириш, солиқни ҳисоблаш тўғрисида тайёрланган қонуний ҳужжатлар нисбатан арзон бўлиши зарур.

4. **Солиққа тортишнинг хазинавий самарадорлиги ва эгилувчанлик.** Солиқ тизими ўзининг хазинавий самарадорлиги ва иқтисодий аҳвол ўзгаришига тўғри муносабатда

бўлаолиши билан ажралиб туриши лозим. Бу ерда иқтисодий ўсиш билан солиқнинг ошиши келиша олмайдиган ҳолатдир. Миллий ялпи ички маҳсулотдаги солиқлар ва ижтимоий сугурта жамғармасининг **салмоғини ошириш** иқтисодий ривожланишга катта салбий таъсир кўрсатади.

5. **Солиққа тортишда ижтимоий адолат.** Солиқ тизими давлатнинг ижтимоий мақсадларини амалга оширишга кўмаклашуви зарур, яъни солиқни саклаш, оила мақсадини кўзлаш ва табиат муҳофазасини таъминлашда қатнашиши зарур.

Юқоридаги барча тамойилларни эътиборга олиш солиқ концепциясини мукаммал ишлаб чиқишнинг асосидир. Бундай концепциянинг яратилиши оса солиқ сиёсати стратегияси ва тактикасининг негизидир.

16

Солиқ сиёсати деганда нимани тушунасиз?

Солиқ сиёсати давлатнинг аввалдан мўлжалланган солиқ борасидаги тамойиллари, қонуни, фармон ва қарорларини тайёрлаш ва уларнинг ижросини ташкил этишдаги чора-тадбирлар ва фаолиятлар йиғиндисиدير.

Бу сиёсатни Давлат солиқ кўмитаси ва Молия вазирлиги, уларнинг жойлардаги маҳаллий ташкилотлари орқали амалга оширади.

Солиқ сиёсати иқтисодий сиёсатнинг ажралмас ва бозор иқтисодиёти шароитида муҳим қисмиدير. Давлат томонидан юритиладиган солиқ сиёсати тўғри ва аниқ бўлиши учун у илмий жиҳатдан асосланган бўлмоғи зарур.

Солиқ тизими дастлаб чуқур ўрганилиб, унинг ривожланиш устувор йўналишлари, яъни солиқ концепцияси ишлаб чиқилиши ва шу асосда солиқ стратегияси ва тактикаси белгиланиши лозим. Акс ҳолда солиқ сиёсати кўзланган муваффақиятга эришолмайди.

Мисол учун Олмония тажрибасини олиб кўрайлик. Бу ерда бирор солиқ жорий этиладиган бўлса, бир лойиҳа 5 та олимга 6 ойга топширилади, сўнг тайёрланган лойиҳалардан биттасини, энг маъқулини танлаб олиб парламент муҳокамасига қўйилади. Яъни, бу иш солиқ билан шуғулланувчи профессионал иқтисодчи ва ҳуқуқшунос олимларга топширилади. Кимнинг лойиҳаси маъқулланса у киши ҳам иқтисодий, ҳам маънавий жиҳатдан тақдирланади. Шу билан бирга, ҳар бир солиқ тўғрисидаги қонунни маълум (асосий) жавобгар кишиси бўлар экан.

Бу тажрибадан фойдаланиш мамлакатимизга фақат наф келтиради.

Солиқ сиёсати мустақил республикамизнинг Молия вазирлиги, солиқ кўмитаси томонидан ишлаб чиқилмоқда ва амалга оширилмоқда. Бунда Республикамиз Президенти И. А. Каримовнинг Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг беш устувор йўналишлари асос қилиб олинган китобида ва бошқа қатор рисоаларидан фойдаланилмоқда.

Президент И. А. Каримов "Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли" номли рисоласида солиқ тизимининг иқтисодий аҳамиятига баҳо бериб шундай ёзган:

"Солиқ тизими ҳам бозор инфраструктурасининг таркибий қисми ҳисобланади. Уни ҳали чинакамига ташкил қилишга тўғри келади. Солиқ хизмати фақат солиқ тўлаш идорасигина бўлиб қолмасдан, балки тадбиркорларга уларнинг молиявий фаолиятини ташкил этишда ҳамда солиқ қонунчилигига риоя қилинишига кўмаклашиши керак".

Ҳозирги шароитда солиқ сиёсати иқтисодиётни барқарорлаштиришнинг қуйидаги устувор йўналишларига қаратилмоғи лозим:

1| республика аҳамиятига молик бўлган вазифаларни амалга ошириш учун уларни зарурий молиявий ресурслар билан таъминлаш.

- 2 мулкчилик шаклларида қатъий назар, корхона, бирлашма ва ташкилотларнинг фаолият кўрсатишига шариқ яратиш, яъни уларни бозор муносабатларига кириб боришига кўмаклашиш, солиқ оғирлигини ошириб юбормаслик.
- 3 бозор инфраструктурасини таркиб топтириш ва аҳолини солиқлар бўйича манфаатларини ифода этиш.
- 4 аҳоли турмуш даражасини зарурий ҳолатда сақлаб туриш.

Бизнинг демократик давлатимизда солиқ концепциясини солиқ тўловчилар аниқ билсалар, тушунсалар солиқ тўлаш анча осонлашади.

17

Солиқ ҳам ўз концепциясига эгами?

Ҳар қандай тадбирни мўлжалсиз, яқин ва узоқ йиллар ичида бажарилиши лозим бўлган устувор вазифаларсиз тасаввур қилиш мумкин эмас. Бизда ҳам республикамиз иқтисодий йўналишининг беш устувор йўналишлари Президентимиз И. А. Каримовнинг бир қатор рисоаларида ва "Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида" деган китобида кўрсатиб ўтилган. Айниқса, шу китобда иқтисодий ислохотларнинг иккинчи босқичида солиқ сиёсатида нималарга эътибор берилиши лозимлиги кўрсатилган. Лекин алоҳида солиқнинг ўз концепцияси борлиги матбуотда эълон қилинмаган. Бундай концепция солиқлар соҳасида илмий асослаб чиқилган йўналишлар йиғиндисидан иборат бўлиши керак. Шу нуқтаи назардан солиқ ҳам илмий асосда ишлаб чиқилган концепцияга биноан амал қилиниши зарур. Шундай қилинганда ҳозиргига ўхшаш ҳадеб солиқ қонунчилигига ўзгартиришлар киритмаган, ишларни қийинлаштирмаган бўларди.

18

Солиқ стратегияси ва тактикаси деганда нимани тушунасиз?

Солиқ стратегияси деганда узоқ йилларга (5-15) мўлжалланган солиқ муносабатларидаги асосий йўналишлар, чора-тадбирлар мажмуаси тушунилади. Унинг негизда пухта, илмий асосда ишлаб чиқилган солиқ концепцияси ётади.

Солиқ тактикаси деганда эса солиқ стратегиясида мўлжалланган устивор йўналишларни конкрет шарт-шароитни эътиборга олиб ҳар бир йил ёки муайян давр ичида амалга ошириш услублари ёки тадбир-чоралар тушунилади. Қоида бўйича солиқ стратегияси узоқ йиллар ўзгармасдан амал қилади, тактика эса ҳар бир муайян даврда ўзгариб туради, лекин умумий йўналишдан чиқиб кетмайди, умумий стратегиянинг ижросини таъминлаб боришга оринтилади. Тактикада учрайдиган ўзгаришлар ҳаётнинг объектив тақозосидан келиб чиққан бўлади.

19

Солиқ механизми нималарни ўз ичига олади?

Солиқ механизми субъектив, йиғма тушунча.

У иқтисодиётга техникавий фанлар соҳасидан хўжалик механизми тушунчаси қаторида кириб келган. Фанда гоҳо-гоҳо ишлатилади, аммо амалиётда у ханузгача кенг қўлланилиб келмоқда.

Солиқ механизми — бу солиқ солиш билан боғлиқ бўлган, солиқларни ташкил қилишда бевосита иштирок этувчи элементлар йиғиндисиدير. Бундай элементларга:

- Солиқ объекти;
- Солиқ субъекти;

- Солиқ ставкаси;
- Солиқ манбаи;
- Тўлов муддатлари;
- Солиқ ҳудуди ва
- Солиқ ҳужжатлари киради.

Демак, амалиётда солиқ механизмини такомиллаштириш дейилганда юқоридаги элементларнинг барчасини такомиллаштириш тушунилади.

20

Пул муомаласини мустаҳкамлашда солиқлар қандай роль ўйнайди?

Пул муомаласини мустаҳкамлашда, айниқса пул инфляцияси (пулнинг қадрезланиши) даврида уни жиловлашда солиқлар бениҳоят катта роль ўйнайдилар. Хусусан, солиқлар нақд пулсиз ҳисоблашишлар орқали ундирилганда муомилага чиқиши лозим бўлган пулларни камайтирадилар. Эгри солиқлар (акциз солиғи, кўшилган қиймат солиғи ва бошқалар) ёрдамида товарлар баҳоси оширилиб муомиладаги пул массасининг харид қилиш қобилияти қисқартирилади, яъни муомиладаги бир қисм пуллар товар баҳоси орқали олинади.

Нақд пулда ундириладиган солиқлар (аҳолидан ер солиғи, транспорт воситалари эгалари солиғи, мол-мулк солиғи ва бошқалар) муомилага чиқиб кетган пуллар массасини камайтиради, товар билан таъминланмаган пулларнинг бир қисмини муомиладан олиб марказлашган давлат пул фондига (бюджетга) қайтаради.

Хуллас, солиқлар хоҳ нақд пулда бўлсин, хоҳ нақд пулда бўлмасин пул инфляциясини жиловлашда катта роль ўйнайди.

21

Солиқ тизими (системаси) деганда нимани тушунасиз ва у тизим қандай гуруҳланади?

Солиқ тизими деганда моҳияти жиҳатидан бир хил бўлган ва марказлашган пул фондига тушадиган солиқ турларининг йиғиндиси тушунилади.

Тизим — бу йиғма тушунчадир. Бу тушунчада солиқларнинг бир-бири билан боғлиқлиги ҳам ифода этилади. Солиқ тизимини қуйидагича гуруҳларга бўлиш мумкин:

Солиқ тизимини солиқ **объектига қараб** уч гуруҳга бўлиш мумкин: оборотдан, даромаддан ва мулклар қийматидан олинадиган солиқлар. Оборотдан олинадиган солиқларга: қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи, конлардан фойдаланганлиги учун солиқ, божхона божи киради. Даромаддан олинадиган солиқларга фойда солиғи ва даромад солиғи киради.

Мулклардан олинадиган солиқларга мол-мулк солиғи, ер солиғи, транспорт воситалари эгаларидан олинадиган солиқлар киради.

Иқтисодий моҳиятига қараб тўғри ва эгри солиқларга бўлиш мумкин.

Тўғри солиқлар бевосита даромад олувчи мулк эгасининг даромадидан (фойдасидан) олинади. Бундай солиқларда ҳукукий ва ҳақиқий солиқ тўловчи битта шахс бўлади. Солиқ илгаридан аниқ белгиланган бўлади. Унинг манбаи бўлиб корхона ва ташкилотларнинг хўжалик фаолияти натижасида эришилган молиявий яқун ҳисобланади. Аҳоли солиқларида эса солиқ манбаи бўлиб тўғридан-тўғри аҳолининг даромади ҳисобланади. Фойда (даромад) солиғи, ер солиғи ва даромад солиғи тўғри солиқларнинг энг йирикларидандир.

Эгри солиқлар корхона ва ташкилотлар фаолиятининг молиявий яқунига боғлиқ бўлмайди. Улар сотилаётган товарлар ва хизматлар оборотига (баҳосига) устама тарзда бел-

гиланади. Улар сўзсиз товар қиймати ва хизмат суммасини оширади ва истеъмолни камайтиради. Бу солиқларни баъзан истеъмол солиқлари деб ҳам аталади. Бундай қараганда, уларни гўё маҳсулот сотувчи ёки хизмат кўрсатувчи тўлаётгандай бўлади. Аслида эса уларнинг ҳақиқий тўловчиси товар ва хизматларни истеъмол қилувчилар бўлади. Эгри солиқлар гуруҳига кўшилган қиймат солиғи, конлардан фойдаланганлиги учун солиқ, божхона бождари киради.

Пайдо бўлиш манбаига қараб солиқлар ҳуқуқий ва жисмоний шахслардан, яъни корхоналар ва аҳолидан олинадиган солиқларга бўлинади. 1996 йил режасига қараганда, давлат бюджетига тушлиши лозим бўлган даромадларнинг 80 фоизидан ошиқроғини корхоналардан олинадиган солиқлар, 14 фоизга яқинини фуқаролардан олинадиган солиқлар ва қолган қисmini солиқсиз тўловлар ташкил этиши мўлжалланган.

Бюджетга ўтказиш нуқтаи назардан солиқлар давлат ва маҳаллий солиқларга бўлинади. Давлат солиқлари республика бюджетига тушадиган солиқлардир. Бундан ташқари, лозим бўлганда қуйи (маҳаллий) бюджетлар фаолиятини мувофиқлаштириш мақсадида уларга ажратма ёки субвенция кўринишида ёрдамлашиши мумкин.

Маҳаллий солиқлар эса тўғридан-тўғри маҳаллий бюджетларга тўлиғича тўланади. Улар бириктирилган даромадлар деб аталиб, бошқа бюджетларга тақсимланмайди.

Солиқ тизимига амалиётда солиқли тўловлардан ташқари солиқсиз тўловларни ҳам қўшиб ҳисоблаш тажрибаси мавжуд.

22

Тўғри ва эгри солиқлар бир-биридан нималар билан фарқланади?

Тўғри солиқлар корхоналар ва фуқаролар даромадидан тўғридан-тўғри олдиндан белгиланган ҳолда олинса, эгри солиқлар фақат корхоналар маҳсулоти ёки хизмат қийматига қўшиб олинади.

Корхоналарнинг молиявий яқуни фойда ёки даромад тўғри солиқлар манбаи ҳисобланса, товар қиймати, кўпроқ янги яратилган қиймат эгри солиқлар манбаи ҳисобланади.

Тўғри солиқларни ҳам ҳақиқий, ҳам ҳуқуқий тўловчиси битта шахс, яъни маҳсулот ишлаб чиқариб уни сотувчи корхона ёки фаолият кўрсатувчи фуқаро бўлса, эгри солиқларнинг ҳуқуқий тўловчиси фақат маҳсулот ишлаб чиқариб сотувчи, хизмат кўрсатувчи корхоналардир. Уларни ҳақиқий тўловчиси эса ана шу маҳсулотлар (товарлар)ни ва хизматларни истеъмол қилувчи корхона ва ташкилотлар, қолаверса охириги истеъмолчи аҳолидир.

23

Республика бюджетига тушадиган солиқларга қандай солиқлар киради?

Республика бюджетига тушадиган солиқларни давлат солиқлари деб юритилади. Бундай солиқлар туркумига:

- Қўшилган қиймат солиғи;
- Акциз солиғи;
- Фойда (даромад) солиғи;
- Фуқароларнинг даромад солиғи;
- Божхона божи;
- Эмиссия лойиҳасини рўйхатдан ўтказиш йиғими;
- 8 турдаги бошқа давлат даромадлари киради.

Бу солиқ ва йиғимлар республика бюджетига тўлиқ тушиши шарт. Бирорта ҳоким ўз ихтиёрича туман ҳудудида тушадиган республика солиқ ва йиғимларини ўз хошича маҳаллий бюджетга олиб қўйишга ҳаққи йўқ. Юқоридаги даромадлардан қуйи бюджетларга ажратма ва субвенциялар берилиши мумкин. Бу чора маҳаллий бюджет харажатларини даромадлари билан мувофиқлаштириш мақсадида берилган.

Юқорида айтилган 8 турдаги республика бюджетининг бошқа даромадларига темир йўл, ҳаво, сув транспортларида сўраб олинмаган юкларни сотишдан тушган даромад: тарқатилмаган почта жўнатмаларини сотишдан тушган даромад, давлат ҳисобига мусодара қилинган, эгасиз енгил автомобилларни сотишдан тушум, ДАН йиғими: ўғирланган ва камомат таварларини ундиришдан тушган сумма, депозит суммалари ва бошқалар кироди.

24

Қандай солиқлар маҳаллий солиқлар деб аталади?

Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 6 майда қабул қилган "Маҳаллий солиқлар ва йиғимлар тўғрисида"ги қонунига биноан маҳаллий бюджетларга тўлиғича бириктирилиб бериладиган ва бошқа бюджетлар тақсимланмайдиган солиқларни маҳаллий солиқлар деб юритилади. Бундай солиқларга:

- Ер солиғи;
- Мол-мулк солиғи;
- Қонунлардан фойдаланиш солиғи;
- Реклама солиғи;
- Курорт жойларида саноат объектлари қурилиши солиғи;
- * Автомобил воситалари, ҳисоблаш машиналари ва маиший техникани қайта сотиш солиғи кироди.

Охириги учта солиқни маҳаллий ҳукуматлар ўз ҳудудларида киритиш ҳуқуқини олганлар. Аввалги учтаси эса республика қонунчилиги бўйича бутун мамлакатда жорий этилган. Ер солиғи, транспорт эгалари солиғи, мол-мулк солиғи, кон солиғи ва сув ҳақи тўловлари (лимит атрофида) маҳсулот таннархига қўшилади. Бошқа маҳаллий солиқлар ва йиғимлар корхонага қолдирилган фойдадан тўланади. Бухгалтерия ҳисобида қуйидаги ёзув бўлади: Дебет 81 кредит 68 ва дебет 68 кредит 51.

Солиқ ҳисобланганда бюджет билан муносабат счёти (68) кредит ва фойдадан фойдаланиш счёти (81) дебетланади. Бюджетга солиқ ўтказилгани бюджет счёти (68) дебет ва ҳисоб счёти (51) кредитланади.

25

Солиқлардан ташқари бюджетларга тўловлар бўлиши мумкинми?

Ҳа, бўлиши мумкин. Бундай тўловларни солиқсиз бюджетга тўловлар деб аталади. Маълумки, бозор иқтисодиёти шароитида бюджет даромадлари асосан қонуний тўловлар, яъни солиқлар эвазига ташкил топади. Лекин бундай солиқлардан ташқари солиқ характерига эга бўлган солиқсиз тўловлар ҳам мавжуд. Бундай тўловлар туркумида:

- Божхона божи;
- Давлат божи;
- Ҳар хил давлат даромадлари;
- Маҳаллий йиғимлар мавжуд.

Солиқсиз тўловларнинг муҳим хусусияти шундан иборатки, улар асосан кўрсатилган хизматлар учун ҳақ сифатида, вақти-вақти билан тушади ва нисбатан кам суммани ташкил этади.

Маҳаллий ҳокимлар ўз ҳудудларидан 12 йиғимни, яъни солиқсиз тўловларни киритиш ҳуқуқига эгадир.

26

Солиқлар қандай функцияларни бажаради?

Солиқлар функциялари тўғрисида гапирганда иқтисодчилар ўртасида ягона келишув йўқ. Амалиётчилар асосан солиқлар хазина (фискал) функциясини ва ишлаб чиқаришни қизиқтиришини рағбатлантириш функцияларни бажаради, деб ёзмақдалар ("Налогоплательщик" журнали, 1, 1995 г.).

Солиқ функцияси масалаларини ҳал қилишда бош мезон функциянинг ўзи нима ва у вазифадан нима билан фарқ қилади, деган саволга жавоб топилса масала ойдинлашади.

Бирор категориянинг (шу жумладан, солиқнинг) функцияси доимий, қатъий, такрорланиб турадиган воқеликни билдиради. Функция категория билан бирга яшайди, категория йўқ бўлса функция ҳам йўқ бўлади. Функцияда воқелик категорияси яшаш даврида бир хил ҳаракат қилади, ўзгармайди. Вазифа эса солиқ сифатининг тактикасидан келиб чиқиб ўзгариб туради. Масалан, ҳозирги ўтиш даврида бозор бинафша структурасини ташкил этувчи корхоналарга уларни ишлаб чиқаришни қизиқтириш учун солиқдан имтиёзлар берилади (масалан 2 йилга). Мана шунга ўхшаш воқеликни баъзи иқтисодчилар солиқларни иқтисодий қизиқтириш, деб атайдилар. Ваҳоланки, бозор иқсодиёти тўлиқ ишлай бошлаши билан корхоналарни маҳсулот ишлаб чиқаришга солиқ орқали қизиқтиришнинг ҳожати қолмайди. Чунки бозор иқтисодиётининг қонунлари қандай маҳсулот ишлаб чиқариш зарурлигини кўрсатиб, бошқариб туради.

Тўғри, амалиётда ва баъзи иқтисодиётчилар томонидан кўрсатиладиган солиқларнинг хазина функцияси каби қатъий воқелик бор. Лекин шу функция орқали бюджетга ўз-ўзидан даромад тушиб қолақолмайди. Бунинг учун солиқларнинг манбаи бўлган ҳуқуқий ва жисмоний шахслар даромадини аввало ўрганиш, таҳлил қилиш ва қандай қисмини бюджетга жалб қилишни аниқлаб олиш зарур. Бошқача қилиб айтганда, мамлакатда яратилган ички миллий маҳсулот қийматини илмий асосда тақсимлаш (даромадларга маълум йўналиш — аллокация) лозим. Агар солиқни солиқ тўловчилар даромадидан ажратиб олиш концепцияси аниқ бўлмаса улар иқтисодиётга салбий таъсир кўрсатиб қолиши мумкин.

Демак, бизнинг фикримизча, солиқларнинг хазина функцияси қайта тақсимлаш функциясидан келиб чиқади ва шу функция харақатининг натижаси, якуни бўлади.

Хазина функциясини бажаришдан аввал солиқлар корхона ва фуқаро даромадларини атрофлича тақсимлаб олиб сўнг бюджетга келиб тушади. Даромадларни тақсимламаздан туриб бирданига ёки ҳаммасини бюджетга олиб кўйилиши (хазина функцияси) иқтисодий ёки катта инқирозга олиб келиши мумкин. Шунинг учун, бизнинг фикримизча, солиқларга ниҳоятда чуқур, хилма-хил, соддагина **тақсимлаш функцияси** ҳосилдир.

Ишлаб чиқаришни рағбатлантириш функциясига келсак шундай воқеликлар маъжуд. Лекин бу воқелик қатъий эмас, чунки юқорида айтганимиздек, ишлаб чиқаришни рағбатлантириш солиқ орқали ўтиш даврига биров мос келади. Ўтиш даври тугаши билан, ҳар бир корхона ишига давлатнинг аралашуви унча тўғри бўлмайди. Чунки корхоналар бозорнинг талаб ва тақлиф қонунига биноан қайси товар ишлаб чиқилганда қанча фойда олишни ва қайси товарлар шу кунда бозорда яхши кетишни билиб оладилар. Агар бу ишларни билмасалар, маркетингдан фойдаланмасалар улар қасод бўладилар.

Баъзи иқтисодчилар томонидан тилга олинган бошқа функциялар ҳам солиқларнинг маълум даврда бажарилиши лозим бўлган вазифасини адо этади. Масалан, ўтиш даврида монопол корхоналар маъжудлиги табиийдир.

Уларни тезроқ тугатиш учун солиқчилар олдига уларга кўпроқ иқтисодий жазо бериш вазифаси юклатилади. Лекин бу деган сўз доимо шундай бўлади, деган сўз эмас. Демак, иқтисодий жазо бериш (бошқариш) бу солиқлар учун функция эмас, маълум давр учун берилган вазифадир.

Бизнингча, солиқларнинг иккинчи функцияси назоратдир. Назорат функцияси доимо тақсимлаш билан бирга олиб борилади ва даромадларни тақсимлашни, солиқларни тўғри ҳисоблаш ва тўлик, ўз вақтида бюджетга ўтказилишни назорат қилишни таъминлайди.

Солиқларнинг назорат функциясининг мавжудлиги учун махсус солиқ апаратидан фойдаланиб назоратни амалиётга тадбиқ этади.

27

Республикамизда жорий қилинган солиқли ва солиқсиз тўловларнинг ҳозир қандай турлари мавжуд?

Ҳозирги кунда республикамизда қонунлар билан эълон қилиниб жорий этилган қуйидаги солиқ турлари мавжуд:

- Фойда (даромад) солиғи;
- Кўшилган қиймат солиғи;
- Акциз солиғи;
- Мол-мулк солиғи;
- Қонлардан фойдаланиш солиғи;
- Ер солиғи;
- Транспорт солиғи;
- Реклама солиғи;
- Автомобил воситалари, ҳисоблаш машиналари ва маиший техникани қайта сотиш солиғи;
- Курорт жойларида саноат объектлари қурилиши солиғи;
- Фуқаролардан олинадиган даромад солиғи;

Ҳозирги кунда амалда қўлланилаётган бюджетга тушадиган солиқсиз тўловларга эса қуйидагилар киради:

- Божхона божи;
- Давлат божи;
- Сув ҳақи тўлови;
- Ижара ҳақи;
- Дехқон бозорида бирйўла йигим;
- Ишбилармонлик билан шуғулланувчиларни рўйхатга олиш йигими;

- Биржадаги олди-сотдиларни амалга ошириш йиғими;
- Худудларни супуриш-тозалаш йиғими;
- Вино-ароқ ичимликларини сотиш ҳуқуқи учун лицензия йиғими;
- Савдо қилиш ҳуқуқи йиғими;
- Курорт йиғими;
- Маҳаллий аукционлар ва лотореяни ўтказиш ҳуқуқи лицензияси йиғими;
- Транспортга жойлар ажратиш йиғими;
- Отчопарда чопишда қатнашиш учун йиғим;
- Отчопарда қатнашганлигидан ютуқ учун йиғим;
- Кино ва телевидениега суратга тушишни ўтказиш йиғими;
- Ит эгалари йиғими;
- Эмиссия лойиҳасини рўйхатдан ўтказиш йиғими ва бошқалар;
Саккиз турдаги бошқа давлат даромадлари.

Ш**Б****О****Б****КОРХОНА СОЛИФИ****28****Корхоналар солиқларининг моҳияти
нимадан иборат?****39****29****Бюджет даромадларини ташкил этишда
корхоналар тўлайдиган солиқларнинг роли
қандай?****40****30****Корхоналарнинг қандай солиқли
ва солиқсиз тўловлари мавжуд?****40****31****Корхоналардан олинадиган солиқлар қандай
тартибда бюджетга ўтказилади?****42**

Корхона деганда ҳуқуқий шахс мақомига эга бўлган ёки ҳуқуқий шахс бўлмаган, аммо мустақил бухгалтерия баланси ва ўзининг банк муассасасида ҳисоб рақамига эга бўлган, муайян ҳўжалик тижорат фаолияти тури билан шуғулланувчи ташкилот ва бирлашмалар ҳамда уларнинг шох-бобчалари тушунилади. Корхоналар фаолият соҳаси ва ихтисослашувига қараб саноат, транспорт, қурилиш, қишлоқ ҳўжалиги, йўл ҳўжалиги, алоқа, савдо, тижорат, маиший хизмат ва 1996 йилдан солиқ қонунчилигида нотижорат корхона ва ташкилотларига бўлинади. Бундайларга тўлиқ давлат бюджетидан маблағ ҳисобига фаолият кўрсатувчи ёки сметасига биноан харажатларни қоплаш учун бюджетдан дотация олувчи корхоналар ҳамда меҳру-мурувват бирлашмалари, ассоциациялари ва фондлари, халқаро ташкилотлар, диний бирлашмалар қиради.

Корхоналар ўз фаолиятларини бажариши туфайли албатта фойда ёки даромад олишлари шарт. Корхоналар солиқлари деганда уларнинг олган фойда (даромад)ларидан, сотилган маҳсулоти оборотидан ва мол-мулкни қийматидан умумжамият эҳтиёжини қондириш мақсадида давлат бюджетига ўтказиладиган солиқли ва солиқсиз тўловлари тушунилади. Уларнинг ҳаммаси моҳиятига биноан мажбу-

рий тўловлардир. Корхоналар солиқлари ўз моҳияти жиҳатидан яратилган соф даромаднинг ҳамда маҳсулот қийматининг бир қисмини корхона билан давлат ўртасидаги қайта тақсимлашни ифода этувчи иқтисодий, мажбурий пул муносабатларидир.

29

Бюджет даромадларини ташкил этишда корхоналар тўлайдиган солиқларнинг роли қандай?

Республикаимиз мустақиллигининг кенгая бориши ва бозор муносабатларининг тўлиқ мустаҳкамлана бориши билан корхоналар солиқлари давлат бюджети даромадларининг ҳал қилувчи манбаига айланиб бормоқда. Илгари хилма-хил солиқсиз тўловлар ўрнини, маъмурий-буйруқбозлик даврига ҳос тўловлар ўрнини қонуний, демократик солиқли тўловлар эгаллаб бормоқда. Натижада давлат бюджети даромадларидаги солиқли тўловлар салмоғи ошиб бормоқда. Масалан, Ўзбекистон давлат бюджети даромадида 1993 йилда корхоналар солиқлари салмоғи қарийб 65 фоизни ташкил этган бўлса, 1996 йилда бу салмоқ 82 фоиз атрофида бўлиши режалаштирилган.

Демак, давлат бюджети даромади таркибида ҳал қилувчи манбаа ролини корхоналарнинг фақатгина солиқли тўловлари бажарар экан. Ваҳоланки, корхоналар бир қатор солиқсиз тўловларни ҳам тўлайдилар.

30

Корхоналарнинг қандай солиқли ва солиқсиз тўловлари мавжуд?

Корхоналарнинг солиқли тўловлари таркиби ва структураси қуйидагича (1996 йил бошидаги режага биноан):

Таркиби: Давлат бюджети умумий даромадидаги салмоғи, фоиз.

- Кўшилган қиймат солиғи; 22
- Фойда (даромад) солиғи; 25,6
- Акциз солиғи; 28,4
- Мол-мулк солиғи; 2
- Ер солиғи; 4
- Транспорт эгаларидан олинадиган солиқ; ..
- Кондан фойдаланганлиги учун солиқ; ..

Корхоналарнинг солиқсиз тўловлари таркиби ва структураси куйидагича:

Таркиби: Давлат бюджети умумий даромадидаги салмоғи, фоиз.

- Божхона божи; 2,3
- Давлат божи; ..
- Сув ҳақи тўлови; ..
- Бюджетдан ташқари фондга тўланадиган моддий-хонашёр базасини тиклаш фондига ажратма; ..
- Иш ҳақи фондидан ижтимоий суғурта фондига ажратма; ..
- Касаба уюшмалари федерацияси кенгашига ажратма; ..
- Бандлик фондига ажратма. ..

Солиқли тўловларнинг солиқсиз тўловлардан фарқи шундаки, улар қатъий белгиланган бўлади ва узоқ давр ичида ўзгармасдан амал қилади.

Унинг ставкалари, объекти ва бошқа кўрсаткичлари Олий мажлис томонидан белгиланган бўлади.

Солиқсиз тўловлар эса нисбатан қисқа муддатларга чиқарилган бўлади. Улар тез ўзгарувчан ва асосан давлат ташкилотларининг бажарган хизматлари учун ҳақ характерига эга бўлади.

31

Корхоналардан олинадиган солиқлар қандай тартибда бюджетга ўтказилади?

Корхоналардан олинадиган солиқлар ва солиқсиз тўловларни бюджетга ўтказиш унча мураккаб эмас, аксинча осонлаштирилган ва кўп маблағ талаб этмайди. Чунки ҳар бир корхона ва ташкилот бу операцияни банкларда очилган ҳисоб ёки бошқа счётлар орқали амалга оширади. Бунда корхонанинг счётидан тўлов суммаси ўчирилиб, бюджет счётига ўтказилади. Бу ерда корхоналар учун ҳисоблашиш ҳужжатлари бўлмиш тўлов топширигидан фойдаланилади. Корхоналар ўз вақтида солиқларини тўламасалар 3 кун ўтиши билан солиқ идоралари боқимандани ундириш учун инкассо талабномаси қўллаш йўли билан тўлов ундирилади. Агар ортиқча солиқ тўланган бўлса-ю уни бюджетдан қайтариб олиш лозим бўлса унда бюджет счётидан маблағ ўчирилиб корхона ҳисоб счётига ўтказилади.

Тўловлар дастлаб бўнак (аванс) тарикасида, сўнгра чорак (баъзан ой ва йил) ўтиши билан ҳисобот йили якунига қараб қайта ҳисобланади.

Бундай тартиб жуда тежамлидир. Чунки бу усулда миллиард-миллиард сўмлаб нақд пулларни тўлаш, уларни махсус кўриқловчи соқчилар билан кўриқлаш, махсус машиналарда кўриқловчилар билан ташиш ва сейфларда сақлашга ҳожат йўқ.

Тўловларни счётлардаги ёзувлар орқали ўчириш усули операцияларининг тез ва ўз вақтида, арзон бажарилиш имконини беради. Бунда назорат қилиш ҳам осонлашади. Чунки бюджетга тўлаш лозим бўлган ҳамма маблағлар ҳисоб ва жорий счётларда ўз ифодасини топган бўлади. Ҳамма гап шу счётларни топа оладиган ва уларни таҳлил қила оладиган икфисодчи мутахассисларнинг мавжуд бўлишидадир.

Ш**Б****О****Б****КОРХОНА ФОЙДАСИГА СОЛИҚ****32**

Корхона фойдасига солиқ деганда нимани тушунасиз? Нима учун даромад солиғидан фойда солиғига ўтилди?

45

33

Фойда солиғи тўловчилар қандай гуруҳларга бўлинади?

46

34

Корхоналар фойдасидан инвестицияга сарфласа, солиқдан имтиёз борми?

47

35

Корхоналар фойдасидан ижтимоий сфера объектларини сақлаб туришга сарфласа, солиқдан имтиёз бериладими?

47

36

Экспортга товарлар ишлаб чиқарувчиларга солиқ солишда уларга қандай имтиёзлар берилади?

48

37

Фойда солиғи учун қандай аванс (бўнак) тўловлари мавжуд?

48

38

Ялпи фойдадан солиққа тортилмайдиган суммалар бўлиши мумкинми?

49

39

Бошқа корхоналар устав фондига
йўналтирилган акция ва бошқа
капиталлардан олинган даромадлардан
foyda солиғи тўланадими?

50

40

Хусусий корхоналарга фойда солиғидан қандай
имтиёзлар берилади?

51

32

Корхона фойдасига солиқ деганда нимани тушунасиз? Нима учун даромад солиғидан фойда солиғига ўтилди?

Фойда солиғи — бу корхона, бирлашма ва ташкилотларда яратилган соф даромаднинг бюджетга жалб қилинадиган қисмидир. Амалиётда фойда солиғи деганда фақат фойданинг ўзидан олиннадиган солиқ тушунилмасдан, балки ҳар хил бошқа даромадлар, шунингдек бошқа корхоналар фаолиятида ҳиссали қатнашишдан олинган даромадлар ҳам тушунилади.

Фойда солиғида солиқ объекти бўлиб асосан фойда ҳисобланади. Унга қатъий солиқ ставкаси (1996 йил учун 37 фоиз) белгиланган бўлиб, анчагина кам ставкада солиқ тўлаш имконияти ҳам бор. Масалан, корхоналар умум ишлаб чиқарган ва сотилган маҳсулотлар ҳажмидан 30 фоиздан кам бўлмаган миқдорда экспортга товарлар сотилганда солиқ ставкаси 2 марта камайтирилиб (18,5 фоиз) тўлаш мумкин.

Даромад солиғида эса солиқ объекти бўлиб ялпи даромад ҳисобланади. Бу ерда иш ҳақи фонди ҳам бошқа даромадлар билан қўшилиб солиқ объектига кириб кетади. Демак, бу тартибда корхонанинг тўлаши лозим бўлган солиқ суммаси кўн бўлади. Бундай ҳолда корхона баъзан фойдаси бўлмаса ҳам меҳнат ҳақи фонди харажати ҳисобига солиқ

тўловчи бўлишлиги мумкин. Бу ўринда фойда солигини корхонанинг молия фаолияти якунига боғлиқ солиқ ва маҳсулотни ишлаб чиқаришни, уни четга экспорт қилишни рағбатлантирувчи солиқ десак бўлади. Фойда солиғи бизнинг амалиётимизда янгидан жорий этилган прогрессив солиқдир. Даромад солиғидан фойда солиғига ўтишлик жаҳон солиқ андозасига яқинлашиш ва ҳақиқий олинган фойдадан солиқ тўлашнинг иктисодиёт учун афзалликларидан келиб чиқади.

33

Фойда солиғи тўловчилар қандай гуруҳларга бўлинади?

Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилигига қараганда фойда солиғи тўловчилар икки гуруҳга бўлинадилар:

- Ҳуқуқий шахслар;
- Ҳуқуқий шахс бўлмаган корхона ва ташкилотлар.

Биринчи гуруҳга ҳуқуқий шахс бўлган мулкчилик шаклидан катъий назар барча корхоналар, ташкилотлар, шунингдек бюджет ташкилотлари (даромадлар ва харажатлар сметаси) бўлган муассаса ва ташкилотлар киради.

1996 йилдан бошлаб Ўзбекистон ҳудудида даромадга эга бўлган Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари ҳам фойдага солиқ тўловчилар бўлиб ҳисобланади. Бундай солиқ тўловчиларга Ўзбекистонда ишбилармонлик фаолияти олиб боровчи қўшма корхоналар ва чет эл ҳуқуқий шахслари ҳам кирадилар. 1996 йилдан бошлаб фойда солиғи тўлаш тартибига деҳқон (фермер) хўжаликлари, хусусий корхоналари ҳам қўшилганлар.

Иккинчи гуруҳга ҳуқуқий шахс бўлмаган, аммо ўзининг мустақил баланси ва банк муассасаларида ҳисоб-китоб счётларига эга бўлган корхона, бирлашма ва ташкилотлар филиаллари, ваколатхоналари ва уларнинг алоҳида бўлимлари киради.

Ҳойда солиғи тўловчиларни соҳалар, тармоқлар бўйича, яъни саноат, қишлоқ хўжалиғи, транспорт, қурилиш, илмий ташкилотлар, воситачилик ташкилотлари ва хоказолар бўйича ҳам гуруҳлаш мумкин.

Солиқ тўловчилар Ҳойда солиғи бўйича асосан тўтридан-тўтри ўзлари бюджет билан ҳисоблашадилар. Аммо марказлашган тартибда ҳам бюджет билан ҳисоблашадиган корхона, ташкилотлар ҳам мавжуд. Уларнинг рўйхатини Республика молия вазирлиғи ҳар йили бюджетни тасдиқлаш пайтида белгилайди.

34

Корхоналар Ҳойдасидан инвестицияга сарфласа, солиқдан имтиёз борми?

1996 йилдан бошлаб корхоналар Ҳойдасидан инвестицияга сарфланса, яъни янги қурилишлар, ишлаб чиқаришни кенгайтириш ва реконструкция қилишга ва шу мақсадлар учун олган кредитни қайтаришга сарфланган сумма солиққа тортиладиган базадан юз фоиз камайтирилиши мумкин. Лекин ҳамма Ҳойдадан бериладиган имтиёзлар имтиёзсиз ҳисобланган солиқ суммасининг ярмидан ошиб кетмаслиғи шарт.

35

Корхоналар Ҳойдасидан ижтимоий сфера объектларини сақлаб туришга сарфласа, солиқдан имтиёз бериладими?

Корхоналарнинг Ҳойда ҳисобидан ижтимоий сфера объектларини (болалар боғчалари, соғлиқни сақлаш муассасалари, дам олиш уйлари, қариялар уйлари, мактаблар ва мактабгача болалар муассасалари ва бошқалар) сақлаб

туришга сарфланган сумма смета харажатлари атропофиди солиққа тортиладиған базадан камайтирилади. Демак, солиққа тортилмайди. Махаллий хоқимлар белгилаб берган меъёр (смета харажатлари)дан ошириб фойдадан харажат қилинса, фойданинг бу қисми умумий тартиб билан солиққа тортилади.

36

Экспортга товарлар ишлаб чиқарувчиларга солиқ солишда уларга қандай имтиёзлар берилади?

Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Экспортга маҳсулот ишлаб чиқарувчи корхоналарни рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" 1996 йил 20 мартдаги фармониға биноан корхоналар ишлаб чиқарган маҳсулот таркибида экспортга ишлаб чиқариш қуйидагича имтиёзга эға бўлади:

Умумий маҳсулот хажмида экспорт улуши:

- 5 фоиздан 10 фоизгача бўлса — 20 фоизга;
- 10 фоиздан 20 фоизгача бўлса — 30 фоизга;
- 30 фоиздан кўп бўлса солиқ ставкаси 50 фоизга камайтирилади.

Демак, экспортга маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича корхоналарни қизиктириш 5 фоиздан бошланиб 30 фоизгача боради.

37

Фойда солиғи учун қандай аванс (бўнак) тўловлари мавжуд?

Фойда солиғининг бўнак тўловлари суммаси чорак учун мўлжалланган солиқ суммасининг олтидан бир ($1/6$) қисми миқдорида белгиланади ва корхона уни хар ойнинг 10 ва 25 саналаридан кечиктирмай тўлаши лозим.

Ушбу тўлов белгиланган саналардан кечиктирилса, у холда корхонанинг боқимандаси, деб аталади ва унга айбона ҳисобланиб ундирилиб олинади.

Айбона (пеня) миқдори ҳозир ҳар бир кунга 0,2 фоздир.

Фойда солиғи суммаси унча катта бўлмаса солиқ тўловчиларнинг илтимосига кўра солиқ идораси тўлов учун бир муддатни ҳар ойнинг 20 санасида чорак солиқ суммасининг учдан бир қисми миқдорида бўнак суммасини белгилаши мумкин.

Жорий йил чорагида маҳсулот сотишдан энг кам иш ҳақининг 200 баробар даражасига тенг фойдага эга бўлган корхоналар бўнак тўловларини тўламасдан ҳар чоракда ҳақиқий олинган фойдадан солиқ тўлашлари мумкин.

Қишлоқ хўжалик корхоналари мавсумий ишлаганлиги учун у ерда фойдани ойма-ой аниқлаш анча мураккабдир. Шунининг олиб улар фойда солиғини ҳар чоракда учинчи ойнинг 20 санасида йиллик фойдадан белгиланган солиқ ставкасидан олиб чиққан холда бўнак тўловларни тўлайди.

Ҳисобот йили тугаши билан ҳақиқий олинган фойдага қараб солиқ қайта ҳисобланади.

38

Ялпи фойдадан солиққа тортилмайдиган суммалар бўлиши мумкинми?

Ҳа, бўлиши мумкин ва бундай суммалар 6 гуруҳга келтирилади. Солиққа тортиладиган фойда қуйидаги харажатларга камайтирилади:

1 | ижтимоий соҳа объектларини сақлаш учун фойдадан маҳаллий ҳокимият белгилаган меъёрларда (сметалар билан) харажат қилинган бўлса;

- 2| табиатни муҳофаза қилиш тадбирларига қилинган харажатнинг 30 фоизи;
- 3| бир фоиздан ортиқ бўлмаган миқдорда экологик соғломлаштириш ва бошқа хайрия жамғармаларига, ижтимоий соҳа, муассаса ва ташкилотларига бадаллар;
- 4| диний ва жамоат ташкилотлари (касаба уюшмалари, турли сиёсий партиялардан ташқари) белгиланган тартибда рўйхатдан ўтган хайрия жамғармалари мулки бўлган корхоналар фойдадан уларнинг устав фаолиятини амалга ошириш учун сарфланадиган ажратмалар;
- 5| корхоналар томонидан инвестицияга йўналтирилган ҳамда инвестицияни амалга ошириш учун олинган кредитни қайтаришга берилган маблағлар;
- 6| футболни ривожлантириш, футбол клублари ва мактабларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва ривожлантиришга йўналтирилган маблағлар, солиққа тортиладиган базадан 5 фоизгача камайтирилади.

39

Бошқа корхоналар устав фондига йўналтирилган акция ва бошқа капиталлардан олинган даромадлардан фойда солиғи тўланадими?

Акциялар ҳар хил бўлади. Очиқ фонд биржасидан сотиб олган акциялар ва бошқа корхоналар устав фондини ташкил қилиш учун улардан олинган акциялар. Бирламчи гуруҳ акциялардан олинган дивидентлар 3 йилга (1998 йил 1 июлгача) фойда солиғи тўлашдан озод қилинган. Бироқ, иккинчи гуруҳ акциялар ва бошқа корхона устав фондини ташкил қилиш учун берилган суммалардан олинган даромаддан ҳамда рента тўловидан тушган даромадлардан бюджетга 15 фоиз фойда солиғи ҳисобланиб ундирилади.

40

Хусусий корхоналарга фойда солиғидан қандай имтиёзлар берилади?

Хусусий корхоналар ҳам 1996 йилдан бошлаб фойдага солиқ тўлайдиган бўлдилар. Шунинг учун бу корхоналарга ҳам фойда солиғидан бериладиган ҳамма имтиёзлар тегишлидир. Лекин хусусий корхоналар қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқарса ва қайта ишласа, халқ истеъмол товарлари ҳамда қурилиш материаллари ишлаб чиқарса, ташкил этилган кундан эътиборан икки йилга солиқдан озод этилади.

IV Б О Б

КОРХОНАЛАР ДАРОМАДИГА СОЛИҚ

41 Корхоналар даромади ва уларга солиқ солиш зарурияти тўғрисида нима дея оласиз? 53

42 Корхоналар даромадига солиқ тўловчилар қандай гуруҳларга бўлинади? 54

43 Солиққа тортиладиган база ва даромад қандай аниқланади? 55

44 Корхоналар даромадларини мувофиқлаштиришда солиқлар қандай роль ўйнайди? 57

45 Ўз вақтида бюджетга тўланмаган солиқларга айбона қандай ҳисобланади? 57

Корхоналар даромади ва уларга солиқ солиш зарурияти тўғрисида нима дея оласиз?

Корхоналар даромади маҳсулот сотиш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишдан ташкил топади. Булардан ташқари, корхона ва ташкилотлар ўзларининг асосий воситалари ва номоддий молларини сотишдан ва қатор савдосиз операциялардан (молиявий операциялардан) ҳам даромад оладилар. Шуларнинг йигиндисидан шу даромадларни олиш учун сарфланган харажатлар (харажатлар таркиби ва молиявий яқун ҳақидаги низомга биноан) чегириб ташланса корхоналар даромади ҳосил бўлади.

Корхоналар яратилган яъни даромадни ташкил этилишида фақат корхона ва ташкилотнинг ҳиссасигина бўлиб қолмасдан давлатнинг иштироки ҳам жуда каттадир. Давлат барча корхоналар ва фуқаролар учун зарур бўлган сиёсий, иқтисодий, ижтимоий барқарорликни, мамлакат мудофааси ва хавфсизликни таъминлайди, меҳнаткашларнинг ижтимоий ҳимоясини гарантиялайди, иқтисодиётни бошқаради. Ана шу ва шунга ўхшаш умумжамият миқёсидаги функцияларини бажариш учун унга жуда катта миқдордаги молиявий ресурслар талаб қилинади. Ҳукуматнинг қатор бажарган функциялари учун бозор иқтисодиёти шароитида ҳақ тўлаш зарурдир. Ана шу ҳақ солиқлар сингари ре-

сурелар орқали тўланади. Бундай ресурсларни ташкил қилишнинг муҳим омилларидан бири ташкилотлар даромадидан солиқ олишдир.

Корхоналар даромадига солинадиган солиқ ўзининг ҳажмига ва салмоғига кўра ҳозир солиқлар ичида кам ўрин эгаллайди, чунки солиқ тўловчиларнинг катта қисми 1996 йилдан бошлаб фойда солиғи тўлашга ўтказилди. Бу улар учун катта наф беради.

42

Корхоналар даромадига солиқ тўловчилар қандай гуруҳларга бўлинади?

Корхона даромадига солиқ тўловчилар учун иккита муҳим шарт мавжуд:

- 1) улар ўзларининг ишлаб чиқариш, иш бажариш ва хизмат кўрсатиш фаолиятидан даромад (тушум) олган бўлишлари зарур.
- 2) улар мулк шаклидан қатъий назар ҳуқуқий шахс мақомини олган бўлишлари лозим.

Ҳуқуқий шахс мақоми ўзининг фаолият уставига эга бўлган, банкларда ҳисоб счёти ва мустақил бухгалтерия балансига эга бўлган корхона ташкилотларига берилади. Бундан ташқари, ўзининг мустақил устави бўлмаса-ю, лекин корхоналарнинг филиаллари, цехлари ва бошқа шахобчалари бўлатуриб мустақил балансга эга бўлсалар ва банкда ҳисоб счётлари очилган бўлса, у ҳолда улар ҳам солиқ тўловчилар бўлиб ҳисобланади.

Солиқ тўловчилар даромад солиғи бўйича 1996 йилдан бошлаб ўз фаолиятига қараб қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

- Савдо корхоналари;
- Банклар;

- Суғурга ташкилотлари;
- Видеосалонлар;
- Аукционлар;
- Кўнгилочар ўйинлар (казино);
- Пул ютуқли ўйин автоматлари;
- Лотарейя ўйинлари;
- Оммавий концерт-томоша тадбирлари.

Савдо ташкилотлари 1996 йилда ҳам 1995 йилдаги сингари ялпи даромаддан даромадлилик даражасига қараб солиқ тўлашлари сақланиб қолинди (Ўзбекистон Республикаси молия вазирлиги ва солиқ қўмитасининг 12 феврал 1996 йилги 14/96 -15- сонли хати асосида).

43

Солиққа тортиладиган база ва даромад қандай аниқланади?

Даромад солигини ҳисоблаш учун даставвал солиққа тортиладиган база, ундан кейин солиққа тортиладиган даромад аниқланади. Бунни қуйидаги формула билан ифодалаш ҳам мумкин:

$$СТБ=ЯД-(ТА+МХ)$$

Бу ерда:

СТБ — солиққа тортиладиган базани,

ЯД — ялпи даромадни,

ТА — тўловлар ва ажратмаларни ва

МХ — моддий ва унга тенглаштирилган харажатларни ифодалайди.

Солиққа тортиладиган базадан солиқ бўйича имтиёз-ни айнириб ташланса, солиқ даромади ҳосил қилинади ва унга белгиланган солиқ ставкалари қўлланилиб солиқ сум-

маси ҳисобланади. Солиқни ҳисоблашда ялпи даромаддан ажратиб ташланадиган мажбурий тўлов ва ажратмалар 14 гуруҳга бўлиниб кўрсатилган ва солиқ тўғрисидаги йўриқномада батафсил ёригилган. Уларнинг баъзиларини қайд этиш мумкин:

- Кўшилган қиймат солиғи;
- Акциз солиғи;
- Мол-мулк солиғи;
- Ер солиғи;
- Транспорт солиғи;
- Кондан фойдаланганлик солиғи;
- Иш ҳақи фондига нисбатан ҳисобланган 40% ижтимоий суғурта ва бошқа фондларга ажратмалар;
- Мажбурий суғурта тўловлари суммаси;
- Банк кредитининг фоизлари (кечиктирилган ва муддати узайтирилганлардан ташқари);
- Рента тўловлари;
- Амортизация ажратмаси;
- Ижара тўлови (молиявий лизинг)
- Вакиллар учун ва реклама учун харажатлар кўрсатилган меъёрларда ва бошқалар;
- Моддий ва унга тенглаштирилган харажатлар.

Суғурта ташкилотларида юқоридан и харажатлардан ташқари солиққа тортиладиган база суғурталаш ва қайта суғурталаш харажатлари суммасига суғурта ва резерв фондлари ажратмаларига белгиланган меъёрда суғурта ташкилотларининг суғурта ҳолатни огоҳлантириш ва олдини олиш чора-тадбирлари харажатлари суммасига камайтирилади.

44

Корхоналар даромадларини мувофиқлаштиришда солиқлар қандай роль ўйнайди?

Солиқлар шундай эластик қуролки, ундан корхона даромадини мувофиқлаштиришда (бошқаришда) исталган йўналишда фойдаланиш мумкин. Улар орқали ташкилотларга молиявий шароит яратиб берилади. Банк ва суғурта ташкилотлари фаолиятини янада ривожлантириш мақсадида уларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлашни эътиборга олиб, 1997 йил охиригача банкларни даромад солиғи, мол-мулк солиғи, ер солиғи ва транспорт воситалари эгалари солиғидан озод этилган. Суғурта ташкилотларига эса даромадидан 35 % фоиз солиқ тўлаш тартиби ўрнатилган.

Корхона, ташкилотлар даромадига солиқ солиш энг аввало давлатнинг молиявий сиёсатига боғлиқ. Агар давлат сиёсатида хазинани кўпайтириш кўзда тутилган бўлса, у ҳолда корхона даромадларининг аксарият кўп қисми солиқлар орқали бюджетга тушиши мумкин. Ва, аксинча, давлат сиёсатида корхоналарнинг ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш фаолиятини рағбатлантириш кўзда тутилса, у ҳолда солиқлар ставкаси камайтирилади ва корхона, ташкилотлар ихтиёрида кўпроқ даромад қолади.

45

Ўз вақтида бюджетга тўланмаган солиқларга айбона қандай ҳисобланади?

Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилигига биноан ҳар бир корхона, ташкилот ўз даромадидан бир ойда 2 марта (10 ва 25 саналарга), йилига 24 марта бўнақ тўлов-

лари тўлашлари лозим: ҳақиқий даромаддан 4 марта чораклар бўйича, 1 марта йиллик ҳисобот бўйича қайта ҳисоблашилади. 4 чоракли қайта ҳисоблашишдан тўлашга лозим сумма 5 кун ичида, йиллик қайта ҳисоблашишлар бўйича 10 кун ичида солиқ суммаси бюджетга тўланиши шарт. Ақс холда кўрсатишган муддатларда тўланмаган солиқ суммалари боқиманда деб аталиб, пайдо бўлган кундан бошлаб ҳар бир кунига 0,2 фоиздан айбона ҳисобланади.

Демак, корхонанинг солиқ ҳисоблаш бўйича жавобгар шахс ўта маъсулиятли бўлиши ва белгиланган муддатларгача солиқ суммаларини бюджетга ўтказиб туришлари зарур. Ақс холда солиқ суммаси айбона ҳисобига кўнайиб корхона даромадини камайтиради. Бюджетга солиқ тўланганда корхона ва тақилотлардан аввало боқимонда ундирилади ва сўнг айбона ундириб олинади.

У Б О Б

ЧАКАНА, УЛГУРЖИ САВДО ВА УМУМИЙ ОВҚАТЛАНИШ КОРХОНАЛАРИ ЯЛПИ ДАРОМАДИГА СОЛИҚ

46

Савдо корхоналарининг ялпи даромадига солиқ тўловчилар қандай гуруҳланади? 60

47

Савдо ташкилотларида даромадлик даражасини ҳисоблаш зарурияти нимада? 61

48

Савдо ташкилотларида солиқ суммаси қандай ҳисобланади? 62

46**Савдо корхоналарининг ялпи даромадига солиқ тўловчилар қандай гуруҳланади?**

Мулкчилик шаклидан қатъий назар ўзининг мустақил баланси ва кредит муассасаларида ҳисоб-китоб счётига эга бўлган савдо корхоналари ялпи даромадга солиқ тўловчилар бўлиб ҳисобланадилар. Бундай солиқ тўловчилар икки гуруҳга бўлинади:

- 1| савдо ташкилотлари;
- 2| ижтимоий овқатланиш ташкилотлари.

Агар корхоналар савдо ва ижтимоий овқатланиш фаолиятидан ташқари ишлаб чиқариш фаолиятини олиб борсалар ҳамда хўжалик субъектлари учун савдо ва ишлаб чиқариш (аралаш) фаолияти қайд қилиш қарточкаси бўйича асосий фаолият ҳисобланса, унда бундай корхоналар алоҳида ҳисоб юритиб ҳар бир фаолиятдан солиқ қонунчилиги бўйича алоҳида солиқлар тўлайди.

Ўзларининг асосий фаолиятидан ташқари савдо фаолияти билан шуғулланувчи корхоналар ўз балансида фирмали магазинлари бўлиб, улар мустақил балансга ва банкларда ҳисоб счётига эга бўлмасалар, корхоналар солиқлари тўғрисидаги қонунга биноан фойда солиғи, кўшилган қиймат солиғи ва бошқа солиқларни тўлайдилар.¹

¹ Республика молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитасининг 1995 йил 16 август 82/65 сонли хати.

Ялпи даромаддан солиқ тўловчи савдо ташкилотлари таркибига базалар, универмаглар, фирмали магазинлар, омборлар, палаткалар, савдо расталари, аптекалар, ишчилар таъминоти бўлимлари (ОРСлар), бошқармалари (УРСы) кирәди.

Асосий воситалар сотилганда савдо ташкилотлари фойда солиғи, қўшилган қиймат солиғи ва бошқа солиқларни тўлайдилар. Чунки асосий воситалар ва номоддий фаоллар "Молиявий яқунлар" номли ҳисобот шаклида 100 сатрда "Бошқа операция даромадлари ва харажатлар"да ифода этилади ва асосий фаолиятдан олган ялпи даромадда кўрсатилмайди¹.

47

Савдо ташкилотларида даромадлилик даражасини ҳисоблаш зарурияти нимада?

Даромадлилик даражаси — бу савдо ташкилотлари ялпи даромадининг товар оборотига нисбатан олинган ҳиссасини, савдо ташкилотлари солиғини ҳисоблашда бош мезон вазифасини бажаради. Уни аниқлаш услуби куйидагича:

$$\frac{\text{ЯД}}{\text{ТО}} = \text{-----} * 100.$$

Бу ерда:

ДД — даромадлилик даражаси;

ЯД — олинган ялпи даромад;

ТО — товар обороти ҳажми.

¹ Молия вазирлиги ва солиқ кўмитасининг 1995 йил 20 ноябрь хати.

Даромадлилик даражасидан ташқари савдо ташкилотларининг фаолият турлари ҳам солиқ ҳисоблашда ҳисобга олинади. Агар даромадлилик даражаси улгуржи савдода 17 фоизгача бўлса, у ҳолда:

- Шаҳар жойларда жойлашган бўлса, 17 фоиз;
- Қишлоқ жойларда жойлашган бўлса, 16 фоиз;
- Узоқ ва тоғ жойларда бўлса, 14 фоиз миқдоридан даромад солиғи тўлайдилар.

Даромадлилик даражаси шаҳар жойлардаги улгуржи савдода 17 фоиздан ошса, қишлоқ жойларда 16 фоиздан ва узоқ ва тоғ жойларда 14 фоиздан ошса, савдо ташкилотлари 50 фоиз миқдоридан солиқ тўлайдилар (ошган қисмидан).

Солиқ ҳисоблашда савдо ташкилотларининг даромадлилик даражаси бош мезон бўлса ҳам уларнинг фаолият турлари ва жойлашган жойлари, бозор учун яқин ва қулайликлари ҳам эътиборга олинган.

Анъанавий савдо ташкилотлари фақат яъни даромаддан даромад солиғи тўлайдилар. Қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғини тўламайдилар.

48

Савдо ташкилотларида солиқ суммаси қандай ҳисобланади?

Яъни даромаддан солиқ ҳисоблаш учун савдо ташкилотлари белгиланган тартибда солиқ ҳисобини тузадилар. Яъни даромаддан солиқ суммасини ҳисоблашдан олдин дастлаб савдо ташкилотининг ҳисобот давридаги яъни даромади аниқланади. У (ЯД) сотиб олинган (СО) ва сотилган (С) товарлар қийматининг сотиш баҳоси ўртасидаги фарқига тенг. Буни куйидаги шаклда ифода этиш мумкин:

$$ЯД = С - СО.$$

Илгари айтганимиздек, савдода солиқ суммасини ҳисоблаш учун қуйидаги учта кўрсаткич асос қилиб олинади:

- 1| даромадлилиқ даражаси;
- 2| корхонанинг савдо фаолияти тури (чакана, улгуржи савдо ёки умумий овқатланиш);
- 3| савдо ташкилотларининг жойлашган жойи (шаҳар, қишлоқ, узоқ ва тоғли туманлар). Шуларга асосланиб солиқ ставкаси белгиланган.

Солиқ ставкаси белгиланган даромадлилиқ даражасигача (ДД) дифференциаллашган тартибда ҳисобланади. Шу даражадан (яъни 17 фоиздан) ошганда 50 фоиз миқдорида солиқ ҳисобланади.

Солиқ суммасини бевосита савдо корхоналарининг ўзлари ҳисоблайдилар ва бюджетга ўтказадилар. Бу ўринда улар ўртача ойлик солиқ суммаси:

- 1 минг сўмгача бўлса, ҳақиқий оборотдан ҳар ойда бир марта;
- 1 минг сўмдан 5 минг сўмгача бўлса, ҳар ойнинг 20 санасига бир марта бўнак тўлови тўлайди;
- 5 минг сўмдан ошса, у ҳолда ҳар ойда 3 марта (13,23,3) бўнак тўловлари тўлайди.

Ой тугаши билан солиқ суммаси қайта ҳисоблаб чиқилади. Солиқ бўйича ҳисоботни савдо корхоналари ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 15 санасига топширадилар.

VI**Б****О****Б****ҚЎШМА КОРХОНАЛАРНИ
СОЛИҚҚА ТОРТИШ****49**

Қўшма корхоналарни солиққа
тортишнинг ўзига хос хусусиятлари
нималардан иборат?

65

50

Қўшма корхоналарда тақсимлаб олинган
чет эл ва маҳаллий инвесторлар даромадига
солиқ солиш тартиби қандай?

66

51

Қўшма корхоналарда фойда солиғининг бўнак
ва ҳақиқий тўлов муддатлари қандай?

67

Кўшма корхоналарни солиққа тортишнинг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?

Кўшма корхоналар миллий ва хорижий (чет эл) капиталга таянган ҳолда ташкил этиладиган корхоналардир. Уларнинг капитали ҳиссадорлик қондасига биноан ташкил топади, фойдаси ҳам шунга биноан тақсимланади.

Маълумки, ҳозирги ўтиш даврида чет эл инвесторларини иқтисодиётимизга кириб келиши ҳар томонлама рағбатлантирилмоқда. Аммо чет эл техникаси ва технологиясини, тажрибали мутахассисларини республикамиз иқтисодиётига жалб қилиш катта маблағларнинг сарфланишини талаб қилади. Бундай ишни фақат чет эл инвестори ёки фақат ўзбек инвестори бажара олмайди. Шунинг учун уларни биргалашиб ишлашлигини ҳар томонлама рағбатлантириш, шу жумладан солиқ бўйича ишларда ҳам ҳамкорлик қилиш зарурдир.

Юқоридаги муҳим вазифани ҳиссадорлик йўли билан бажаришга, чет эллик инвесторлар билан шартнома тузиб, корхона устав фондининг бир қисмини чет эл инвестицияси эвазига ташкил топтириш зарурияти туғилади. Масалан, корхона фаолиятини ташкил этиш учун 100 млн. сўм талаб этилган бўлсин. Шартнома асосида чет эл инвестори 45 млн. сўмлик зарур асбоб-ускуналар, технологик

линиялар ва бошқаларни олиб келишни ўз зиммасига олган бўлсин. Шунда унинг қўшма корxonани ташкил этиш бўйича қўшган хиссаси 45 фоизни, маҳаллий (миллий) инвесторнинг хиссаси эса 55 фоизни ташкил қилади. Тузилган шартнома ҳам шунга мос равишда маҳсулот ёки даромад тақсимотини кўзда тутган бўлади.

Аввало икки корxonани келишиб, қўшилиб ишлашининг ўзи бир хусусиятдир. Ундан ташқари, бундай корxonаларни солиққа тортишда ўзига хос хусусият мавжуд. Биринчи хусусият корxonани солиққа тортишда чет эл қатнашчисининг қўшган хиссаси эътиборга олинади. Агар чет эл қатнашчисининг корxона устав фондидаги салмоғи 30 фоиздан кам бўлса, бошқалар сингари 37 фоиз фойдага солиқ тўлайди. Агар бу салмоқ 30 фоиздан ортиқ бўлса, солиқ ставкаси 25 фоиз қилиб белгиланган. Чет эл ҳуқуқий шахслари ҳам ўз фаолиятларидан олган фойдасидан 25 фоиз солиқ тўлайди. Иккинчи хусусият солиқ тўлаш муддатларида ифода этилади. Улар ой ичида бўнак тўлов тўламайдилар.

50

Қўшма корxonаларда тақсимлаб олинган чет эл ва маҳаллий инвесторлар даромадига солиқ солиш тартиби қандай?

Чет эл ва маҳаллий инвесторлар қўшма корxonани ташкил этишда қатнашган хиссаларига қараб даромадни тақсимлаб оладилар. Агар даромад ўрнига маҳсулот тақсимланган бўлса, у даромад қайта ҳисобланиб, сўнгра солиққа тортилади. Бу ерда қўшма корxonалардан олган даромадни республикадан олиб чиқаётган хорижий қатнашчи олган даромадидан олиб чиқиб кетаётган валютада атиги 10 фоиз солиқ тўлайди. Зарурият туғилса, у бож тўловини

ҳам тўлаши мумкин. Агар чет эл ҳукукий шахслар Ўзбекистонда фаолият кўрсатишдан ташқари доимий ваколатхоналар орқали дивидент, фоиз, муаллифлик ҳукуқи каби даромадлар олса, 20 фоиз солиқ тўлайдилар.

Маҳаллий қатнашчи эса қўшма корхонадан олган даромадидан 15 фоиз солиқ тўлайди. Чет эл қатнашчиси қўшма корхонадан олган даромадини республикамизнинг инвестиция дастурига биноан бизда сарфласа 5 йилгача солиқ тўлашдан озод этилади.

51

Қўшма корхоналарда фойда солиғининг бўнак ва ҳақиқий тўлов муддатлари қандай?

Қўшма корхоналар фойда солиғи ҳисобини ўзлари тузиб солиқ идораларига топширадилар. Қўшма корхоналар чораклар бўйича бўнак тўловларини ва йил бўйича бир марта ҳақиқий тўловни амалга оширадилар. Бўнак тўловларини қўшма корхоналар ўзларининг илгариги йилги олган ҳақиқий даромадларидан келиб чиқиб ҳисоблаб берадилар.

Чорак бўнак тўловлари биринчи чорак учун 15 мартгача, иккинчи чорак учун 15 июнгача, учинчи ва тўртинчи чораклар учун 15 сентябрь ва 15 декабргача тўлашлари шарт.

Йил тугаши билан 15 мартгача ҳақиқий олинган фойдадан келиб чиқиб солиқ ҳисоби қайта тузилиб чиқилган ва келгуси йилнинг 25 мартгача йиллик ҳисобдан қўшимча чиққан солиқ суммаси тўланиши зарур. Ортиқча тўланган суммалар келгуси давр солиқларига ўтказилади. Агар корхоналар ёзма равишда қайтариб беришни талаб қилсалар 5 кун ичида қайтарилиб берилиши зарур.

VII**Б О Б****ҚўШИЛГАН ҚИЙМАТ СОЛИҒИ****52**Қўшилган қиймат солиғи деганда
нимани тушунасиз?

69

53Қўшилган қиймат солиғининг қандай
объектлари мавжуд ва солиқ ставкаси
қандай белгиланади?

70

54Қўшилган қиймат солиғи суммаси қандай
ҳисобланади?

71

55Қўшилган қиймат солиғидан бюджетга
тўловлар тўланадими?

73

56Қўшилган қиймат солиғи суммасининг
тўғрилиги қандай текширилади?

74

57Қўшилган қиймат солиғини тўлаш
муддатлари қандай?

76

52

Қўшилган қиймат солиғи деганда нимани тушунасиз?

Хукукий ҳужжатларда (қонун, йўриқнома) қўшилган қиймат солиғи корхона соф даромадининг бюджетга ўтказиладиган бир қисмидир, деб тушунтирилади. Бизнинг фикримизча, бу илгариги оборот солиғи тушунчасидан кўчирилган ва қўшилган қиймат моҳиятини очоолмайдиган таърифдир. Чунки ҳозирги вақтда соф даромад асосан фойда шаклида намоён бўлади. Бир фойдадан фойда солиғи олиниб турган вақтда қўшилган қиймат солиғини ҳам ундан олинадиган бўлса бу солиқ ҳам корхона фаолиятининг молиявий якунига боғлиқ бўлиб қолади. Ваҳоланки, қўшилган қиймат солиғини тўлаш ва тўламаслик корхона фаолиятининг молиявий якунига боғлиқ бўлмасдан, яъни фойда ёки зарар олинishiдан қатъий назар бюджетга тўлана берилади.

Бу солиқ республикада жорий қилинган солиққа тортишнинг энг мураккаб, кўп қиррали ва нисбатан кам такомиллашган қисмидир. Солиқ товарларни сотиш, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатилганда аксарият янги ҳосил қилинган қийматдан (фойда, амортизация ажратмаси, меҳнат ҳақи фонди) келиб чиқиб бюджет даромадига ўтказишнинг бир шаклидир. Демак, янги қийматнинг бир қисмидир. Баъзи ҳолларда (қишлоқ хўжалигида) тўлиқ қийматдан ҳисобланади.

Қўшилган қиймат солиғи товар, иш, хизмат устига қўйилганлиги учун эгри солиқлар қаторига киради. Бундай қараганда унинг тўловчиси маҳсулот ишлаб чиқарувчи, иш, хизмат бажарувчи корхона ва ташкилот, бирлашмадек туюлади. Ана шу корхоналар солиқни ҳуқуқий тўловчилари бўладилар. Солиқ идоралари солиқни ўз вақтида ва тўлиқ бюджетга ўтказишни улардан талаб қиладилар. Аслида эса мазкур корхона, ташкилот ва бирлашмалар қўшилган қиймат солиғини (қўшилган қиймат солиғи) маҳсулот, иш, хизматни сотиб олувчи корхона, ташкилот ва бирлашмалар сотиб олган маҳсулот, иш, хизмат устига қўйиб юборадилар. Демак, солиқни ҳақиқий тўловчилари шу маҳсулот, иш ва хизматни истеъмол қилувчи корхоналардир. Уларнинг охириги қиймати чакана савдо орқали аҳолига етиб боради ва охириги истеъмолчилар бўлади.

53

Қўшилган қиймат солиғининг қандай объектлари мавжуд ва солиқ ставкаси қандай белгиланади?

Сотилган маҳсулот, иш ва бажарилган хизматлар обороти қўшилган қиймат солиғига тортиш объекти ҳисобланади. Бу ерда ўзи ишлаб чиқарган ва четдан сотиб олган маҳсулотлар қиймати тушунилади. Оборот деганда ортилган маҳсулот, бажарилган иш ва кўрсатилган хизмат учун корхонанинг банкдаги ҳисоб счётига маблағларнинг келиб тушишини тушунамиз, яъни бунда ҳисоблашиш ҳужжатлари банк томонидан ҳақиқий бажарилганлиги қайд қилинган бўлади.

Қўшилган қиймат солиғининг қуйидаги объектлари мавжуд: унинг энг асосий объекти бўлиб ўзи ишлаб чиқарган ва четдан сотиб олган маҳсулотлар обороти ҳисобланади. Бу ерда солиққа тортиш объекти бўлиб товар, маҳсулот, кўзғалмас мулклар, номоддий фаоллар, электр ва иссиқлик энергияси, газ, нефть, сув ва бошқалар ҳисобланади.

Иккинчидан, истеъмол қийматини ошириш (яратиш) билан боғлиқ бўлган бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар ҳажми ҳам солиқ объекти ҳисобланади. Буларга саралаш, қадоклаш, юклаш, ташиш ва бошқа хизматлар киради.

Учинчидан, корхонанинг ичида ўз истеъмоли учун ишлатиладиган, маҳсулот таннархига қўшилмайдиган харажатлар билан боғлиқ бўлган товарлар ва хизматлар бўйича сотиш оборотлари ҳамда ёрдамчи хўжаликларнинг сотган товарлари оборотлари ҳам қўшилган қиймат солиғи объектига киради.

Тўртинчидан, бошқа корхоналарга тамомила бегараз бериб юбориладиган асосий воситалар қиймати ҳам солиқ объектига кирувчи оборот ҳисобланади.

1996 йил 1 январдан бошлаб қўшилган қиймат солиғи оборотиغا илгари озод қилинган 5 объект қўшилди. Буларга:

- 1) казино, ўйин автоматлари ва ишподромдаги ўйинлар ютуқлари;
- 2) ички ишлар идораларининг маҳкамадан ташқари обороти; кўриқлов хизматлари;
- 3) киностудия, кинопрокат ва кино тармоқларининг маҳсулотлари ва хизматлари;
- 4) кўнгилли автомобил ишқибозларининг автомобил турар жойларини кўриқлаш хизмати.
- 5) аҳоли буюртмаси билан уй-жойларни таъмирлаш ва қуриш хизматлари.

54

Қўшилган қиймат солиғи суммаси қандай ҳисобланади?

Қўшилган қиймат солиғи суммасини ҳисоблашда икки ҳолатга эътибор бериш зарур бўлади.

Биринчидан, маҳсулот етказувчидан хом-ашё, ёқилғи ва бошқа материаллар сотиб олганда тўланган ҚҚСнинг ҳисобини юритиш. Маҳсулот ва бошқа материаллар сотиб

олганда қўшилган қиймат солиғи бухгалтерия счёти, яъни "Материалларга тегишли қўшилган қиймат солиғи" счёти-ни бир қанча субсчётлар билан олиб борилади. Ишлаб чиқариш харажатларига ўтказилиши билан уларга тегишли қўшилган қиймат солиғи суммаси 19 счётнинг кредитидан чиқариб 68 счётнинг "Қўшилган қиймат солиғи", деган субсчётлар дебетиغا ёзиб қўйилади.

Қўшилган қиймат солиғи ставкаси сотиб олинган маҳсулот ва материалларнинг ишлаб чиқариш харажатиغا қўшилган қиймат солиғисиз оборотиغا нисбатан 17 фоизда белгиланади. Бордию МДХдан ҳар хил ставкалар билан олинган маҳсулотлар бўлса, Ўзбекистон қонунчилиғи билан белгиланган солиқ ставкасидан кўн бўлмаган миқдорда қабул қилинади. Бу ставкадан ошиқ сумма корхонанинг молия фаолияти яқунига олиб борилади. Солиқ қуйидагича аниқланади:

$$ҚҚС = СОМО \times 17 : 100.$$

Бу ерда:

ҚҚС — қўшилган қиймат солиғи суммаси;

СОМО — сотиб олинган маҳсулот ва материаллар обороти суммаси, 17 фоиз солиқ ставкаси.

Иккинчидан, корхонанинг ўзи ишлаб чиқарган маҳсулотларни истеъмолчиларга сотгандаги солиқни ҳисоблашда ҳам маҳсулот сотиш ёки хизмат кўрсатиш обороти ҚҚС - сиз кўрсатилади. Бу ерда ҳам юқоридаги формула ишлатилади:

$$ҚҚС = ИСМО * 17 : 100.$$

Бу ерда ИСМО — истеъмолчиларга сотилган маҳсулот обороти. Аввало маҳсулот сотилганда ҳисоб счёти 51 ёки касса счёти 50 дебетланиб сотиш счётлари 46, 47, 48 кредитланиши мумкин. Шу вақтнинг ўзида ҚҚС суммасига 46, 47, 48 счётлар суммаси камайтиради, яъни дебетланади ва 68 счёт кредитланади.

ҚЎШИЛГАН ҚИЙМАТ СОЛИҒИ

ҚҚС ҳисоби қуйидаги шаклда тузилади:

1996 йил март ойи учун ҚҚС ҳисоби

Қа- тор	Кўрсаткичлар	Оборот	ҚҚС ставкаси	Солиқ суммаси
1	Ишлаб чиқариш ва сотиш харажатига киритиладиган сотиб олинган маҳсулотлар, иш, хизмат қиймати ҚҚСсиз	100	17	170 142,86
2	Солиққа тортилмайдиган сотилган товарлар ва хизматлар обороти	2000		
3	Қўшилган қиймат солиғисиз сотилган солиққа тортиладиган маҳсулот ва хизматлар обороти	5000	17	850
4	Бюджетга тўланадиган солиқ суммаси (3 қатор 3 устундан 1 қатор 3 устун суммаси фарқи сифатида)			70714
5	Ҳисобот лаврида ҳақиқий ҳисобланган солиқ суммаси			700
6	Бюджетга қўшимча тўлашга тегишли			714
7	Корхонага қайтиришга тегишли			-

55

Қўшилган қиймат солиғидан бюджетга тўловлар тўланадими?

Ҳа, тўланади. Бу тўловлар суммасини қуйидаги формула билан аниқлаш мумкин:

$$БТСС = ИСҚСС - МЕҚҚС$$

Бу ерда:

БТСС — бюджетга тўланадиган солиқ суммаси;

ИСҚСС — истеъмолчиларга сотилган маҳсулот (иш, хизмат) қийматидан олинган солиқ суммаси;

МЕҚҚС — маҳсулот сўказувчиларнинг маҳсулоти қиймати ҳисобидан уларга тўланган қўшилган қиймат солиги суммаси.

Бу ерда сотиб олинган хом ашё, материаллар, ёқилғи ва бошқа буюмлар қиймати ишлаб чиқариш ва муомала харажатларига қўшилган бўлиши шарт. Аммо улар қийматидан ҳисобланган солиқ суммаси таннархга кирмайди. Бу сумма бюджет билан ҳисоблашишлар счёти (68) нинг "Қўшилган қиймат солиги" субсчётида дебетланиб қўйилади.

Агар сотиб олинган хом ашё, материаллар таркибида қўшилган қиймат солиги суммаси бўлса-ю, улар ноишлаб чиқариш мақсадларда (мактаб, солиқни саклаш ва б.) фойдаланилса, солиқ суммаси тўғридан-тўғри уларнинг харажатлари таркибига киритилади. Бу ҳолда 68 счёт дебетланмайди.

Шундай қилиб, бюджетга ўтказиладиган солиқ суммасининг тўғрилиги 68 счётдаги "Қўшилган қиймат солиги" субсчёти кредити билан дебети оборотларининг фарқи тариқасида текширилади. Бюджетга ўтказиладиган сумма корхонанинг тўлов топшириги билан ўтказилади. Солиқ ўз муддатида ўтказилмаган тақдирда солиқ идорасининг тўлов талабномаси ёрдамида ундирилади.

Демак, бюджетга ўтказиладиган ҚҚС суммаси 68 счётнинг кредитидан унинг дебети оборотлари фарқи сифатида аниқланган суммадир.

56

Қўшилган қиймат солиги суммасининг тўғрилиги қандай текширилади?

Корхона, ташкилот ва бирлашмалар томонидан тўланадиган солиқларни, шу жумладан қўшилган қиймат солигини тўғри, тўлиқ бюджетга тушишлигини текшириш ва уни тўғри ҳисобланганлигини текшириш услублари хил-

ма-хилдир. Бу ерда ягона услуб кўрсатиш қийин. Лекин аксарият холларда текширишни қуйидаги манбалар асосида олиб борилса, мақсадга мувофиқ бўлиши мумкин.

- 1 Солиқ ҳисобининг тўғрилигини текшириш ва уни бухгалтерия ҳисобининг 68 счётида акс этганлигига ишонч ҳосил қилиш.
- 2 Банкadan олинган тўлов ҳужжатлари асосида уни ҳисоб счётидаги (51) ёзувлар билан тўлиқ мослиги ва 68 счёт билан боғлиқлигини текшириш.
- 3 Бош дафтар билан бухгалтерия журнал (мемориал) ордерлари ўртасидаги ёзувларнинг мослигини текшириш.
- 4 Юқоридаги ҳужжатлардаги маълумотларни корхонанинг бухгалтерия ҳисоблари маълумотларига мослигини текшириш.

Текшириш жараёнида олдинги ўтказилган текширишда аниқланган хато ва камчиликларнинг тузатилганлиги аниқланади. Бўнак, ҳақиқий ва қўшимча ҳисобланган солиқ суммалар ва қўлланилган жарималар суммаларини бюджетга тўлиқ ва ўз вақтида ўтказилиши текширилади.

Қўшилган қиймат солиғи бўйича корхона томонидан жўнатилган ёки реализация қилинган товар (иш, хизматлар) суммаси аниқланади. Бу ерда жамғарма рўйхатдан (нокопительная ведомость) фойдаланиш мумкин. Юқоридаги суммалар оборотлари 46 счёт "Маҳсулот, иш, хизмат реализацияси", 47 счёт "Асосий воситаларни сотиш ва чиқимлар", 48 счёт "Бошқа фаолларни сотиш" счётларининг кредитини текшириш ва уларни 51 счёт "Ҳисоб счёти", 50 счёт "Касса" ва 62 счёт "Харидорлар ва буюртмачилар билан ҳисоблашишлар" счётлари дебети оборотларини солиштириш орқали аниқланади.

Бухгалтерия йиғма ҳужжатларидаги маълумотларнинг тўғрилиги бошланғич ҳужжатлардаги маълумотларни текшириш билан аниқланади. Қўшилган қиймат солиғи сум-

масининг тўғри ифодаланганлиги 46, 47 ва 48 счётларнинг дебет оборотлари суммаси билан 68 счётнинг "Қўшилган қиймат солиғи" субсчётини кредит обороти ўртасидаги мослик орқали белгиланади.

Солиққа тортиладиган ва солиққа тортилмайдиган оборотларнинг дастлабки ҳужжатларда аке этирилиши, шунингдек уларнинг асосланганлиги текширилиши лозим.

Текшириш жараёнида солиққа тортиладиган оборот аниқлангандан сўнг у бўйича қилинган харажатлар суммаларининг тўғрилиги текширилади. Бу харажатлар суммалари харажатлар счётлари дебети, яъни 10 счёт "Материаллар", 12 счёт "Кам баҳоли ва тез эскирувчи буюмлар" билан 60 счёт "Мол етказиб берувчилар ва пудратчилар билан ҳисоб-китоблар", 76 счёт "Турли дебетор кредиторлар билан ҳисоблашишлар" счётлари кредити оборотлари текширилади. Шу ерда харажатлар счётлари кредити обороти 68 счётнинг "Қўшилган қиймат солиғи" субсчёти дебети обороти билан солиштирилади. Охириги счётнинг кредити ва дебети ўртасидаги фарқ бюджетга ўтказиладиган солиқ суммаси тўғрилиги аниқланади.

Текширилган суммаларнинг ҳаққонийлиги бошланғич ҳужжатлар орқали текширилиши лозим. Текшириш туғанда текшириш натижасига қараб ахборотнома ёки далолатнома тузилади.

57

Қўшилган қиймат солиғини тўлаш муддатлари қандай?

Қўшилган қиймат солиғини бюджетга тўлашнинг қуйидаги муддатлари мавжуд.

1. Агар корхонанинг ўтган давридаги тўлаган ўртача ойлик солиқ суммаси 1,5 минг сўмдан кам бўлса, унда солиқ ҳақиқий оборотдан келиб чиқиб ҳар чоракда бир марта тўланади. Солиқни тўлаш ҳисоботдан кейинги ойнинг 15-санасигача амалга оширилади.

2. Агар корхонанинг ўтган давридаги тўлаган ўртача ойлик солиқ суммаси 1,5 минг сўмдан 5 минг сўмгача бўлса, у холда солиқ ҳақиқий оборотдан келиб чиқиб ҳар ойда бир марта тўланади. Тўлов ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 15-санасигача амалга оширилади.

3. Агар корхонанинг ўтган давридаги тўлаган ўртача ойлик солиқ суммаси 5 минг сўмдан ошса, у холда ўнқунлик (15, 25, 5-саналарга) бўнак тўловлари тўланади. Бўнак тўловлар ойлик ҳисобланган солиқ суммасининг 1/3 қисми тариқасида аниқланади.

Солиқни қайта ҳақиқий оборотидан келиб чиқиб ҳисоблаш ойлик ҳисобот топширилгандан сўнг амалга оширилади. Солиқ тўловчилар ойлик солиқ ҳисоботни ҳисобот ойдан сўнгги ойнинг 15-санасига топширадилар.

VIII

Б О Б

АКЦИЗЛАР СОЛИФИ

58

Акциз деганда-нимани тушунасиз? Кимлар акциз тўловчилари бўлиб ҳисобланади? 79

59

Акциз ставкаси ва унинг турлари тўғрисида нималар дея оласиз? 80

60

Акциз солиғида қандай имтиёзлар бор? 81

61

Акциз солиғи суммаси қандай аниқланади ва уни бюджетга қандай муддатларда тўланади? 82

58

**Акциз деганда нимани тушунаси?
Кимлар акциз тўловчилари бўлиб
ҳисобланади?**

Акциз — бу баъзи истеъмол товарлари қийматига устама кўйиладиган эгри солиқдир. Эгри солиқ деб аталашининг сабаби унинг ҳуқуқий бюджетга тўловчилари акциз ости товарларини ишлаб чиқариб сотувчилардир. Аммо солиқни ҳақиқий тўловчилари маҳсулот етказувчилардан товарларни сотиб олувчилар, яъни истеъмолчилардир. Шунинг учун бу солиқни баъзи мамлакатларда истеъмол солиқлари, деб аталади.

Акциз солиғига фақатгина Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамаси томонидан белгиланган товарларгина тортилади. Солиқ ставкаси ҳам Вазирлар маҳкамасининг қарори билан тасдиқланади.

Мулкчилик шаклидан қатъий назар акцизга тортиладиган товарлар ишлаб чиқарувчи ва сотувчи корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлар акциз солиғи тўловчилари бўлиб ҳисобланадилар. Акциз солиғининг объекти бўлиб, сотиладиган акциз ости товарларининг қиймати ҳисобланади.

59

Акциз ставкаси ва унинг турлари тўғрисида нималар дея оласиз?

Акциз ости ставкаларини Республика Вазирлар маҳкамаси томонидан белгилаш ҳар йилги бюджетнинг асосий кўрсаткичлари белгиланганда кўрсатилади. Бироқ йил давомида акциз ставкаларига ўзгартишлар киритиб борилиши мумкин.

Масалан, 1996 йил учун акциз солиғи ставкалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 1995 йил 11 декабрь 456-сонли қарори билан тасдиқланган. Бу ставкалар қуйидагилардир.

	Товарлар номлари	Сотиш баҳоларига нисбатан %лардаги акциз ставкаси
1	Ароқ	65
2	Узум виноси	30
3	Шампан виноси	25
4	Коньяк	50
5	Вино маҳсулотлари	20 (вино тайёрлаш учун республика ички истеъмолчиларига берилса солиққа тортилмайди)
6	Пиво	20
7	Озиқ-овқат спирти	20
8	Ташқаридан келтириладиган алкоголь маҳсулотлари	75
9	Ташқаридан келтириладиган тамаки маҳсулотлари	50
10	Ўзимиз ишлаб чиқарган тамаки маҳсулотлари	40
11	Фильтрли сигаретлар	40
12	Фильтрсиз сигаретлар	25

АКЦИЗЛАР СОЛИФИ

13	Машинада тўқилган гилам маҳсулотлари	15
14	Заргарлик буюмлари	10
15	Кумушдан ясалган ошхона буюмлари	10
16	Нефтехимия маҳсулотлари: А-72, А-76 автомобиль бензини А-93 бензини ва дизель ёғи	65
		60
17	Керосин (авиацияникидан ташқари)	30
18	Табiiй газ	42,6
19	Нефть ва газ конденсати	25 (ўртача)
20	Ўсимлик ёғи	53
21	Шарқ ёғи	22
22	Пахта толаси	..
	Ставкаси ва тўлаш тартиби Республика Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитаси томонидан белгиланади	

60

Акциз солиғида қандай имтиёзлар бор?

Акциз солиғи тўланадиган товарларни ишлаб чиқарувчи корхоналар, мулк шаклидан қатъий назар, шу товарларни экспортга чиқарсалар, улар солиқ тўлашдан озод бўладилар.

Иккинчидан, Қизил Ярим Ой жамияти корхоналари ўзи ишлаб чиқарган товарлардан келган даромадларини жамиятнинг уставида кўзда тутилган вазифаларни бажаришга сарфласалар, у холда улар акциз солиғидан озод бўладилар.

Учинчидан, ялпи даромаддан солиқ тўловчи савдо ташкилотлари ҳам акциз солиғини тўлашдан озод этилган.

61

Акциз солиғи суммаси қандай аниқланади ва уни бюджетга қандай муддатларда тўланади?

Акциз солиғи суммаси икки формула билан аниқланади. Биринчидан, товарлар мамлакат ичида ишлаб чиқилган ва сотилганда:

$$\text{СТО} = \frac{O \times 100}{100 - A} \qquad \text{АСС} = \frac{\text{СТО} \times A}{100}$$

Иккинчидан, товарлар ташқи мамлакатлардан ташиб келтирилганда:

$$\text{СТО} = \frac{\Phi \times 100 \times A}{100 - A};$$

Бу ерда:

АСС — акциз солиғи суммаси;

СТО — солиққа тортиладиган оборот;

A — солиқ ставкаси;

O — корхона товарларнинг сотиш баҳоси;

Φ — келтирилган товарларнинг фактура қиймати.

Мисол учун, 1996 йил бошига ароқ ичимлигига акциз ставкаси 65 фоиз қилиб белгиланган бўлса ва корхона февраль ойида 100 млн. сўмлик ароқ сотган бўлса:

$$\text{АСС} = \frac{100 \times 65}{100} = 65 \text{ млн. сўм бўлади.}$$

Акциз солиғини бюджетга тўлашнинг икки хил муддатлари мавжуд. Ҳар куни ва ҳар ўн кунда.

Биринчи усул вино-ароқ маҳсулотларини сотувчиларга тегишли. Бу усулда тўлов товарларнинг ҳақиқий обороти амалга ошгандан сўнг унинг учинчи кунда тўланади. Иккинчи усулда акциз ости товарлари сотувчи корхоналарнинг ҳақиқий оборотидан ҳар ўн кун ўтиши билан солиқ тўланади, яъни:

- биринчи ўн кунлик учун — шу ойнинг 13-санасига;
- иккинчи ўн кунлик учун — шу ойнинг 23-санасига;
- учинчи ўн кунлик учун — келгуси ойнинг 3-санасига солиқ тўлайдилар.

IX**Б****О****Б****ЕР СОЛИФИ****62**

Ер солифини кимлар тўлайди?

86

63

Ер солифида қандай класслар ва баллар мавжуд?

87

64

Уй-жой қурилишига ажратилган ерлардан қандай тартибда солиқ олинади?

87

65

Ер солиғи ва ер учун ижара ҳақи қандай тартибда тўланади?

88

66

Кимлар ер солиғи тўлашдан озод қилинади?

89

67

Ер солиғи ва ижара ҳақидан йиғилган маблағлар қандай мақсадларда фойдаланилади?

89

68

Ер солиғида солиқ зоналари деганда
нима тушунилади?

90

69

Ер солиғини ҳисоблаш ва тўлаш
тартиби қандай?

91

Ўзбекистон Республикасида ер солиғи ердан фойдаланганлиги учун тўланадиган ҳақдир. У Ўзбекистон Республикасининг "Ер солиғи тўғрисида" 1993 йил 6 майда қабул қилган қонуни асосида корхона ва ташкилотлар ҳамда фуқаролар учун 1 январь 1994 йилдан, қишлоқ хўжалик корхоналари учун 1 январь 1995 йилдан бошлаб жорий этилган.

Ер солиғи тўғрисидаги қонун асосида эса ер тўғрисидаги қонун ётади. Ер тўғрисидаги қонуннинг 16-моддасида "Ўзбекистон Республикасида ердан фойдаланиш ва ерни эгаллаш маълум тўлов (ҳақ) асосида амалга оширилади" — деб кўрсатилган.

Ер солиғи ер майдонининг ҳар бир бирлигига (кв.м., 0.01га) қараб ставкалар билан ҳисобланиб чиқилади. Ер солиғи ставкеси ҳар йили бюджет кўрсаткичлари тасдиқланаётган вақтда ернинг сифати (унумдорлиги), жойлашган жойи, сув билан таъминланганлиги ва инфляция даражасига қараб қайта кўриб чиқилади. Ер солиғининг миқдори ердан фойдаланиш самарасига боғлиқ бўлмайди, балки ер майдонининг бирлигига қараб қатъий тўлов сифатида белгилаб қўйилган бўлади. У қонун билан белгиланган мажбурий тўловдир.

Ер солиги тўловчиларни уч гуруҳга бўлиш мумкин:
Биринчи гуруҳ - корхона, бирлашма, ташкилот ва муассасалар.

Иккинчи гуруҳ - қишлоқ хўжалик корхоналари.

Учинчи гуруҳга ўз қарамоғида ёки фойдаланишида ер майдонлари бўлган Ўзбекистон фуқаролари, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар қиради.

63

Ер солиғида қандай класслар ва баллар мавжуд?

Қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган ерлардан ер солиғини тўғри ва тўлиқ ундириш мақсадида барча ер майдонлари 10 та классга ва 100 та балга ажратилган. Ҳар 10 та балга 1 та класс тўғри келади. Класслар ичидаги баллар оша бориши билан солиқ ставкаларига қўшимча ставкани ошириш коэффициентлари белгиланган.

Тошкент шаҳар ерлари 14 категорияга, вилоятлар ерлари 4 категорияга, шаҳар (носёлка) ерлари 3 категорияга бўлинади. Ер солиғи дифференцияси жуда хилма-хил ва ўсиш коэффициентлари мавжуд.

64

Уй-жой қурилишига ажратилган ерлардан қандай тартибда солиқ олинади?

Қонун бўйича яқка тартибда уй-жой қурилишига ажратилган ерлар меъёردаги майдондан ошиб кетмаса, шу ер майдони фуқароларга ажратиб берилган кундан бошлаб уч йил давомида ер солиғидан озод этилади.

Ажратиб берилиши лозим бўлган ер майдонларининг меъёрларини маҳаллий ҳокимиятлар белгилаб берадилар. Одатда бу меъёр шаҳар ерларида 400 кв.м.га қишлоқ ва

посёлка ерларида 0.06 га миқдорида белгиланган. Меъёрадаги ерлар учун бир каррали солиқ ставкаси қўлланилади. Уч йиллик имтиёз тугагунча ёки ундан сўнг белгиланган миқдордан ортиқ ердан фойдаланган солиқ ставкаси 2 баробар оширилади.

65

Ер солиғи ва ер учун ижара ҳақи қандай тартибда тўланади?

Ўзбекистон Республикасида ерга эгалик қилувчилар ва ундан фойдаланувчилар ердан фойдаланганлик учун ҳақ тўлайдилар. Ҳақ тўлашнинг шакли ер солиғи ёки ижара ҳақи кўринишида бўлиши мумкин.

Ер солиғи фақат пул билан тўланади. Унинг миқдори ер майдонининг ҳосилдорлиги ва бошқа кўрсаткичларига қараб белгиланган. Ердан фойдаланганлик учун солиқ тўлаш ҳар бир сотих ёки квадрат метр учун тўланади. Солиқ миқдорини туман, шаҳар ҳокимиятининг солиқ идоралари ҳисоблаб чиқади.

Ер учун ижара ҳақи эса томонларнинг келишувига асосан шартномада белгиланади. Ижара ҳақининг ер солиғидан асосий фарқи шундаки, у пул, буюм (маҳсулот) ёки аралаш шаклда ҳам бўлиши мумкин. Ижара ҳақининг миқдори шартномада кўрсатилиб, у ҳар гектар ерга унинг ҳосилдорлиги, бозорга яқин-узюқлиги, сув билан таъминланиш даражасига қараб ҳар хил суммаларда белгиланиши мумкин, лекин ижара ҳақи миқдори ер солиғи миқдоридан кам бўлмаслиги қонунда кўрсатилган.

Шуни таъкидлаш керакки, ижара ҳақи ҳар беш йилда бир кўриб чиқилиб, ижарачининг ер ҳосилдорлигини оширгани ёки қўп даромад олганлиги ижара ҳақини оширишга сабаб бўлмаслиги зарур.

Ижара ҳақини ижарачилар тўлайдилар ва улар ер солиғидан озоддирлар. Бу деган сўз ижара ҳақи ер солиғи ролини бажаради. Ижара ҳақи ҳам, ер солиғи ҳам маҳаллий бюджетга тушади.

Кам ҳосил ёки қишлоқ хўжалиги оборотидан чиқиб қолган ерлардан фойдаланиш манфаатдорлигини ошириш мақсадида ижарачиларга имтиёзли шартларда, яъни ижара ҳақини камайтириш ёки ерни ўзлаштиргунча ижара ҳақини олмаслик шarti билан ер ижарага берилиши мумкин.

66

Кимлар ер солиғи тўлашдан озод қилинади?

Шуни айтиш лозимки, маълум тоифадаги ерга эгаллик қилувчилар ва ундан фойдаланувчилар ер солиғи тўлашдан озод қилинадилар. Булар асосан ишлаб чиқариш билан шуғулланмайдиган корхона, муассаса, ташкилотлар, шунингдек, ногиронлар, боқувчисини йўқотган кўп болали оилалар бўлиши мумкин.

Бундан ташқари, ўзлаштирилиши қийин бўлган ва қишлоқ хўжалигида фойдаланилмайдиган ерларни фойдаланиш учун олган ҳуқуқий ёки жисмоний шахслар ерларнинг ҳосилдорлиги тиклангунга қадар, лекин узоғи билан 5 йилгача ер солиғи тўлашдан озод қилинадалар. Ер солиғини тўлашдан озод қилинадиган корхона, муассаса, ташкилот, фуқаролар ер солиғи тўғрисидаги қонуннинг 16-моддасида аниқ санаб ўтилган. Имтиёзларга тез-тез ўзгартиришлар бўлиб турганлиги сабабли уларни алоҳида-алоҳида кўрсатмаймиз.

67

Ер солиғи ва ижара ҳақидан йиғилган маблағлар қандай мақсадларда фойдаланилади?

Ер солиғи ва ижара ҳақи ўзини-ўзи бошқарув идоралари маҳаллий ҳокимиятларининг солиқ идоралари томонидан йиғилади ва уларнинг бюджетларига тушади. Ўзбе-

кистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 1995 йил 11 декабрь 456-сонли қарори билан ер солиғи 1996 йилда тўлиқ маҳаллий бюджетларга тушади.

Қонун ва қонун ости ҳужжатларида айтилишича, ер солиғи ва ижара ҳақидан йиғилган маблағлар аввало ерларнинг ҳолатини яхшилашга, тунроқ унумдорлигини яхшилашга, уни сув ва шамол нурашидан муҳофаза қилишга, ерларнинг мелиоритив ҳолатини тuzатишга сарф қилинади. Ер тузиш ишлари ҳам шу маблағлар ҳисобига амалга оширилади.

Бундан ташқари, ер солиғи ва ижара ҳақидан тўпланган маблағлар ердан оқилона фойдаланилаётган ва тунроқ унумдорлигини доимий ошириб бораётган ерга эгалик қилувчилар, ундан фойдаланувчилар ва ижарачиларни моддий рағбатлантиришда фойдаланилади деб кўрсатилган, лекин ҳали булар ҳақида аниқ маълумотларга эга эмасмиз.

68

Ер солиғида солиқ зоналари деганда нима тушунилади?

Ер майдонларининг бозорга яқинлиги, олинган ҳосилни сотиш учун транспортнинг қулайлиги, ердан тижорат учун иморатлар қуриб ундан фойдаланишнинг қулайлиги, сув, газ, электр энергияси ресурслари билан таъминланганлиги ва бошқа қулайликларига қараб ерлар зоналарга бўлинади.

Масалан: Тошкент шаҳар 14 зонага, шаҳар ва посёлкалар 4 зонага бўлинади. Тошкент шаҳрининг охириги 14-зонаси энг марказда жойлашган бўлиб, ҳамма қулайликларга эга ва ердан даромад олиш имконияти жуда ҳам катта. Шунинг учун ҳам 14-зонага энг кўп миқдорда солиқ меъёри ўрнатилган ва биринчи зонага қараб ўтабориш билан солиқ миқдори камая боради.

69

Ер солиғини ҳисоблаш ва тўлаш тартиби қандай?

Ер солиғини ҳисоблаш ҳуқуқий ва жисмоний шахслар учун алоҳида-алоҳида тартибда амалга оширилади. Ҳуқуқий шахслар солиқни ўзлари ҳисоблайдилар, фуқаролар солиғини эса солиқ идоралари ҳисоблаб берадилар. Ҳуқуқий шахслар ер солиғини ҳар йили 1-январь ҳолатига бўлган ер майдонларига қараб мустақил ҳисоблаб чиқади. Улар ер солиғи ҳисобини 1-февралдан кечиктирмай ўзлари жойлашган ҳудуддаги солиқ идораларига тақдим этадилар.

Солиқни ҳисоблаш ва бюджетга ўтказишда ҳуқуқий шахсларни икки гуруҳга бўлиш мумкин.

Биринчи гуруҳга корхона, бирлашма, ташкилот ва муассасалар кириб, йиллик ҳисобланган солиқ суммасини (ер фонди китобига қараб) тўрт чоракка бўлиб тенг миқдорда бюджетга тўлайдилар.

- Биринчи чорак учун — 15 февралгача;
- Иккинчи чорак учун — 15 майгача;
- Учинчи чорак учун — 15 августгача;
- Тўртинчи чорак учун — 15 ноябргача тўлаш мўлжалланган.

Агар йил ичида шу ташкилотлар қўшимча ер олсалар бир ойдан кечиктирмай солиқ идораларига ер солиғи ҳисобини тузиб тонширишлари лозим.

Иккинчи гуруҳга қишлоқ хўжалиги билан шуғулланувчи жамоа, давлат, деҳқон (фермер), хусусий ташкилотлар кириб, йиллик солиқ суммасини корхоналар сингари ҳисоблаб чиқиб икки муддатда бюджетга бўлиб тўлайдилар.

- Биринчи муддат — 15 сентябргача;
- Иккинчи муддат — 15 декабргача.

Ер эгаси бўлган ёки ердан фойдаланаётган фуқаролар ҳам ҳар йили 1-январь ҳолатига солиқ инспекциялари томонидан руйхатга олинадилар. Солиқни ҳисоблаш ва тўлов хабарномасини фуқароларга тақдим этиш ҳар йили 1-апрелгача солиқ идоралари томонидан амалга оширилади. Ер солиғи фуқаролар томонидан 1-ноябрга қадар бюджетга тўланиб бўлиши шарт.

Х Б О Б

ТРАНСПОРТ ВОСИТАЛАРИ ЭГАЛАРИ СОЛИҒИ

70

Транспорт воситалари эгалари солиғининг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?

94

71

Транспорт воситалари эгаларига солинадиган солиқ қандай ҳисобланади?

95

72

Транспорт воситалари эгалари солиғидан имтиёзлар борми?

96

Транспорт воситалари эгалари солигининг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?

Транспорт воситалари эгалари солигининг ўзига хос хусусиятлари шундаки, уни тўлаш ҳамма учун жорий этилмайди. Уни фақат қонуннинг тегишли моддасида кўрсатилган транспортлар мулкдори (эгаси) бўлган ҳуқуқий шахслар (корхона, бирлашма, ташкилотлар) ва жисмоний шахслар — фуқаролар тўлайди.

Солиққа тортиладиган мулк турларига енгил ва юк автомобиллари, мотоцикллар, мотороллерлар, автобуслар, микроавтобуслар ва моторли қайиқлар киради.

Ҳуқуқий шахсларга ишлатиладиган солиқ ставкаси фуқаролар учун 2 марта камайтирилиб қатъий сўм ва тийинларда белгиланади.

Транспорт солигидан йиғилган маблағлар энг аввало транспорт воситаларининг бемалол ҳаракати учун қулай, текис, раван йўллارни яратиш, уларни таъмирлаш, йўл ҳаракати қонун-қоидалари билан боғлиқ бўлган йўл билдиргичлари, кўрсатгич ва кўрсатмаларини ишлаб чиқиш, уларни ўрнатиш, йўлларини таъмирлашга қатнашувчи ишчиларни рағбарлантириш каби мақсадларда фойдаланилади, деб кўрсатилади транспорт воситалари эгаларидан олинадиган солиқ тўғрисидаги йўриқномада.

71

Транспорт воситалари эгаларига солинадиган солиқ қандай ҳисобланади?

Бошқа солиқ турлари сингари бу солиқ ҳам транспорт воситалари томонидан ҳисобланади ва бюджетга ўтказилади. Бу ерда корхоналар нақд пулсиз ўтказиш йўли билан ўзининг ҳисоб varaғидан тегишли маблағни бюджет счётига ўтказиб берадилар. Фуқаролар эса солиқ идоралари томонидан ҳисобландиган солиқ суммаларини нақд пулда банкларга бориб тўлайдилар. Тўланадиган солиқ суммаси мазкур транспорт воситасининг неча от кучи ёки неча киловатт қувватга эга эканлигига ҳамда уларга тегишли солиқ ставкаларига қараб ҳисобланади.

Транспорт эгалари ва бошқа ўзинорар машина ҳамда механизмлар солиғи ставкаси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг ҳар йили давлат бюджетининг асосий кўрсаткичларини тасдиқлаётганда қайта кўриб чиқилиб тасдиқланади.

1996 йилга Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 1995 йил 11-декабрь 456-сонли қарори билан транспорт воситалари турларига қараб қуйидаги солиқ ставкалари белгиланган.

Корхоналар учун

Солиққа тортиш объектлари	Солиқ ставкаси (сўмда)
Енгил автомобиллар: ҳар бир от кучидан ёки ҳар бир киловатт қувватдан	18,80 26,25
Мотоцикллар ва моторолерлар ҳар бир от кучидан ёки ҳар бир киловатт қувватдан	11,25 15,00
Юк автомобиллари, автобуслар ва микроавтобуслар, бошқа ўзинорар машина ва механизмлар ҳар бир от кучидан ёки ҳар бир киловатт қувватдан	37,50 50,60
Моторли чаналар ва моторли қайиқлар ҳар бир от кучидан ёки ҳар бир киловатт қувватдан	9,40 13,10

Транспорт воситалари эгалари бўлмиш фуқаролардан юқоридаги ставкалар икки марта камайтирилиб солиқ ундирилади.

Солиқни корхоналарнинг ўзлари ҳисоблайдилар. Масалан, корхонада 10 та автобус мавжуд, ҳар бирининг қуввати 170 от кучига тенг бўлсин. Ҳар бир от кучига 37 сўм 50 тийин солиқ ставкаси белгиланган. Мазкур корхона автобусларни техникавий кўрикдан ўтказишдан олдин тўлаши лозим бўлган 6375 сўмлик йиллик солиқни тўлайди. Бу сумма қуйидаги формула билан аниқланади:

$$ТС = ТВС * ОК * СС = 10 * 170 * 37.50 = 6375 \text{ сўм.}$$

Бу ерда:

ТС — транспорт солиғи;

ТВС — транспорт воситалари сони;

ОК — ҳар бир транспортнинг қуввати ёки от кучи;

СС — ҳар бир от кучига тўланадиган солиқ ставкаси;

Солиқни тўлаш муддати туман, шаҳар ҳокимликлари томонидан белгиланади ва 1 июлдан кечиктирилмасдан тўланиши шарт.

Транспорт солиғи бўйича ҳисоб-китобни текширишда солиқ идорасининг ходими солиқ ҳисобини тўғри ҳисобланганлиги, ундаги маълумотларнинг тўлиқлиги, қўлланилган солиқ ставкаларининг қонунийлиги ва бюджетга ўтказилган солиқ суммаларнинг ҳақиқийлигини аниқлайди.

Солиқ ҳисоб-китобини дастлабки текширишда солиқ суммаларни ўзида акс эттирган ҳужжатлардаги маълумотлар ўзаро таққосланиб транспорт солиғи суммаларининг тўғрилиги аниқланади. Текширишда аниқланган хато ва камчиликлар бўйича солиқ ҳисобига маълумотлар киритилади.

72

Транспорт воситалари эгалари солиғидан имтиёзлар борми?

Бу солиқдан қуйидагилар озод этиладилар:
1) давлат бюджетида бўлган муассаса ва ташкилотлар.

- 2) тишли билдирак билан юрүвчи машина ва механизмлар, пахта териш, дон йиғиш ва махсус комбайн эгалари.
- 3) умумий фойдаланишдаги автотранспорт корхоналари, (таксидан ташқари), йўловчилар ташувчи автотранспорт корхоналари (шаҳар ичи ва атрофида ишласа).
- 4) автомобили ва қўл билан бошқарилувчи мотоколяски бўлган ногиронлар.
- 5) улуғ Ватан уруши қатнашчилари ва СССРни ҳимоя қилишнинг бошқа операцияларида қатнашган партизанлар, Афғонистон ва бошқа мамлакатларда ҳарбий қисмларда қатнашганлар.
- 6) йўлларни таъмирлаш ва сақлаш ташкилотлари.

XI**Б****О****Б****КОРХОНАЛАРНИНГ
МОЛ-МУЛК ВА КОНЛАРДАН
ФЙДАЛАНГАНЛИК СОЛИФИ****73**

Корхоналарнинг мол-мулк солиғи
тўловчилари, солиқ объекти ва ставкаси
қандай белгиланади?

99**74**

Мол-мулк солиғини ҳисоблаш
тартиби қандай?

100**75**

Конлардан фойдаланганлик солиғини
тўловчилар, солиқ объекти, ставкаси ва
ҳисоблаш тартиби қандай?

101

73

Корхоналарнинг мол-мулк солиғи тўловчилари, солиқ объекти ва ставкаси қандай белгиланади?

Корхона, бирлашма ва ташкилотларнинг тўғри солиқларидан бири мол-мулк солиғидир. Бу солиқ реал солиқ бўлиб, корхоналардаги мавжуд бўлган асосий фондлар дастлабки қийматидан ҳисоблаб олинади. Солиқ суммаси корхоналардаги ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар таннархига қўшилиб товар баҳосини ташкил қилишда қатнашади ва маҳаллий бюджетларга тўлиқ тушади.

Солиқ тўловчиларини икки гуруҳга бўлиш мумкин. Биринчи гуруҳга мулкчилик шаклидан қатъий назар ҳамма ҳуқуқий шахс мақомини олган корхона, бирлашма ва ташкилотлар киради. Буларга давлат акционер, қўшма корхоналар, чет эл фирмалари ва компаниялари ва бошқалари киради. Иккинчи гуруҳга эса мулк шаклидан қатъий назар Ўзбекистон ҳудудида жойлашган ҳуқуқий шахс мақомини олмаган, лекин мустақил бухгалтерия балансига ва банкда ҳисоб счётига эга бўлган биринчи гуруҳдаги корхона, ташкилот ва бирлашмаларнинг филиаллари, ваколатликлари ва бошқа мустақил шахобчалари киради.

Корхона балансидаги мавжуд асосий ишлаб чиқариш фондларининг ўртача қиймати солиқ объекти ҳисобланади. Бу қиймат ҳар чорак ва йилда ҳисоблаб чиқилиб солиқ

тўланади. 1996 йил учун корхоналар мол-мулкига солиқ ставкаси йилига 2 фоиз қилиб белгиланган. Шундай ҳолда биринчи чорак учун солиқ ставкаси 0.5 фоиз, ярим йиллик учун 1 фоиз, 9 ой учун 1,5 фоиз ва ҳисобот йили учун 2 фоиз бўлади. Бу ставкалар ҳам Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг юқорида айтиб ўтилган 456-сонли қарори билан белгиланган.

74

Мол-мулк солиғини ҳисоблаш тартиби қандай?

Корхоналарнинг мол-мулк солиғини уларнинг ўзлари бухгалтерия маълумотларига қараб ҳисоблаб чиқиб бюджетга ўтказадилар.

Корхоналар, аввало, ҳар ойда бир марта бўнак тўловини ҳисоблаб тўлаб турадилар. Бунинг учун режадаги йиллик тўланиши лозим бўлган солиқ суммасини тўртга бўлиб чорак суммаси ва чорак суммасини учга бўлиб бир қисми — ойлик бўнак суммаси ҳар ойнинг 20-санасига бюджетга тўланиб борилиши шарт. Масалан, корхона мол-мулкининг режадаги ўртача йиллик қийматидан 18 млн. сўмлик солиқ тўлаш лозим бўлсин. Унинг ҳар чоракка тўғри келадиган қисми 4.5 млн. сўмни ташкил этади. Ойлик бўнак солиқ сумма эса 1.5 млн. сўм бўлади. Йил тугаши билан ҳақиқий асосий фондлар қийматидан келиб чиқиб солиқ қайта ҳисобланади. Ўртача асосий фондлар қийматини ҳисоблаш тартиби қуйидагича: биринчи чорак учун мулкнинг ўртача қиймати йил боши ва чорак охиридаги қийматнинг ярмини олиб 1 февраль ва 1 март ҳолатига бўлган қийматларни тўлиқ олиб йиғиндиси учга бўлинади. Масалан йил бошига мулкнинг дастлабки баланс қиймати 810 млн. сўм, чорак охирига 820 млн. сўм, 1 февралга — 740 млн. сўм ва 1 мартга 820 сўм бўлганда асосий фондларнинг ўртача қиймати 808,3 млн. сўм бўлади яъни,

(810:2)+ 740+820+(820:2)

3

Бошқа чораклар учун ҳам шу услуб қўлланилади. Асосий фондларнинг йиллик ўртача қийматини аниқлаш учун йил боши ва охиридаги мулклар қийматини ярмини олиб қўшиб, бошқа ойлар бошидаги қийматларнинг тўлиқ суммаси йигиндисини олиб уларни 12 га бўлиш йўли билан аниқланади.

Ҳисобланган солиқ суммаси солиқ тўловчилар томонидан чораклик ҳисобот ва баланс тақдим этиш белгиланган кундан эътиборан 5 кун ичида, йиллик ҳисобларда эса 10 кун ичида бюджет даромадига ўтказилиши шарт. Солиқнинг тўлов муддати келгунга қадар бўнак ва ҳисобот бўйича ҳақиқий ҳисобланган солиқ суммаларининг тўлов топшириги ёзилиб банк муассасаларига топширилади. Банклар бу топшириқни биринчи даражали тўловлар сифатида ижро этади.

Мол-мулк солигини тўғри ҳисоблаш ва ўз вақтида бюджетга ўтказиш ҳамда солиқ идораларига тегишли солиқ ҳисоботи ва ҳисобларни топшириш жавобгарлиги корхона, бирлашма ва ташкилотлар раҳбарлари ва бош бухгалтерияга юклатилган.

Солиқ идоралари томонидан текшириш ўтказилганда қўшимча солиқ ҳисобланса солиқ идоралари хабар қилган кундан бошлаб 5 кун ичида бу суммани бюджетга ўтказиш зарур. Акс холда шу сумма боқиманда деб аталиб ҳар бир кун учун 0,2 фоиздан айбона ҳисобланади.

75

Конлардан фойдаланганлик солигини тўловчилар, солиқ объекти, ставкаси ва ҳисоблаш тартиби қандай?

! Фойдали қазилма бойликларини қазиб олувчи ёки кондан бошқа хил фойдаланувчи Ўзбекистон ҳудудида жойлашган ҳуқуқий ва жисмоний шахслар конлардан фойда-

ланганлик солигини тўловчилар ҳисобланади. Булардан ташқари, мустақил балансга эга бўлган юқоридаги корхоналарнинг филиаллари ва бошқа алоҳида шахобчалари ҳам солиқ тўловчилар бўладилар. Солиқ 1996 йилдан бошлаб маҳаллий бюджетларга тушади.

Солиқ объектлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- 1| минерал хомашёларни қазиб олинган ҳажми;
- 2| фойдали қазилмалар ва минерал хомашёларни қайта ишлашдаги техноген ҳосилалар ҳажми;
- 3| минерал хомашёларни қазиб чиқариш ва қайта ишлаш билан боғлиқ бўлмаган ер ости қурилмалари;
- 4| ярқироқтош хомашёсининг намуналари, палентология қолдиқлари ва бошқа геологик коллекцион материаллар;
- 5| конлардан давлат ва ижтимоий талабларга оид бошқа фойдаланишлар.

Вазирлар маҳкамасининг 1995 йил 2 декабрь 456-сонли қарори билан 1996 йил учун конлардан фойдаланганлик учун солиқ ставкаси қуйидагича белгиланди.

Қазиб олиш ҳажмининг нисбатан фоизлари

Табиий газ	5,0
Газ конденсати	5,0
Нефть	6,0
Кўмир	2,0
Мис	1,0

ва бошқалар.

Конлардан фойдаланиш солигини қазилмалар қазиб олувчи корхона ёки улардан фойдаланувчи жисмоний шахслар тўлайдилар! Солиқ корхона улгуржи баҳосидан тўланади. Бу баҳо таркибида қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғисиз ҳисоблаб чиқилади. Ер ости қурилишларини олиб бораётганда кондан фойдаланаётгандаги солиқ бу қурилиш ишга тушгунга қадар қурилиш олиб борувчилар томонидан тўланади. Бунда ҳақиқий бажарилган ишларга қараб смета

КОРХОНАЛАРНИНГ МОЛ-МУЛК ВА КОНЛАРДАН ФЙДАЛАНГАНЛИК СОЛИГИ

қийматига нисбатан фоизларда белгиланади. Бу суммани кейинчалик буюртмачи томонидан қурилиш қийматини ичида тўлаб юборилади. Кондан фойдаланувчилар мулк шаклидан қатий назар ҳар йили 1 январь ҳолатига солиқ идоралари томонидан ҳисобга олинадилар.

- 1| фойдали қазилмаларни қазитиш ва техноген ҳосиллардан фойдаланилса — ҳар ойда 1 марта;
- 2| конлардан бошқа ҳилдаги фойдаланишлар учун йилига 1 марта тўланади ва ҳисоботдан сўнги йилнинг 20 январига ҳисоб топширадилар.

Ишбилармонлик билан шуғулланувчи жисмоний шахслар ҳам кондан фойдаланганлик солигини йилига 1 марта келуси йилнинг 20 январидан кечиктирмай бюджетга тўлайдилар. Солиқ ҳисобини солиқ декларацияси билан бирга солиқ идорасига топширадилар.

ХШ Б О Б

БОЖХОНА БОЖИ ВА ДАВЛАТ БОЖИ

76	Давлат божи ва божхона божи деганда нимани тушунасиз?	105
77	Божхона божи тарифлари хусусида нималар дея оласиз?	107
78	Давлат божини ҳисоблаш тартиби қандай?	109

Давлат божи давлат ташкилотлари ва муассасаларининг маълум хизмат турини бажарганлиги учун тўлов — ҳақдир. У хизмат турларига қараб олинади. Уни тўловчилар ҳуқуқий ва жисмоний шахслардир. Корхоналар ва фуқаролар манфаатини кўзлаб шунга ваколат олган махсус идоралар ҳуқуқий аҳамиятга эга бўлган ҳаракат ва тайёрлаб, тасдиқлаб берган ҳужжатлари учун ҳақ давлат божи деб аталади.

Давлат божининг объектлари хилма-хилдир:

- 1) даъвогарлик аризаси, шикоят, маъмурий ҳуқуқ муносабатларидан келиб чиқадиган ва судларга бериладиган, судларнинг қарорлари бўйича бериладиган кассацион шикоятлар, судлар томонидан ҳужжатлар нусхасини бериш;
- 2) хўжалик судларига бериладиган даъвогарлик аризалари ҳамда хўжалик судлари қарорларини қайта кўриш тўғрисидаги аризалар тайёрлаш;
- 3) нотариал идоралар, шаҳар, туман бошқарув идоралари томонидан нотариал ишларни адо этиш, нотариал ҳужжатлар нусхасини бериш (дубликат), битимлар ва ҳужжатлардан кўчирмалар бериш;

- 4 фуқаролик гувоҳномасини рўйхатдан ўтказиш, қайта фуқаролик гувоҳномаси бериш, фуқаролик ҳужжатларига қўшимча ва тўлдиришлар киритиш;
- 5 ҳуқуқий шахсларни рўйхатдан ўтказиш;
- 6 фуқароларни чет мамлакатларга чиқишига ижозат бериш ва четдан республикага киришга рухсат этиш, бошқа мамлакатлар фуқароларини республикага таклиф қилиш, турар-жой учун рухсат бериш ва муддатини узайтириш;
- 7 Ўзбекистон фуқароларини пропискадан ўтказиш;
- 8 ов овлаш ҳуқуқини бериш;
- 9 ишбилармонлик фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини жисмоний шахсларга бериш ва бошқа объектлар мавжуддир.

Божхона божи — божхона назорати остида мамлакат чегарасидан олиб ўтиладиган импорт ва экспорт товарлар, мол-мулк ва қимматбаҳо буюмлардан белгиланган ставкаларда ундириладиган пул йиғимидир. Буни божхонанинг хизмат хақи деса ҳам бўлади. У эгри солиқлар туркумига киради.

Божхона божининг экспорт, импорт ва мамлакат ҳудудидан ташиб ўтказиш учун (транзит) ундириладиган турлари мавжуд.

Бож муайян товарлар рўйхати, товар миқдори, масаси, бирлиги, шунингдек товар баҳоси (адвалор бож) бўйича белгиланган божхона тарифлари доирасида ундирилади.

Божхона — бу чегара орқали ўтадиган жами юкларни, шу жумладан багаж ва почта жўнатмаларини назорат қиладиган давлат идорасидир. У ўтказилаётган юкларни текшириш ва улардан божхона йиғимларини ундириш билан шуғулланади. Божхоналар аэропорт, ҳаво йўллари, темир йўллар, махсус чегара постларида жойлашган бўлади.

Божхона муассасалари ташқи савдода мамлакат манфаатининг таъминланишини назорат қилади, божхонага юклатилган вазифаларни бажаради ва божхона қоидалари бузилишига ҳамда контрабандага қарши кураш олиб боради.

Халқ ҳўжалиги ва халқ истеъмоли учун зарур товарларни мамлакатдан қонунсиз чиқиб кетишига қарши курашади.

77

Божхона божи тарифлари ҳақида нималар дея оласиз?

Ҳар бир давлат ташқи иқтисодий фаолиятини тариф ва нотариф усуллар билан бошқариб боради. Нотариф усул деганда лицензия бериш, квоталаш, декларациялаш, техбарвер ва эмбарголарни қўллаш тушунилади.

Лицензия — ваколатли давлат идораларига ташқи савдо ҳаракатларини олиб бориш учун бериладиган рухсатнома. Экспорт ва импортни, валюта сарфларини назорат қилиш усулларидан биридир.

Квоталаш — давлатлараро шартномаларга кўра айрим ёки бир гуруҳ товарлар юзасидан квота (улуш) ўрнатилдики, унга мувофиқ мамлакатлар ёки мамлакатлар гуруҳи фақат белгиланган миқдордаги товарларни ишлаб чиқариши ва четга сотиши мумкин. Бу давлатлараро картель битимларида белгиланади. Квота ўтказиш шартини бузган мамлакат ёки корхона иқтисодий жиҳатдан жазоланади.

Декларациялаш ёки божхона декларацияси бу миллий қонунчилик талабларига мувофиқ расмийлаштирилдиган ҳужжат бўлиб, унда чегара орқали ўтаётган юк (экспорт-импорт товарлари, кишиларга тегишли юклар, қўлдаги анжомлар, валюта, қимматбаҳо буюмлар ва бошқалар) ҳақидаги маълумотлар қайд этилган ҳужжатдир.

Эмбарго — бу давлат томонидан бирор товарлар, хизматлар, валюта ёки бошқа бойликларни мамлакатга келтириш ёки бошқа мамлакатларга олиб кетиш, четга чиқаришни тақиқлаб қўйишдир.

Тарифли усул деганда асосан бож тарифи ва бож тарифларининг тўғлами тушунилади.

Тариф бошқарув, химоя қилиш, хазина ва савдо сиёсий функцияларини бажаради. Бу усул билан энг аввало давлат хазинасига маблағ тўланади, экспорт ва импорт товарлар ҳаракати мувофиқлаштирилади. Бозор структураси такомиллаштирилади.

Давлатнинг миллий иқтисодиётини химоя қилиш ва уни ривожлантириш, ҳар томонлама рағбатлантириш учун протекционизм сиёсатини қўллаш мумкин.

Божхона тарифлари доимо такомиллаштирилиб, ўзгартирилиб турилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 1996 йил 20 март 114-сонли "Ташқи иқтисодий фаолиятни бошқариш механизмини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори билан 1996 йил 1 апрелдан бошлаб экспорт-импорт товарларига божхона божи товарлари янгидан жорий этилган. Бу тарифлар ҳар бир товарнинг кодига қараб ва товарларнинг шартнома (контракт) қийматига қараб фоизларда белгиланган.

Масалан, экспорт товарларига божхона тарифи ба-лиқларга 10 фоиз, табиий асалга — 50 фоиз ва совунга — 30 фоиз белгиланган. Яна бошқа 80 дан ортиқ товарларга тариф ўрнатилган.

Импорт товарлар бўйича 60 дан ортиқ товарга божхона тарифлари белгиланган. Шу жумладан:

телефон аппаратига — 5 фоиз;

магнитофонларга — 10 фоиз.

автомобиллар 10 кишидан кам бўлмаган кишилар та-шиса — 20 фоиз, юк автомобиллари — 10 фоиз ва бошқалар.

78

Давлат божини ҳисоблаш тартиби қандай?

Давлат божини ҳисоблаш икки усул билан амалга оширилади.

1) қатъий сўмларда.

2) мулк қийматига нисбатан фоизларда.

Давлат божи аризани беришдан аввал, бож ҳаракати бўлишдан аввал ёки бож ҳужжати берилган вақтда ундирилади.

Тарифи 300 сўмгача бўлган божлар марка билан нақд пулда олинади. 300 сўмдан ошиғи нақд пулда ёки кредит муассасаларига ўтказиш йўли билан ҳам тўланади. 300 сўмдан ортиқ суммада бож олинса квитанция берилиши керак.

Кўп ҳужжатларга бож марка ёпиштириш билан амалга оширилади.

Давлат божи маркаси Марказий банк томонидан суд, хўжалик суди, нотариал конторалар ва бошқа бож олувчиларга сотилади ва қайтариб олинмайди.

Маркалар аризага ёпиштирилади ва вазифадор шахснинг қўли билан тасдиқланади.

Нақд пулсиз божларни ўтказиш бўйича тўлов топшириқлари, банкнинг бож қабул қилинганлиги ҳақидаги квитанциялари даъвогар аризасига, кассацион шикоятга бириктирилиб берилади. Бож тўланмаган бўлса, судлар ишни кўришни бошламайдилар.

ХШ

Б О Б

АҲОЛИ СОЛИҚЛАРИ

79

Аҳоли солиқлари деганда нимани тушунасиз ва улар нимага асосланиб олинади? **112**

80

Аҳолининг мол-мулкидан солиқлар қандай олинади? **113**

81

Аҳолининг даромадларини солиққа тортиш тартиби қандай? **115**

82

Якка тартибда фаолият юритувчилар даромадига қандай солиқ солинади? **116**

83

Фуқароларнинг даромадидан олинadиган солиқ қандай ҳисобланади? **118**

84

Совғалар ҳам солиққа тортиладими? **119**

85	Моддий ёрдам суммасидан солиқ олинадими?	120
86	Тўрт қаррали солиққа тортилмайдиган иш ҳақи минимумидан ошган даромад олувчилар солиққа тортиладиларми?	120
87	Чет эл фуқаролари солиққа тортиладими?	121
88	Қайднома гувоҳномаси асосида фуқаролар даромади солиққа қандай тортилади?	122
89	Ишбилармонларни даромад солиғига тортишнинг ўзига хос хусусияти нимада?	124

Аҳоли солиқлари деганда нимани тушунасиз ва улар нимага асосланиб олинади?

Аҳоли солиқлари деганда аҳолининг даромадлари, мол-мулки қийматидан, фойдаланилаётган ерлари, транспорт воситалари учун ва бошқа ҳолларда давлат бюджетига қонун бўйича тўланадиган мажбурий тўловлари тушунилади. Бу солиқлар ундирилаётганда аҳолининг тўлайдиган солиқсиз тўловлари (ажратмалари)ни ҳам ҳисобга олимоқ зарур бўлади. Масалан, иш ҳақидан 1 фоиз пенсия фонди ва 1 фоиз касаба уюшмалари федерациясига ажратмалар ва бошқалар.

Аҳоли солиқлари — бу аҳолининг бир қисм даромадини қайта тақсимлаш йўли билан марказлашган пул фондига жалб қилиш усулидир.

Аҳоли тўлайдиган солиқлар туркумига республика-миз солиқ қонунчилиги бўйича қуйидагилар киради:

- Аҳоли даромадига солиқ — даромад солиғи;
- Ер солиғи;
- Мол-мулк солиғи;
- Транспорт воситаси эгалари солиғи;
- Реклама солиғи;
- Қонлардан фойдаланганлик солиғи ва бошқалар.

Бу солиқлар ичида энг муҳими ва хал қилувчи ролни даромад солиғи эгаллайди.

Юқоридагилардан ташқари аҳоли яна бир қанча солиқсиз тўловлар: давлат божи, божхона божи, ҳар хил йиғимлар тўлайди.

Аҳоли солиқларини тўлашнинг ҳуқуқий асослари таъминланган. "Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслардан олинadиган даромад солиғи тўғрисида" (1991 йил 15 февралда) қабул қилинган қонун ва қонунга 1991 йил 14 июнь ва 1992 йил 14 январь, 1992 йил 2 июль ва 9 декабрь ва 1993 йил 28 декабрда киритилган ўзгартишлар. Булардан ташқари, аҳоли солиқлари Ўзбекистон республикасининг "Маҳаллий солиқлар ва йиғимлар тўғрисида"ги (1993 йил 17 май), "Транспорт воситалари эгаларининг солиқлари тўғрисида"ги (1993 й) қонунлари ва уларга киритилган кейинги йиллардаги ўзгартишлар билан амалга оширилади.

Қонун ҳужжатларига асосан Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитаси йўриқномалар ишлаб чиққан. Масалан, фуқароларнинг даромад солиғи тўғрисида 1991 йил 14 июндаги йўриқномага охириги ўзгартириш 1994 йил 23 сентябрда киритилиб амалга оширилмоқда. Кейинги йилларда ҳам қисман ўзгартиришлар киритилиб борилмоқда.

80

Аҳолининг мол-мулкидан солиқлар қандай олинади?

Мол-мулк солиғини қонун бўйича мулк объектларига эга бўлган жисмоний шахслар тўлайди. Аҳолининг қуйидаги мулкларининг қиймати солиқ объекти бўлиб ҳисобланади:

- Турар-жойлари, иморат ва иншоотлари;
- Квартиралари;
- Боғдорчилик ва узумчилик уюшмаларининг боғ уйлари;

- Гаражлари;
- Мотор қайиқлари;
- Вертолётлари;
- Самолётлар ва бошқа транспорт турлари.

Ҳозир асосий солиқ объекти фуқароларнинг яшаб турган уй-жойлари, шу жумладан приватизация қилинган илгариги давлат уйлари ҳисобланади.

Солиқни ҳисоблаш учун объектнинг инвентаризация қиймати ёки суғурталанган суғурта суммаси зарур. Солиқ ставкаси инвентаризация натижасида ўрнатилган қийматга нисбатан 0.25 фоиз ёки суғурта суммасига нисбатан 2.5 фоиз миқдорида қўлланилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 1994 йил 14 декабрдаги 603-сонли қарори билан суғурта суммаси жорий минимал иш ҳақи суммасига нисбатан 15 марта ва приватизация қилинган квартиралар учун 10 марта қилиб белгиланган. 1995 йили минимал иш ҳақи 150 сўм қилиб олиниб приватизация қилинган квартиралар учун 10 мартага оширилиб 1500 сўм ҳисобланган. Шу суммадан 2.5 фоиз солиқ ставка билан 22 сўм 50 тийин солиқ тўланган.

Давлат солиқ қўмитасининг 1996 йил 9 январдаги "Жисмоний шахсларнинг мол-мулк солиғи ставкаси тўғрисида"ги хатида 1 январь ҳолатига ҳам мол-мулкларнинг инвентаризация қиймати аниқланмаганлиги сабабли 1996 йил учун ҳам Вазирлар маҳкамасининг 603-сонли қарори билан белгиланган мажбурий суғурта суммаси ва 2.5 фоизли солиқ ставкаси сақланиб қолдирилган.

Суғурта суммаси амалда бўлган минимал иш ҳақи-га нисбатан қурилишлар бўйича 15 марта, хусусийлаштирилган квартиралар учун 10 марта ошириб белгиланган.

81

Аҳолининг даромадларини солиққа тортиш тартиби қандай?

Аҳоли (фуқаролар) ялпи даромадидан даромад солиғи тўлайди. Фуқароларнинг даромадига асосий иш жойидан олинган иш ҳақи, мукофот, бошқа даромадлар, бошқа корхона, ташкилот ва муассасаларда ўриндошлик ёки меҳнат шартномаси бўйича олинган даромадлар, яқка меҳнат фаолиятидан олинган даромад, хусусий ва коллектив ишбилармонлик билан топган даромадлар, дехқон (фермер) хўжалигидан олган даромадлар, чет эл ишбилармонларининг Ўзбекистонда олган даромадлари киради.

Фуқаронинг асосий иш жойи деб, бу меҳнат дафтarchаси сақланадиган жой, яъни корхона, ташкилот ва муассаса ҳисобланади. Фуқароларнинг куйидаги даромадлари солиқ объекти бўлиб солиққа тортилади:

- Меҳнат мажбуриятларини бажариш билан боғлиқ бўлган иш ҳақи;
- Мукофотлар;
- Олти қаррали солиққа тортилмайдиган минимумдан ошган моддий ёрдам;
- Уч қаррали солиққа тортилмайдиган минимумдан ошган совғалар;
- Корхона, ташкилотлар фойдаси (даромади)ни тақсимлашдан олинган даромад;
- Кооперативлардан олган даромадлар;
- Дехқон (фермер) хўжалигидан олган даромадлар;
- Қўшма корхоналардан олган даромадлар;
- Дипломатик ваколатхоналардан, чет эл оммавий ахборот идораларидан олинадиган даромадлар;
- Ҳуқуқий маслаҳатхоналарда адвокатлар томонидан олинадиган даромадлар;
- Диний ташкилотлар, улар тизимида ташкил этилган хайрия муассасаларидан даромадлар;

- Аспирантлар, ординаторларнинг стипендиялари ва талабаларнинг корхоналардан олган стипендиялари;
- Олий ва ўрта махсус ўқув юрти талабаларининг корхона ва ташкилотларда ишлашдан олган даромадлари.

Асосий иш жойи бўлган корхона, муассаса ва ташкилотларда фуқароларнинг қўшимча топган ҳамма даромадлари иш ҳақига қўшиб ялпи даромад деб солиққа тортилади. Солиқ суммасини ҳисоблаётганда ялпи даромаддан солиқ қонунчилигида кўрсатилган "Солиққа тортилмайдиган иш ҳақи минимуми" чегириб ташланади. Бу минимум 1996 йил 1 апрелдан бошлаб, 550 сўм қилиб белгиланган. Бу минимум бир марта асосий иш жойидан берилади. Фуқаролар асосий иш жойидан ўзга корхона, ташкилотларда ишласа ёки ишбилармонлик билан шуғулланса у ерларда солиққа тортилмайдиган минимум қўлланмайди.

82

Якка тартибда фаолият юритувчилар даромадига қандай солиқ солинади?

Якка тартибда фаолият кўрсатувчиларнинг ялпи даромадидан ҳам даромад солиғи олинади. Бироқ улардан солиқ олиш учун солиқ идоралари декларация ёзишни талаб қиладилар. Декларацияда ҳамма даромадларни ва ҳарajatлари кўрсатилган бўлиб соф даромад аниқланади. Якка тартибда фаолият кўрсатувчиларга қуйидаги фаолият турлари билан шуғулланувчилар киради:

- Нонвойчилар;
- Носфурушлар;
- Бешиқчилар ва уй безакларини ясовчилар;
- Сандиқчилар;
- Тандирчилар;

- Ўроқ-кетмон, қозик ясовчилар;
- Темирчилар;
- Кўнчилар;
- Озиқ-овқат пиширувчилар, ошпазлар ва бошқалар.

Буларнинг соф даромадидан олинадиган солиқ солиқ идораси томонидан ҳисобланилади. Бу ерда солиқ декларацияси ҳужжат бўлиб ҳисобланади. Солиқ декларацияси дастлабки (тахминий ва сўнгги ҳисоботли) бўлади. Фаолият кўрсатувчи декларацияни бир ой ишлагандан сўнгги ойнинг 5 санасигача солиқ идорасига топширади.

Шу ҳужжатга асосан солиқ инспекцияси фуқаронинг йиллик солиқ суммасини белгилайди ва 4 чоракка бўлиб солиқни тўлаш муддатларини тўлов хабарномасига ёзиб беради:

Солиқ тўлашнинг бўнак тўловлари қуйидаги муддатларгача амалга оширилиши зарур:

- 15 мартгача;
- 15 майгача;
- 15 августгача;
- 15 ноябргача;

Йил тугагандан сўнг солиқнинг йиллик миқдори ҳақиқатда олинган даромад ва қилинган харажатдан келиб чиқиб ҳисобланади ва шу миқдор билан йил давомида тўланган бўнак тўловлар йигиндиси суммаси фарқини солиқ тўловчи келгуси йилнинг 15 мартидан кечиктирмай тўлаши шарт.

Якка тартибда фаолият кўрсатувчиларни декларация асосида солиққа тортишдан ташқари, солиқ идоралари ёзилган декларациялар маълумотларини текшириш, ўтказиш асосида ҳам қўшимча солиқ ҳисоблашлари мумкин.

Якка тартибда фаолият кўрсатувчи фуқаролар ўзларининг бутун фаолиятларидан келадиган даромадлар ва шу фаолиятни амалга ошириш учун сарфланган харажатларни кўрсатувчи даромадлар ва харажатлар китобини юритади-

лар. Акс холда бунга яраша уларга молиявий жазо қўлланади. Шу дафтар асосида ҳақиқий декларация тўлдирилади.

83

Фуқароларнинг даромадидан олинадиган солиқ қандай ҳисобланади?

Фуқароларнинг даромадидан олинадиган солиқ Ўзбекистон Республикасининг "Ўзбекистон фуқаролари, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаганлардан олинадиган даромад солиғи тўғрисида"ги қонуни ва шу асосда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитасининг 1993 йил 23 майдаги 33/24 сонли йўриқномаси ва унга киритилган ўзгаришлар (10.03.95 й. № 28/21)ни ҳисобга олиб, йўриқноманинг 19-моддасида келтирилган жадвалга асосланиб ҳар ойда йил бошидан ўсиб боровчи ялпи даромад ва солиққа тортилмайдиган даромад ҳамда минимал белгиланган иш ҳақини эътиборга олиб солиқ ҳисобланиб борилади.

Масалан, фуқароларнинг апрель ойида олган даромади солигини чиқариш керак бўлсин. Бунинг учун:

1) унинг йил бошидан ҳамма олган даромади аниқланади — 4300 (январь 1000, февраль 1000, март 1000, апрель 1300 сўм);

2) унинг солиққа тортилмайдиган минимум даромади аниқланади — 1750 (январь 400, февраль 400, март 400, апрель 550);

3) солиққа тортиладиган даромади аниқланади = 2550 (4300-1750);

4) икки қаррали минимал иш ҳақиға тенг қисмидан $[2 * (250 + 250 + 250 + 400) = 2300] * 15 \%$ солиқ ҳисобланади — 345 сўм;

5) беш каррали иш минимал ҳақиға тенг бўлган қисмидан солиқ ҳисобланади. $2300 + (2550 - 2300) * 25 = 345 + 62.50 \text{ т.} = 407 \text{ сўм } 50 \text{ тийин.}$

Демак, жами солиқ 4 ой учун 407 сўм 50 тийин. Лекин фуқаро январь - март ойлари учун 310 сўм солиқ тўлаган. Ўша суммани чегириб ташласак, апрель ойи учун у атиги 97 сўм 50 тийин солиқ тўлайди. Солиқ суммасини апрель ойида камайиши солиққа тортилмайдиган минимумнинг апрель ойидан бошлаб 550 сўмга етказилганидир.

Солиққа тортилмайдиган минимум суммаси фақат асосий иш жойидан олаётган даромадларидан имтиёз тариқасида чегириб ташланади. Агар яққа фаолият билан шуғулланувчиларнинг бошқа асосий иш жойи бўлмаса, у ҳолда уларга ҳам шу имтиёз берилади. Бошқа ҳолларда бу имтиёз қўлланилмайди. Масалан, бир марта олинадиган даромадларга, ўриндошлик даромадларига ва бошқа корхона, ташкилот ва муассасаларда меҳнат шартномаси билан ишлаганларга солиққа тортилмайдиган минимум бўйича имтиёз берилмайди.

84

Совғалар ҳам солиққа тортиладими?

Ҳа, корхона, ташкилот ва муассасалар томонидан ўз ишчи ва ходимларига берилган пул ёки буюм туридаги совғалар қиймати ҳам даромад ҳисобланиб солиққа тортилади. Бирок бу совғаларнинг ҳамма қиймати эмас, балки йилига қиймати 3 каррали солиққа тортилмайдиган минимумдан ошган қисми (1996 йил апрель ҳолатига 1650 сўм)гина солиққа тортилади.

85

Моддий ёрдам суммасидан солиқ олинадими?

Табийй офат ва бошқа фавқулодда ҳолат юз берганда Ўзбекистон Республикаси, Қорақалпоғистон Республикаси ҳукуматининг қарорлари асосида кўрсатиладиган моддий ёрдам, унинг миқдоридан қатъий назар, солиқдан озод этилади.

Бирок, бошқа ҳолатларда корхоналар, ташкилотлар ва муассасалар томонидан бериладиган буюм ёки пул шаклида бўлган моддий ёрдамнинг ҳамма турлари 6 қаррали солиққа тортилмайдиган иш ҳақи минимумидан (1996 йил апрелдан бошлаб 3300 сўм) ошган қисмигина солиққа тортилади. Шу меъёрдан ошмаса даромад солиқ объекти бўла олмайди.

86

Тўрт қаррали солиққа тортилмайдиган иш ҳақи минимумидан ошган даромад олувчилар солиққа тортиладиларми?

Ҳа, Ўзбекистон Республикасида ўрнатилган илгариги солиқ қонунига биноан бир қатор фуқаролар ойига оладиган даромади 4 қаррали солиққа тортилмайдиган иш ҳақи минимумидан ошса ($4 \cdot 600$) улар солиққа тортилмас, ошмаса имтиёз олиб солиқдан озод этилардилар.

Бундай имтиёзни олувчи фуқароларга қуйидагилар қирадилар:

Совет Иттифоқи Қаҳрамонлари. Шухрат орденининг учала совриндорлари, Улуғ Ватан уруши ногиронлари ёки СССРни ҳимоя қилиш чоғида ёҳуд ҳарбий хизматнинг бошқа хил вазифаларини бажариш чоғи-

да ёхуд фронтда бўлиш билан боғлиқ бўлган касалликлар натижасида ногирон бўлиб қолган ҳарбий хизматчилар, собиқ партизанлар жумласидан бўлган ногиронлар, шунингдек пенсия таъминоти жихатидан ҳарбий хизматчиларнинг мазкур тоифаларига тенглаштирилган бошқа ногиронлар.

- 2) фуқаролар уруши ва Улуғ Ватан уруши, СССРни ҳимоя қилиш бўйича бошқа жанговор операцияларнинг қатнашчилари бўлган ва ҳаракатдаги армия таркибига кирган ҳарбий хизматчилар ҳамда собиқ партизанлар, Улуғ Ватан уруши давридаги меҳнат фронтининг фахрийлари ва болалигида концентрацион лагерларнинг тугқинлари бўлганлар.
- 3) болаликдан ногиронлар, шунингдек кўриш қобилиятига кўра I ва II гуруҳ ногиронлари, улар томонидан олинадиган барча даромадлар бўйича.
- 4) қаҳрамон оналар, ўн ва ундан ортиқ болалари бўлган аёллар.
- 5) улуғ Ватан уруши йилларида Ленинград шаҳри қамал қилинган даврда шаҳарда 1941 йил 8 сентябрдан 1944 йил 27 январгача ишлаган фуқаролар.

87

Чет эл фуқаролари солиққа тортиладими?

Ўзбекистон Республикасида доимий яшаш жойига эга бўлган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаганларнинг даромадлари ҳам худди маҳаллий аҳоли даромадларидан олинадиган солиқ тартибига ўхшаб солиққа тортилади. Бу ерда шахсий компанияларнинг даромадлари шу компания эгалари даромадлари сифатида қаралади ва даромад солиғига тортилади.

Чет эл фуқаролари даромадига:

- 1| Ўзбекистон Республикасида яшаш муносабати билан унга тўланадиган қўшимча ҳақ миқдори;
- 2| болаларни мактабда ўқитиш, овқатлантириш, солиқ тўловчилар оила аъзоларининг таътил вақтидаги йўлкара ҳақлари ва шу мақсадлардаги сарф харажатларни қоплаш учун тўланадиган пул миқдорлари қўшилади.

Шу билан бирга солиқ солинадиган даромад таркибига қуйидагилар киритилмайди.

- 1| чет эллик жисмоний шахсни ёлловчининг давлат ижтимоий сугуртаси ва пенсия таъминоти жамғармаларига ўтказиладиган пул миқдори;
- 2| хизмат мақсадлари учун уй-жой биносини ижарага олиш ва автомобил сақлаб туриш учун қилинган харажатларни қоплашга сарфлайдиган пул миқдори;
- 3| хизмат сафари харажатлари миқдори.

Агар чет эл фуқароси асосий иш жойидан бўлак яна Ўзбекистон Республикаси ҳудуди ташқарисидан ҳам даромад олаётган бўлса, у ҳолда у ҳамма даромадларини кўрсатиб, ўзи ишлаётган туман солиқ инспекциясига ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 мартига қадар солиқ декларациясини ёзиб топшириши керак. Солиқ инспекцияси мазкур декларациядаги даромад ва харажатлардан келиб чиққан ҳолда солиқ суммасини ҳисоблайди. Шу сумманинг 75 фоизи бўнак суммаси бўлади. Бўнак суммалари 3 муддатга тенг тақсимланиб 15 май, 15 август ва 15 ноябргача бюджетга тўланади.

Йил тугагач ҳақиқий декларациядан келиб чиқиб солиқ суммаси қайта ҳисоблаб чиқилади.

88

Қайднома гувоҳномаси асосида фуқаролар даромади солиққа қандай тортилади?

Қайднома гувоҳномаси — бу яқка тартибда фаолият кўрсатиш ҳуқуқи берилганлигини тасдиқловчи ҳужжатдир.

Якка тартибда меҳнат фаолиятини бошламоқчи бўлган фуқаролар туман ҳокимлигига ариза ёзиб, унда қандай фаолият билан шуғулланиши мумкинлигини кўрсатади. Шундан сўнг, агар фуқаро аризада мўлжалланган фаолият таъқиқланмаган бўлса, у ҳолда фуқаро рўйхатдан ўтказилади ва унинг қўлига қайднома гувоҳномаси (регистрационное удостоверение) берилади.

Гувоҳномада имзо чекилган, қайднома номери ва муҳр босилган бўлади.

Қайднома гувоҳномаси фаолият бошлаш ҳуқуқини беради ва у олинган куннинг эртасиданоқ фаолият бошланган ҳисобланади. Меҳнат фаолиятига бир ой тўлиши билан фуқаро келгуси ойнинг 5-санасига мазкур ойда қилинган харажатлар ва олинган даромадлардан келиб чиқиб, шу асосда бир йилги фаолият натижаси кўрсатилган ҳолда дастлабки солиқ декларациясини ёзади. Қайднома гувоҳномаси якка меҳнат фаолияти билан шуғулланувчининг ёнида бўлиши шарт. У солиқ инспекторлари томонидан кўрсатилиши талаб қилинган ҳолларда кўрсатилади. Агар текшириш натижасида қайднома гувоҳномаси йўқлиги аниқланса, у ҳолда ушбу якка фаолият кўрсатаётган фуқаро то ҳокимиятдан рўйхатдан ўтиб қайд гувоҳномаси олмагунча унинг фаолияти тўхтатиб қўйилади.

Солиқ инспекторлари якка тартибда фаолият кўрсатаётганларнинг даромадларини аниқлаётганларида қуйидагиларга эътибор берилади:

- Шуғулланаётган фаолият қайд гувоҳномасида кўрсатилган фаолиятга мослиги;
- Иш шароити;
- Харажатлар ҳажми ва тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш қўлами, унинг сотилиш даражаси;
- Ишлаб чиқарилган маҳсулот ёки бажарилган хизматнинг ҳажми;
- Буюмларнинг сотиш баҳоси ёки хизмат ҳақи;

- Мазкур фаолият билан боғлиқ бўлган бошқа ҳужжатлар обдон текшириб чиқилади. Ҳисобланган йиллик солиқ суммаси 4 муддатга бўлиб бўнак суммалари аниқланади.

Улар 15 март, 15 май, 15 август ва 15 ноябрь ҳолатига қадар тўланиши шарт. Йил тугаши билан ҳисобот декларациясидан келиб чиқиб ҳақиқий солиқ суммаси қайта ҳисоблаб чиқилади.

89

Ишбилармонларни даромад солиғига тортишнинг ўзига хос хусусияти нимада?

Маълумки тадбиркорлик иши билан шуғулланувчи шахслар тадбиркор ёки ишбилармон деб юритилади. Ишбилармонларни даромад солиғига тортишда энг аввало уларнинг олган даромадидан шу даромадни олиш учун сарфланган харажатлар қиймати чегириб ташланади. Бу харажатлар солиқ тўловлари тўғрисидаги йўриқноманинг 39-моддасида (V-бўлим) 7 та гуруҳга бўлиб берилган:

- 1 | моддий харажатлар;
- 2 | асосий фондларнинг тўлиқ тикланишига мўлжалланган амортизация ажратмалари;
- 3 | ижара тўлови;
- 4 | ижтимоий сугуртага ажратмалар;
- 5 | мулкларнинг мажбурий сугургаси;
- 6 | қисқа муддатли банк кредитининг фойзалари (муддатни кечиктирилган ва узайтирилганлари бунга кирмайди) тўлови.
- 7 | асосий фондларнинг ҳамма турдаги таъмирлаши учун ажратмалар.

Қайд қилинган харажатларнинг сарфланганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар бўлиши шарт. Аммо ҳозирги кунгача назорат-касса аппаратлари ҳамма жойларда мавжуд

бўлмаганлиги, уларнинг ўрнатилмаганлиги сабабли бу ҳужжатлар ишбилармонларнинг қўлида бўлмайди. Бозорлардан олинган маҳсулотларга ҳам бундай ҳужжатни олиш амри маҳол. Бундай ҳол солиқ кўмитаси олдида шундай назорат кассаларни жорий қилишдек маъсулиятли вазифанинг турганлигидан далолат беради.

Шундай назорат-кассалари ўрнатилмас экан, солиқ маданиятини ошириш, солиқ тўловчиларини тадбиркорликка даъват этишдек хайрли ишни бажараямиз, деб айта олмаймиз.

XIV

Б О Б

**СОЛИҚ ОРГАНЛАРИНИНГ
ТАШКИЛИЙ ШАКЛЛАРИ ВА
УЛАРНИНГ ВАЗИФАЛАРИ**

90	Солиқ идоралари қандай тузилган?	128
91	Солиқ қўмитаси қачон ташкил қилинган?	129
92	Вилоят давлат солиқ бошқармалари қандай тузилган?	130
93	Божхона бош бошқармаси қандай тузилган?	131
94	Районлар, шаҳарлар ва шаҳар районлари солиқ инспекциялари қандай тузилган?	131
95	Солиқ органлари олдида қандай вазифалар туради?	132

96	Солиқ идораларининг ҳуқуқлари нималардан иборат?	133
97	Солиқ қонунчилиги бузилганда қандай маъмурий жазолар берилади?	135
98	Солиқ қонунчилиги бузилганда қандай жиноий жавобгарликлар белгиланади?	137
99	Солиқ идораларига қандай турдаги бухгалтерия ҳисоботлари топширилади?	138
100	Якуний назорат қандай мақсадларда ўтказилади?	139
101	Текшириш натижаси бўйича далолатнома қай тартибда ёзилади?	141

Республикаимиз солиқ идоралари тизими Ўзбекистон Олий кенгашининг 1991 йил 14 июн қарори билан ташкил этилган. Бу қарор "Ўзбекистон ССРнинг давлат солиқ идоралари тўғрисида Низом" деб аталар эди. Сўнгра бу қарорга 1992 йил 9 декабрда қисман ўзгариш киритилиб "Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ идоралари тўғрисида Низом" деб аталди.

Шу низом билан солиқ идораларига:

- Солиқ ҳамда бошқа мажбурий тўловларни ундириш, солиқлар, йиғимлар, божлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўғри, тўлиқ ҳисобланишини ҳамда ўз вақтида тўланишини назорат қилиш;
- Солиқларга доир қонунларга риоя этилишини назорат қилиш вақтидаги ҳуқуқларни, вазифаларни ва маъсулиятларни белгилаб бериш каби вазифалар юклатилган.

Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ органлари тизимига куйидагилар киради:

- 1) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамаси қошидаги Давлат солиқ Бош бошқармаси, кейинчалик (1994 йилдан) Давлат солиқ қўмитаси.
- 2) Қорақалпоғистон Республикаси Давлат солиқ бошқармаси.

3| вилоятлар ва Тошкент шаҳар Давлат солиқ бошқар-
малари.

4| районлар, шаҳарлар ва шаҳарларга итоат этувчи рай-
онлар солиқ инспекциялари.

Давлат солиқ идоралари тизимида энг қуйи звено район солиқ инспекциялари бўлса, энг юқори звено давлат солиқ қўмитасидир. Солиқ идоралари тизими тўғридан-тўғри Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасига итоат этади ва Республиканинг солиқ сиёсатини ижро этишини таъминлайди.

91

Солиқ қўмитаси қачон ташкил қилинган?

1991 йил 12 августда Вазирлар маҳкамаси 217-сонли "Ўзбекистон Республикасининг давлат солиқ органлари тўғрисида"ги қарорни қабул қилди. Ўша кундан эътиборан "солиқ инспектори", "солиқ тўловчи" деган тушунчалар ҳаётимизга кириб келди. Республикада район солиқ инспекцияларининг бутун бир тармоғи вужудга келди, вилоят солиқ бошқармалари тузилди. Давлат солиқ бош бошқармаси ташкил этилди.

Йил сайин солиқ муносабатларининг кенгайиб бориши, солиқ тизимига янги-янги шаҳобчаларнинг қўшилиб бориши, солиқ идоралари олдига қўйилган вазифаларнинг тобора кенгайиб бориши давлат солиқ Бош бошқармасининг Давлат солиқ қўмитасига айлантириш заруриятини туғдирди. Натижада 1994 йилда республикамизда ягона солиқ ва божхона қўмитаси тузилди. Бутунги кунда у ерда банд бўлган ходимларнинг сони 17 минг кишидан ошиб кетди.

Ўзбекистон Республикаси солиқ қўмитаси ўз фаолиятини Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, Ўзбекистон Олий мажлиси томонидан чиқарилган қонунлар,

қарорлар, Республика президенти фармонларига, Президент хузуридаги Вазирлар маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига амал қилган ҳолда олиб борадилар. Давлат солиқ қўмитаси республиканинг солиқ сиёсатини ишлаб чиқишда фаол қатнашиб, унинг ижросини ҳамда солиқ қонунчилигининг бажарилишини таъминлайди.

92

Вилоят давлат солиқ бошқармалари қандай тузилган?

Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг вилоят давлат бошқармалари қуйидагича тузилган:

- Солиқ бошқармаси бошлиғи;
- Махсус назорат бўлимининг бошлиғи — бошқарма бошлигининг ўринбосари;
- Ҳуқуқий бўлим;
- Умумий бўлим;
- Ишни ташкил қилиш ва кадрлар бўлими;
- Молия, ҳисоб ва ҳисобот бўлими;
- Солиқ бошқармаси бошлигининг биринчи ўринбосари;
- Хизмат кўрсатиш соҳаси ва савдо корхоналарини назорат қилиш бўлими;
- Солиқ тушумларини ҳисобга олиш, таҳлил қилиш ва прогнозлаш бўлими;
- Компьютер маркази;
- Солиқ бошқармаси бошлигининг ўринбосари;
- Ҳуқуқий шахсларни солиққа тортиш бўлими;
- Жисмоний шахсларни солиққа тортиш бўлими;
- Табиий ресурслардан фойдаланганлик учун солиқ солиш бўлими;
- Валюта тушумларини назорат қилиш бўлими — бўлим бошлиғи, бошқарма бошлигининг ўринбосари;

- Чет эл инвесторлари иштирокидаги корхоналарни назорат қилиш ва валюта тушумлари бўлими;
 - Сервис маркази.
-

93

Божхона бош бошқармаси қандай тузилган?

Божхона Бош бошқармаси республикамиз божхона қонунчилигининг бажарилишини таъминлайди. Бу бошқарма қуйидагича тузилган:

- Божхона Бош бошқармаси бошлиғи — Давлат солиқ қўмитаси раисининг ўринбосари;
 - Божхона хизмати бошлиғи — солиқ бошқармаси бошлигининг ўринбосари;
 - Кадрлар бўлими ва божхона хизмати бўйича инспекция;
 - Божхона хизмати бошлигининг ўринбосари.
-

94

Районлар, шаҳарлар ва шаҳар районлари солиқ инспекциялари қандай тузилган?

Районлар, шаҳарлар ва шаҳар районлари солиқ инспекциялари қуйидагича тузилган:

- Давлат солиқ инспекциясининг бошлиғи;
 - Махсус тафтиш-назорат бўлими — бошлиқ ўринбосари;
 - Ҳуқуқшунос маслаҳатчи;
 - Бухгалтерия;
 - Девонхона ва кадрлар бўйича инспекция;
 - Солиқлар тушумини назорат қилиш ва прогнозлаш бўлими бошлигининг ўринбосари;
-

- Ҳуқуқий шахсларни солиққа тортиш бўлими;
- Жисмоний шахсларни солиққа тортиш бўлими;
- Хизмат кўрсатиш соҳаси ва савдо корхоналарини назорат қилиш бўлими;
- Табиий ресурслардан фойдаланганлик учун солиққа тортиш бўлими.

Барча даражадаги солиқ идоралари юридик шахслар бўлиб, банк муассасаларида ўзларининг ҳисоб ва жорий счётларига ҳамда номи ўзбек ва рус тилларида ёзилиб Ўзбекистон Республикаси Давлат гербининг тасвири туширилган муҳрларга эга бўладилар.

Солиқ инспекцияси солиқларни ундириш, уларни ўз вақтида ва тўғри тўланиб боришини назорат қилади. Солиқ инспекцияси солиқ қўмитаси номидан солиқ тўловчилар билан алоқада бўлади.

95

Солиқ органлари олдида қандай вазифалар туради?

Ўзбекистон республикаси Давлат солиқ идоралари олдида қуйидаги вазифалар туради;

- Ўзбекистон Республикаси Конституциясига, Ўзбекистон республикаси қонунларига, бошқа норматив ҳужжатларга корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва фуқароларнинг ҳуқуқларга ҳамда қонун билан муҳофаза этиладиган манфаатларга қатъий риоя қилиш;
- Ўзбекистон республикасининг солиқлар ҳақидаги қонунларга риоя этилишини, давлат солиқларининг, йиғимлар, божлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўғри ҳисобланишини ўз вақтида ҳамда тўлиқ тўланишини назорат қилиб бориш;
- Олий ҳокимият ва бошқарув идораларининг топшириқларига биноан бошқа идоралар билан биргаликда амалдаги қонунларга мувофиқ иш билан бандлик

жамғармасига, нафақалар жамғармасига, ижтимоий сугурта жамғармасига ва бошқа бюджетдан ташқари жамғармаларга тўловларнинг тўғри ҳисобланиши ва ўз вақтида ўтказилишини назорат қилиш;

- Фуқароларга якка тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берадиган ҳужжатлар асосида қонунда белгиланган тартибда солиқларни ҳисоблаш;
- Мусодара қилинган мол-мулклар, эгасиз қолган мол-мулклар ва хазина бойликларини ҳисобга олиш, баҳолаш ва сотиш;
- Республикада ўтказилаётган солиқ сиёсатини амалга оширишда иштирок этиш;
- Фойда (даромадни) ёки солиқ олинадиган бошқа объектни атайлаб яшириш ҳолларини, даромадни атайлаб яширган шахсларни аниқлаш, солиқларга доир қонунларнинг бузилишига чек қўйиш ва бундай қонунбузарликнинг олдини олиш мақсадида суриштирув ўтказиш;
- Айбдорларни жавобгарликка тортиш, давлат солиқ идораларининг ваколати доирасига кирмаган ҳолларда амалдаги қонунларни бузиш ҳолларига оид материалларни тергов ва суд идораларига ошириш;
- Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар масалаларида тушган аризаларни белгиланган тартибда кўриб чиқиш.

96

Солиқ идораларининг ҳуқуқлари нималардан иборат?

Давлат солиқ идораларига юклатилган муҳим вазифаларнинг самарали бажарилиши уларга бериладиган ҳуқуқларга боғлиқ. Шу ўринда солиқ идораларига қуйидаги ваколат ва ҳуқуқлар берилган:

- 1 шаклидан қатъий назар ҳамма корхона, ташкилот, муассаса, кўшма корхона, банк ва суғурта ташкилотлари, Вазирликлар ва маҳкамалар, маҳаллий чет эл фуқаролардаги пул ва бухгалтерия ҳужжатлари декларациялар, турли солиқларни ҳисоблаш ва тўлаш, бошқа мажбурий тўловларни бюджетдан ташқари фондларга тўлашни текшириш, текшириш жараёнида лозим бўлган тушунтиришлар, далолатнома ва бошқа маълумотларни олиш;
- 2 текширилаётган корхона фаолияти тўғрисида бошқа корхона, ташкилот, шу жумладан банк, суғурта ва аудиторлик ташкилотларидан солиққа тортиш бўйича зарур маълумотларни сўраб олиш.
- 3 фойдани яширган (ёки кам кўрсатган) ёхуд солиққа тортиладиган объектни яширган корхона, муассаса ва ташкилотлардан ҳамда ишбилармонлик фаолияти билан шуғулланаётган фуқаролардан лицензия ёки патент қайднома гувоҳномаларини олиб қўйиш ёки бекор қилиш;
- 4 фойда (даромад)ни яшириш ҳолатлари, касса ва бошқа ҳужжатларни сақлашда ноҳўя ҳаракатлар пайқалиши биланок ўша жойларни муҳрлаб қўйиш; маҳсулотлар намунасини олиш, ярим фабрикатлар, буюмлар ва ҳужжатларни таҳлил қилиш учун жўнатиш, экспертиза ўтказиш.
- 5 назорат мақсадида харид қилиш, савдо қоидаларига риоя қилишни текшириш, баҳолар қўйилиши, товарларни жўнатиш қоидалари ва хизматлар кўрсатишни текшириш;
- 6 қонунда кўрсатишган тартиб бўйича, ўзининг ҳуқуқий идорасида ҳар қандай ишлаб чиқариш, омборхона, савдо ва корхоналарнинг бошқа иморатларида изланишлар ўтказиш, турар-жойидан қатъий назар фуқароларнинг фойда (даромад) олаётган жойларида текширишлар ўтказиш;

- 7) текширилаётган корхона, ташкилот, муассаса раҳбарлари ҳамда фуқаролар томонидан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси қонунчилигининг бузилганлиги аниқланиши биланоқ уларнинг бартараф қилинишини талаб этиш ва ижросини назорат қилиш;
- 8) давлат солиқ идоралари томонидан ўтказилиши лозим бўлган ҳужжатли текширилишдан бош тортса ёки даромад олинаётган иморатларга солиқ идораси ходимларини киришига қаршилик кўрсатса, бундай ҳолларда корхона, муассаса ва ташкилотларнинг банкларидаги ҳисоб ва бошқа счётлари бўйича операцияларни тўхтатиб қўйиш;
- 9) ғайри қонуний битимлар бўйича олинган даромадларни суд орқали ундириб олиш ва уларни давлат бюджетига қайтариш;
- 10) солиқ қонунчилиги ва солиқ фаолиятини такомиллаштириш бўйича таклифлар бериш;
- 11) ўз вазифа ва бурчларини амалга ошираётганда зарурият туғилган ҳолларда қонун доирасида солиқ идоралари амалий ёрдамга ҳуқуқни ҳимоя қилиш, статистика, банк ва бошқа назорат идоралари ва аудиторлик хизматини жалб қилиш;
- 12) давлат солиқ идораларининг бошлиқлари, уларнинг ўринбосарлари солиқ қонунчилиги доирасида корхона, ташкилот, муассаса ва фуқароларни қатор молиявий-маъмурий жазо ва жарималарга тортиш, агар қонунбузарлик муҳим бўлса дастлаб маъмурий жавобгарликка, ўта муҳим бўлса суд идораларига ҳужжат тайёрлаш ҳуқуқларига эгадирлар.

97

Солиқ қонунчилиги бузилганда қандай маъмурий жазолар берилади?

1995 йил 1-апрелдан бошлаб маъмурий жавобгарлик кодекси кучга кирди. Шу кодекс бўйича солиқ қонунчилиги бузилганда бериладиган жазолар кўрсатишган.

Корхоналарда даромаднинг ҳисоби бўлмаса ёки белгиланган тартибда юритилмаса ҳамда ҳисобот, ҳисоблар ва бошқа ҳужжатлар солиқ идорасига топширилмаса, ўз вақтида бюджетга тўлаши лозим бўлган суммадан 10 фоиз миқдорда жарима тўлайдилар.

Агар даромадлар ва солиқ солишнинг бошқа объектлари яширилса бюджетга ҳамма яширилган сумма ҳамда шу миқдорда жарима ундирилади. Бу қонунбузарлик қайтарилса — жарима миқдори икки марта оширилади. Яширилган суммалар миқдори 10 қаррали иш ҳақига тенг бўлса маъмурий ҳуқуқбузарликка, ундан ортиқ бўлса жиноий жавобгарликка тўғри келади.

Корхона, бирлашма ва ташкилотлар солиқ идоралари ходимларини ҳужжатли текшириш ўтказишга қўймаса, даромад олинаётган биноларга киритмаса ва солиқ идораларига бухгалтерия ҳисоботи, ҳисоблар, декларация ва бошқа ҳужжатлар тақдим қилишдан бош тортусалар солиқ идоралари уларнинг банк муассасаларидаги ҳисоб счётидаги операцияларини тўхтатиб қўйишлари мумкин. Бу ерда солиқ инспекторлари солиқ қонунчилигини бузувчи иштирокида банкга 3 нусхада кўргазма ёзиб юборади.

Маъмурий жавобгарлик кодексининг 164-моддасида савдо ва хизмат қондаларини бузган фуқароларга бир минимал иш ҳақидан тортиб то 5 минимал иш ҳақи миқдориде жарима солиниши кўрсатилган. Бу ерда 165 ва 166-моддалар билан ҳам маъмурий жазолар бериш мумкин.

Кодексининг 174-моддасига биноан фуқаролар атайлаб фойдани яширсалар ёки солиқдан бошқа хилда бош тортишлар бўлганда 3 тадан 5 гача минимал иш ҳақи миқдориде жарима бериш мумкин.

Ҳамма маъмурий жарималар бўйича солиқ идоралари фақат протокол тузиб (198-моддаси бўйича) маъмурий судяга топширади. У жарима солиш ёки солмасликни ўзи ҳал этади.

98

Солиқ қонунчилиги бузилганда қандай жиноий жавобгарликлар белгиланади?

1995 йил 1 апрелдан эътиборан солиқ тўлашдан ва бошқа тўловларни тўлашдан бош тортиш жиноят деб қаралади.

Бу ерда атайлаб фойдани яшириш, камайтириш ёки солиқ объектларини яшириш ёки бошқа турдаги солиқлар, йиғимлар ва бошқа тўловлардан анча суммадан бош тортишлар жиноятга киради. Анча сумма 10 минимал иш ҳақидан 30 минимал иш ҳақи миқдоригача бўлади. 10 минимал иш ҳақидан кам бўлса маъмурий ҳуқуқбузарлик бўйича жазоланади.

Жиноий кодексининг 184-моддасига биноан жиноий жавобгарликка корхона раҳбарлари, бош (катта) бухгалтерлар ва бошқа вазифадор шахслар тортилади.

Солиқ тўлашдан юқоридаги анча суммада бош тортиш 184-модданинг 1-қисми билан 50 минимал иш ҳақиға қадар жарима билан, 2 йилгача меҳнат тарбиясига тортилиши ёки 6 ойга қамоқ билан жазоланиши мумкин.

Солиқ тўлашдан катта суммада бош тортиш деганда 30 минимал иш ҳақидан 100 минимал иш ҳақи миқдори тушунилади. Бундай миқдорда солиқни ёки бошқа объектини яширган вазифадор шахслар учун жарима 50 дан 75 минимал иш ҳақиғача ёки 2 йилдан 3 йилгача меҳнат тарбиясига жалб қилинади ёки 3 йилгача мулкани мусодара қилиб ёки қилмасдан қамоқ жазоси берилади.

Алоҳида катта суммада солиқни яшириш ёки бош тортиш 100 ва ундан ортиқ минимал иш ҳақи миқдоридаги суммага тенгдир. Бундай жиноий ишни содир этган вазифадор шахслар 75 дан то 100 минимал иш ҳақи миқдорида жарима тўлайдилар ёки 3 йилдан 5 йилгача қамоқ жазосига мулкани мусодара қилиб ёки қилмасдан ҳукм қилинадилар.

99

Солиқ идораларига қандай турдаги бухгалтерия ҳисоботлари топширилади?

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 1994 йил 26-мартдаги 164-сонли қарори билан Ўзбекистон Республикасида бухгалтерия ҳисоби ва ҳисобот тўғрисидаги Низом 1994 йил январдан бошлаб кучга кирди. Низомда бухгалтерия ҳисобини ташкил қилиш ва юритиш, бухгалтерия ҳисобини тузиш ва тақдим этиш, шунингдек ушбу масалалар бўйича корхона ва муассасаларнинг бухгалтерия маълумотларидан ички ва ташқи фойдаланувчилар билан, шу жумладан, давлат бошқарув органлари билан ўзаро муносабат тартиби берилган. Ушбу Низомга мувофиқ Ўзбекистон Республикасида корхона ташкилотлар солиқ органларига берилган муддатларда чораклик ва йиллик ҳисоботларни топширадилар. Шу Низомга кирадиган ўзгаришлар бўйича йиллик ҳисоботлар келгуси йилнинг 15-февралигача, чораклик ҳисоботлар чоракдан сўнгги ойнинг 25-санасига тақдим этилиши зарур.

Солиқ органларига қўйидаги бухгалтерия ҳисоботлари ва ҳисоб-китоб ҳужжатлари тақдим этилиши лозим:

- Бухгалтерия баланси (1-форма);
- Молиявий натижалар ва уларнинг ишлатилиши тўғрисидаги ҳисобот (20-форма);
- Меҳнат тўғрисидаги ҳисобот (1-тв форма);
- Солиқ ҳисоб-китоблари;
- Талаб қилинган даврдаги бюджет билан ҳисоб-китоб тўғрисидаги маълумотнома ва бошқалар.

Шуни назарда тутиш керакки, бухгалтерия ҳисоботлари ва балансарида тузатиш ва бўйаш ҳоллари қатъий ман этилади. Хатолар тузатилганда у ҳақида тегишли ёзув ёзилиши ва имзолар билан тасдиқланиши шарт. Солиқ

идоралари бухгалтерия ҳисоботини мунтазам равишда нотўғри юритаётган ва солиқларни бюджетга ҳисоблашда хатога йўл қўяётган корхоналарга асосий эътиборни қаратишлари лозим.

100

Якуний назорат қандай мақсадларда ўтказилади?

Солиқ инспекторларининг бевосита корхона, муассаса ва ташкилотларга бориб, уларнинг бошланғич бухгалтерия ҳужжатлари, ҳисоботлари ва бошқа маълумотлари асосида назорат олиб боришлари солиқ амалиётида якуний назорат деб юритилади. Бу назорат дастлабки (жорий) назоратларни умумлаштиради, якун ясади ва умумий ҳулосани чиқаради. Шунинг учун у якуний дейилади.

Якуний назорат қуйидаги мақсадларда ўтказилади:

- Бюджетга даромад сифатида тушадиган солиқлар ва тўловларни тўлиқ ҳамда ўз вақтида тўланишини таъминлаш;
- Бухгалтерия ҳисобини ташкил қилиш ва юритилишининг тўғрилиги ва ишончлилигини аниқлаш;
- Солиқ ва бошқа мажбурий тўловларнинг ҳисобланишини назорат қилиш;
- Солиқларни ҳисоблашда кўрсатилган имтиёзларнинг қонунийлиги ва асосланганлигини аниқлаш;
- Солиқ тўловларга солиқларни ҳисоблаш ва бюджетга ўтказиб бериш ҳамда бухгалтерия ҳисобини юритиш ишларига амалий ёрдамлар бериш;
- Солиқ қонунчилигини бузиш ҳолларини аниқлаш, қонунчиликда кўрсатилган нормаларни бузган ҳуқуқий ва маъмурий шахсларга, шунингдек, жисмоний шахсларга нисбатан қонунда кўрсатилган чоратадбирларни қўллаш ҳамда бузиш ҳолларини такрорланмаслигини таъминлаш;

- Солиқлар ва тўловларни ўз вақтида тўғри ҳисобланган ва тўлаб борган корхоналар бухгалтерияларини солиқ инспекциясининг иқтисодий рағбатлантириш фонди маблағи ҳисобидан рағбатлантиришга тавсия қилиш;
- Солиқларнинг корхоналар молиявий-ҳолилик фаолиятига кўрсатадиган таъсирни таҳлил қилиш ва унга баҳо бериш.

Корхоналарга назоратчилар келганидан, раҳбар ва ҳисобчилар билан мулоқатда бўлганларидан сўнг текшириш ишларини бошлайдилар. Текшириш қуйидаги манбалар асосида ўтказилади:

- 1) бош дафтар.
- 2) бухгалтерия журнал (мемориал) ордерлари ва бошқа ҳисоб регистрлари.
- 3) бухгалтерия ҳисоботлари.

Якуний назорат жараёнидан олдинги ўтказилган текширишда аниқланган хато ва камчиликларнинг тузатишганлиги кузатилади.

Қўшимча ҳисобланган суммалар ва қўлланилган жарималарнинг бюджетга ўтказиб борилиши тартиби текширилади.

Текшириш жараёнида барча солиқ ва солиқсиз тўловларни кузатишда чалкашиб кетмаслиги мақсадида ишни корхона, муассаса ва ташкилотларнинг бюджет билан муносабатларини кўрсатувчи 68-счётини (бу счёт ҳар бир солиқ тури бўйича ва солиқсиз тўловларга алоҳида субсчётга эга) текширишдан, уни бошқа счётлар билан алоқасини кўра бориб секин-аста бошқа счётлардаги маълумотларни 68-счётга мос келишини кўриб чиқиш лозим.

Масалан, фойда солигини ҳисоблаганда 68-счёт (субсчёт фойда солиғи) кредитланади, 81-счёт (фойда ва зарар) дебитланади. Энди шу 81-счётнинг фойдасини 46-счёт (маҳсулот реализацияси)дан олинган фойда, 47-счёт

(асосий фондлар ва номоддий фаолиятлардан олинган фойда) савдосиз операцияларидан олинган даромад суммаларининг мослиги ҳам текширилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Юқоридаги фойдани олиш учун қилинган харажатлар 20-счёт (асосий ишлаб чиқариш харажатлари), 26, 27-счётлар ҳам ҳисоботларда тўғри кўрсатилгани текширилади.

Даромадларнинг тўлиқлигини аниқлаш мақсадида касса ва банклардаги счётларга тушган нақд пулли ва нақд пулсиз маблағлар тушими ҳам текширилади.

101

Текшириш натижаси бўйича далолатнома қай тартибда ёзилади?

Корхоналарни текшириш солиқ қонунчилигига риоя этилиши устидан назорат қилиш мақсадида ўтказилади ва унинг натижаси бўйича далолатнома тузилади. Далолатнома амалдаги қонунга мувофиқ хўжалик юритувчи субъектда ўтказилган текшириш жараёнларини исботловчи юридик ҳужжатдир.

Далолатнома қуйидаги талабларга жавоб бериши керак:

- Далолатномада кўрсатилган далиллар фақат ҳақиқатга мос келиши керак;
- Далолатномада ёзилган хулосалар ва таклифлар чуқур мазмунга эга бўлиши, аниқ, ҳамма учун тушунарли бўлиши керак;
- Далолатномада далиллар бир тартибда ёзилиб, унинг сифатини пасайтиришга йўл қўймаслик лозим. Бундай далилларнинг рўйхати ёки ҳисоб-китоби бўлмаса, маълумотномаси илова қилиниб, уларга умумий таърифнома ёзилиши керак;

- Далолатномада текшириш ўтказиш дастурида кўрсатилган масалалар тўла ўз ифодасини топиши керак.

Далолатномада:

- у тузилган сана ва жой;
- далолатнома тузганларнинг лавозими, исми-шарифи;
- нима асосда текширув ўтказилганлиги (буйруқ хати, буйруқ рақами ва санаси);
- корхона, ташкилот ва муассаса номи, жойлашган жойи;
- солиқларнинг ва солиқсиз тўловларнинг қандай турлари, қайси давр учун текширилганлиги кўрсатилиши керак.

Далолатнома солиқ қонунлари, даромадларнинг сарф-харажатлар, пул операциялари, солиқ ҳисоб-китобларини тузишдаги бухгалтерия ҳисобининг юритилиши, ҳисоботларнинг тўлдирилишида аниқланган, шунингдек бу ҳужжатларни солиқ идораларга тақдим қилиниш тартиби бузилганлиги ҳақидаги аниқланган фактларни батафсил баён қилиш зарур.

ТЕСТ САВОЛЛАРИ

- 1** Солиқ — бу:
- а) Бюджетга таъинланган мажбурий тўловдир.*
 - б) Солиқ тўловчи билан солиқ солувчи ўртасидаги муносабатдир.*
 - в) Миллий даромаднинг давлат ихтиёрига олинган бир қисмидир.*
 - г) Давлат ва маҳаллий бюджетларни таъкил этишининг асосий воситасидир.*
 - д) Нотўғри жавоб йўқ.*
- 2** Солиқ объекти деганда:
- а) Солиқ ундирувчилар тушунилади.*
 - б) Солиқ тўловчилар тушунилади.*
 - в) Ҳуқуқий (юридик шахслар), яъни корхона, фирма, компания, таъкилот ва ҳ.к.лар тушунилади.*
 - г) Аҳоли, яъни айрим жисмоний шахслар тушунилади.*
 - д) Солиқ солинадиган даромад, мол-мулк ёки иқтисодий фаолият тушунилади.*
- 3** Солиқ субъекти деганда:
- а) Солиқ ундирувчилар ва солиқ тўловчилар тушунилади.*
 - б) Солиқ солинадиган даромад тушунилади.*
 - в) Солиқ солинадиган иш ҳақи тушунилади.*
 - г) Солиқ солинадиган мол-мулк тушунилади.*
 - д) Солиқ солинадиган иқтисодий фаолият тушунилади.*

- 4 | Ундирилган солиқ суммасининг солиқ объекти ҳажмига бўлган нисбат натижаси:
- а) Солиқ меъёри деб юритилади.
 - б) Солиқ бирлиги деб юритилади.
 - в) Солиқ ставкаси деб юритилади.
 - г) Солиқ юки ёки оғирлиги деб юритилади.
 - д) Нотўғри жавоб иўқ.
- 5 | Даромад ёки фойда ортиши билан солиқ ставкаси ҳам ортиб бориши кўзда тутилган бўлса, бундай ҳолда:
- а) Пропорционал солиқ ставкаси қўлланилган бўлади.
 - б) Прогрессив солиқ ставкаси қўлланилган бўлади.
 - в) Регрессив солиқ ставкаси қўлланилган бўлади.
 - г) Нотўғри жавоб иўқ.
- 6 | Регрессив солиқ ставкаси усулида:
- а) Бир хил муддатдаги даромад ёки фойдага эга бўлган ҳуқуқий ва жисмоний шахслар бир хил пропорцияда солиқ тўлайди.
 - б) Даромад ёки фойда ортиб бориши билан солиқ ставкаси ҳам ортиб боради.
 - в) Даромад ўсиши билан солиқ ставкаси камая боради.
 - г) Нотўғри жавоб иўқ.
- 7 | Иқтисодий моҳиятига қараб солиқлар қуйидаги турларга бўлинади:
- а) Тўғри солиқлар.
 - б) Ҳуқуқий шахслардан тушадиган солиқлар.
 - г) Давлат солиқлари.
 - д) Маҳаллий солиқлар.

- 8 | Пайдо бўлиш манбаига қараб солиқлар қуйидаги турларга бўлинади:
 а) *Тўғри солиқлар.*
 б) *Эгри солиқлар.*
 в) *Ҳуқуқий шахслардан тушадиган солиқлар.*
 г) *Маҳаллий солиқлар.*
 д) *Давлат солиқлари.*
- 9 | Бюджетга ўтказиш нуқтан назардан солиқлар қуйидаги турларга бўлинади.
 а) *Жисмоний шахслардан тушадиган солиқлар.*
 б) *Тўғри солиқлар.*
 в) *Эгри солиқлар.*
 г) *Маҳаллий солиқлар.*
 д) *Ҳуқуқий шахслардан тушадиган солиқлар.*
- 10 | Тўғри солиқларга қайси бир солиқ тури киради?
 а) *Фойда солиғи.*
 б) *Божхона божи.*
 в) *Давлат пошлиnasi.*
 г) *Кўшилган қиймат солиғи.*
 д) *Акциз солиғи.*
- 11 | Эгри солиқларга қайси бир солиқ тури киради?
 а) *Даромад солиғи.*
 б) *Ер солиғи.*
 в) *Фойда солиғи.*
 г) *Акциз солиғи.*
 д) *Транспорт воситалари солиғи.*
- 12 | Давлат солиқларига қайси бир солиқ тури киради?
 а) *Ер солиғи.*
 б) *Кўшилган қиймат солиғи.*
 в) *Мол-мулк солиғи.*
 г) *Транспорт воситалари эгалари солиғи.*
 д) *Реклама солиғи.*

- 13 | Маҳаллий солиқларга қайси бир солиқ тури киради?
а) Қўшилган қиймат солиғи.
б) Аҳoliniнг даромад солиғи.
в) Акцизлар.
г) Мол-мулк солиғи.
д) Республика тасарруфида бўлган ва унга итоат этувчи корхоналардан тушадиган фойда ва даромад солиқлари.
- 14 | Қуйида қайд этилган тўловларнинг қайси бири солиқсиз тўловлар туркумига киради?
а) Маҳаллий йиғинлар.
б) Саноатда ишлатиладиган қимматбаҳо металлари сотиш эвазига тушган тушум.
в) Божхона божси.
г) Давлат пошонаси.
д) Нотўғри жавоб йўқ.
- 15 | Солиқлар бўйича имтиёзлар ва ставкалар юзасидан ўзгартиришларни қайси ташкилотлар қачон амалга ошириши мумкин?
а) Республика давлат солиқ қўмитаси, жорий йил охирида.
б) Молия вазирлиги, жорий йил охирида.
в) Вазирлар маҳкамаси, жорий йил охирида.
г) Давлат солиқ қўмитаси ва Молия вазирлиги.
д) Нотўғри жавоб йўқ.
- 16 | Маҳаллий ҳокимият ва бошқарув органлар солиқлар бўйича имтиёзлар бериш ҳуқуқига эгами?
а) Эга эмас.
б) Ҳудуди доирасида жойлашган тўловчиларга имтиёз беришга ҳақли.
в) Ҳудуди доирасидан ташқарида жойлашган тўловчиларга имтиёз беришга ҳақли.
г) Нотўғри жавоб йўқ.

- 17 | Қимматбаҳо қоғозлардан олинадиган фоизлар ва дивидентлар солиққа тортиладими?
 а) *Уч йилдан кейин тортилади. (1995 йилдан бошлаб).*
 б) *Уч йилгача тортилмайди. (1995 йилдан бошлаб).*
 в) *Қисман тортилади.*
 г) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 18 | Бир корхонанинг иккинчи корхонага берган хайрия маблағидан даромад солиғи олинадими?
 а) *Олинмайди.*
 б) *Хайрия маблағи солиққа тортиладиган даромаднинг бир фоизидан ортган тақдирда олинади?*
 в) *Хайрия маблағи жаъми даромадни бир фоизидан кам бўлган тақдирда олинади.*
 г) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 19 | Хусусийлаштиришдан тушган маблағлар солиққа тортиладими?
 а) *Тортилмайди.*
 б) *Корхоналар мулкани хусусийлаштиришдан тушган маблағлар солиққа тортилади.*
 в) *Фуқаролар мулкидан хусусийлаштиришдан тушган маблағлар солиққа тортилади.*
 г) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 20 | Мол-мулк солиғини кимлар тўлайди?
 а) *Фуқаролар тўлайди?*
 б) *Фуқаролиги бўлмаганлар ҳам тўлайди.*
 в) *Чет эл фуқаролари ҳам тўлайди?*
 г) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 21 | Корхона солиғи деганда:
 а) *Корхона олган фойдадан давлат бюджетига ўтказиладиган мажбурий тўловлар тушунилади.*
 б) *Корхона олган даромаддан давлат бюджетига ўтказиладиган ихтиёрый тўловлар тушунилади.*

- в) Корхона олган фойдадан давлат бюджетига ўтказиладиган ихтиёрий тўловлар тушунилади.
г) Нотўғри жавоб йўқ.
- 22** Корхоналарнинг солиқсиз тўловларига қайси бир турдаги тўлов киради?
а) Қўшилган қиймат солиғи.
б) Фойда солиғи.
в) Ер солиғи.
г) Мол-мулк қийматидан олинадиган солиқ.
д) Божхона божи.
- 23** Солиқли тўловларнинг солиқсиз тўловлардан фарқи шундаки, улар:
а) Қатъий белгиланган бўлади.
б) Узоқ давр ичида ўзгармасдан амал қилади.
в) Олий мажлис томонидан тасдиқланган бўлади.
г) Нотўғри жавоб йўқ.
- 24** Қуйидаги солиқ турининг қайси бири прогрессив солиқ тури бўлиб ҳисобланади?
а) Ялпи даромад солиғи.
б) Фойда солиғи.
в) Ялпи даромаднинг солиққа тортиладиган қисмидан олинадиган солиқ.
г) Нотўғри жавоб йўқ.
- 25** Вексель шартномаси бўйича олган дисконт даромадидан корхона солиқ тўлайдими?
а) Тўлайди.
б) Тўламайди.
в) Қисман тўлайди.
г) Тўғри жавоб йўқ.

- 26 | Ойлик тўлов суммаси 5000 сўмдан ошган корхоналар неча марта бўнак (аванс) тўловини тўлайдилар?
а) Бир ойда 1 марта.
б) Бир ойда 2 марта.
в) Бир ойда 3 марта.
г) Бир чоракда 1 марта.
- 27 | Фойдага солиқнинг бўнак (аванс) тўловлари суммаси чоракдаги солиқ суммасининг:
а) 1/3 қисми миқдорида белгиланади.
б) 1/4 қисми миқдорида белгиланади.
в) 1/5 қисми миқдорида белгиланади.
г) 1/6 қисми миқдорида белгиланади.
- 28 | Ўртача ойлик тўлови 5000 сўмдан (1996 й.) ортиқ бўлган савдо корхоналари неча марта бўнак (аванс) тўловини тўлайдилар?
а) Бир ойда 1 марта.
б) Бир ойда 2 марта.
в) Бир чоракда 1 марта.
г) Ярим йилда 1 марта.
- 29 | Агар корхонада ишлаб чиқарилган ялпи маҳсулот суммасидан экспорт учун ишлаб чиқарилган маҳсулот суммаси 30 фоиздан кўп бўлса, у ҳолда корхона:
а) 37 фоиз солиқ тўлайди.
б) 30 фоиз солиқ тўлайди.
в) 24,5 фоиз солиқ тўлайди.
г) 18,5 фоиз солиқ тўлайди.
д) 15,5 фоиз солиқ тўлайди.

- 30** | Корхонанинг ишлаб чиқарган ялпи маҳсулоти ҳажмида экспорт салмоғи 7 фоизни ташкил этди. Фойдага солиқ ставкаси неча фоиз бўлади?
- а) 37 фоиз.*
б) 30 фоиз.
в) 24,5 фоиз.
г) 18,5 фоиз.
д) 15,5 фоиз.
- 31** | Корхона фойдасига неча фоиз асосий солиқ ставкаси ўрнатилган (1996 й.)?
- а) 38 фоиз.*
б) 37 фоиз.
в) 40 фоиз.
г) 45 фоиз.
д) 51 фоиз.
- 32** | Ўзбекистон солиқ қонунчилигига биноан ҳар бир корхона ўз даромадидан бир йилда:
- а) 24 марта бўлак (аванс) тўловларини амалга ошириши керак.*
б) 4 марта чорак тўловларининг амалга ошириши керак.
в) 1 марта ҳақиқий тўловларини амалга ошириши керак.
г) Нотўғри жавоб йўқ.
- 33** | Агар даромаддан тўланиши лозим бўлган тўловлар муддати 1 кун кечиктирилса, шу кундан бошлаб тўланмаган солиқ суммаси учун корхона боқиманда деб аталиб, унга ҳар бир кечиктирилган кун учун:
- а) 0,5 фоиз пеня ҳисобланади.*
б) 0,3 фоиз пеня ҳисобланади.
в) 0,2 фоиз пеня ҳисобланади.
г) 0,15 фоиз пеня ҳисобланади.

- 34** Солиқ суммасини ҳисоблаш учун даставвал:
- Солиққа тортиладиган маъбаа ҳисобланади.
 - Солиққа тортиладиган даромад ҳисобланади.
 - Солиқ бўйича имтиёз ҳисобланади.
 - Солиқ ставкаси ҳисобланади.
 - Нотўғри жавоб йўқ.
- 35** Халқ истеъмол буюмлари ишлаб чиқараётган хусусий корхоналар ўтган кундан бошлаб:
- 5 йил давомида даромад солигини тўлайдилар.
 - 4 йил давомида даромад солигини тўлайдилар.
 - 3 йил давомида даромад солигини тўлайдилар.
 - 2 йил давомида даромад солигини тўлайдилар.
 - 1 йил давомида даромад солигини тўлайдилар.
- 36** Савдо ташкилотларида даромадлилик даражаси (ДД) қайси формула ёрдамида ҳисобланади.
- $ДД = (\text{Ялпи даромад } x \text{ товароборот ҳажми}) : 100.$
 - $ДД = (\text{Ялпи даромад} : \text{товароборот ҳажми}) x 100.$
 - $ДД = (\text{Товароборот ҳажми} : \text{ялпи даромад}) x 100.$
 - $ДД = (\text{Товароборот ҳажми } x \text{ ялпи даромад}) : 100.$
- 37** Савдо ташкилотларида ялпи даромад:
- Сотиб олинган ва сотилган товарлар қийматининг сотиш баҳоси ўртасидаги фарққа тенг.
 - Мулкларни ижарага беришдан тушган тушумга тенг.
 - Акция ва облигациялардан тушган даромадга тенг.
 - Нотўғри жавоб йўқ.
- 38** Фойда солиғидан йилга неча марта бўнак тўловни тўланади?
- 1 марта;
 - 12 марта;
 - 24 марта;
 - Тўланмайди.

- 39** Корхоналар фойдасига солиқ солишда солиқ солиш базаси нима ҳисобланади?
а) Корхонанинг моддий ва унга тенглаштирилган харажатлар, ажратмалар ва тўловлари;
б) Корхона балансидаги "Молиявий харажатлар" шаклининг 170-қатордаги кўрсаткич;
в) Корхонанинг умумхўжалик фаолиятдан олган фойдаси.
г) Балансидаги фойда билан солиққа тортиладиган қисм ўртасидаги доимий фарқ.
- 40** Тижорат билан шуғулланадиган хусусий корхоналарга куйидаги солиқларнинг қайси бири тааллуқли?
а) Фойда солиғи;
б) Даромад солиғи;
в) Хусусий корхона хоҳиши билан тўланадиган солиқ;
г) Яъни даромаднинг даромадлилик даражасига, фаолият турига, корхонанинг жойлашган жойига қараб солинадиган солиқ.
- 41** Чет эл инвесторининг Устав фондидаги салмоғи 30 % дан ортиқ бўлса, у ҳолда бундай кўшма корхоналар даромадга солиқдан:
а) 10 фоизли ставкада солиқ тўлайдилар;
б) 18 фоизли ставкада солиқ тўлайдилар;
в) 37 фоизли ставкада солиқ тўлайдилар;
г) Умуман солиқ тўламайдилар.
- 42** Чет эл инвесторининг Устав фондидаги салмоғи 30 % дан кам бўлса, у ҳолда бундай кўшма корхоналар даромадга солиқдан:
а) 10 фоизли ставкада солиқ тўлайдилар;
б) 18 фоизли ставкада солиқ тўлайдилар;
в) 37 фоизли ставкада солиқ тўлайдилар;
г) Умуман солиқ тўламайдилар.

- 43** | Маҳаллий қатнашчи қўшма корхона даромади-дан:
- а) 10 фоиз солиқ тўлайди;*
 - б) 15 фоиз солиқ тўлайди;*
 - в) 18 фоиз солиқ тўлайди;*
 - г) 37 фоиз солиқ тўлайди;*
- 44** | Қўшилган қиймат солиғи эгри солиқлар деб юри-тилади. Чунки у:
- а) Товар қиймати устига устама шаклида қўшилади;*
 - б) Бажарилган иш қиймати устига устама шаклида қўшилади;*
 - в) Бажарилган хизмат қиймати устига устама шак-лида қўшилади;*
 - г) Маҳсулот (иш, хизмат)ни сотиб олувчи корхона-нинг сотиб олган маҳсулоти (иш, хизмат) қиймати устига қўшилган бўлади;*
 - д) Нотўғри жавоб йўқ;*
- 45** | Қўшилган қиймат солиғи ставкасини ким белги-лайди:
- а) Олий мажлис;*
 - б) Вазирлар маҳкамаси;*
 - в) Молия вазирлиги;*
 - г) Давлат солиқ қўмитаси;*
 - д) Маҳаллий ҳокимиятлар.*
- 46** | Қуйида қайд этилганларнинг қайси бири қўшимча қиймат солиғига тортиш объекти бўлиб ҳи-собланади?
- а) Корхонанинг ўзи ишлаб чиқарган маҳсулотлар обо-ротси;*
 - б) Четдан сотиб олган маҳсулотлар обороти;*

- в) Истеъмол қийматини яратиши билан боғлиқ бўлган бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар ҳажми;
 г) Корхонанинг ичида ўз истеъмоли учун ишлатиладиган, маҳсулот таннархига қўшилмайдиган харажатлар билан боғлиқ бўлган товарлар ва хизматлар бўйича сотиш обороти;
 д) Нотўғри жавоб йўқ.

47

Қуйидаги қайси бир формула ёрдамида қўшилган қиймат солиғи (ҚҚС) суммаси аниқланади?

- а) $КҚС = (СТО * 18) : 100$;
 б) $КҚС = (КҚН * 18) : 118$;
 в) $КҚС = (ТҚҚС + БТС)$;
 г) Нотўғри жавоб йўқ.¹

48

Қуйидаги қайси бир формула ёрдамида қўшилган қиймат солиғидан бюджетга тўловлар суммаси аниқланади?

- а) $БТС = КҚС - ТҚҚС$;
 б) $БТС = (СТО * 18) : 100$;
 в) $БТС = (СТО * 0,18) * 100$;
 г) $БТС = (КҚН * 18) : 118$;
 д) Нотўғри жавоб йўқ.

49

Корхоналар томонидан тўланадиган солиқлар қайси манбаалар асосида текширилади.

- а) Бош дафтар;
 б) Мемориал ордерлар;
 в) Бухгалтерия ҳисоби;
 г) Нотўғри жавоб йўқ.

¹ Бу ерда: СТО — солиққа тортиладиган оборот, қўшилган қиймат солиғисиз;

КҚН — Қайл қилинган нарх, яъни қўшимча қиймат солиғини ўз ичига олган нарх;

БТС — Бюджетга тўланадиган солиқ суммаси;

ТҚҚС — Маҳсулот етказувчиларнинг маҳсулоти қийматидан уларга тўланган қўшилган қиймат солиғи.

- 50 | Бартер обороти қўшилган қиймат солиғига тортиладими?
 а) *Тортилади;*
 б) *Тортилмайди;*
 в) *Қисман тортилади;*
 г) *Келишилган тартибда тортилади.*
- 51 | Аҳолига кўрсатиладиган коммунал хизмат ҳақи учун тўлов коммунал хўжаликларига нақд пулсиз амалга оширилса, у ҳолда бу тўловлар қўшилган қиймат солиғига тортиладими?
 а) *Тортилади;*
 б) *Тортилмайди;*
 в) *1/3 қисми тортилади;*
 г) *50 фоизи тортилади.*
- 52 | Савдо ташкилотлари қўшилган қиймат солиғини тўлайдими?
 а) *Тўлайди;*
 б) *Тўламайди;*
 в) *Қисман тўлайди;*
 г) *Фақат фойда солиғи тўлайди.*
- 53 | Агар корхона экспортга товар сотган бўлса, унга кетган моддий харажатларга тегишли қўшилган қиймат солиғи қаерда ўз аксини топади?
 а) *Моддий харажатлар таннархида;*
 б) *Фойда суммасида;*
 в) *Даромад суммасида;*
 г) *Тўғри жавоб йўқ.*
- 54 | Қўшилган қиймат солиғи қайси бир бюджетга тушади?
 а) *Маҳаллий бюджетларга;*
 б) *Республика бюджетига;*
 в) *Махсус фондларга;*
 г) *Республика ва маҳаллий бюджетларга.*

- 55 | Қўшимча қиймат солиғи бўйича ҳисоб варақалар қайси карточкаларда юритилади.
 а) №3 ва №6 карточкада;
 б) №4 ва №5 карточкада;
 в) №4 ва №6 карточкада;
 г) №1 ва №5 карточкада.
- 56 | Акциз — бу:
 а) Дивидент олишга ҳуқуқ берувчи қимматбаҳо қозғодир;
 б) Сотилган маҳсулот ёки кўрсатилган хизмат учун тўланадиган устама ҳақдир;
 в) Кенг истеъмолчи учун муҳим бўлмаган айрим тоифадаги аҳолининг танланган талаб-эҳтиёжларини қондириши учун ундириладиган эгри солиқдир;
 г) Нотўғри жавоб йўқ.
- 57 | Акциз солиғи ставкасини ким белгилайди?
 а) Олий мажлис;
 б) Вазирлар маҳкамаси;
 в) Молия вазирлиги;
 г) Давлат солиқ қўмитаси;
 д) Маҳаллий ҳокимиятлар;
- 58 | Акциз солиғи асосан қандай товарлардан олинади?
 а) Асосий ишлаб чиқариши воситаларидан;
 б) Ҳамма товарлардан;
 в) Кенг истеъмол учун муҳим бўлмаган товарлардан;
 г) Кенг истеъмол учун муҳим бўлган товарлардан;
- 59 | Акциз солиғини бюджетга:
 а) Бевосита товар ишлаб чиқарувчи корхоналар тўлайди;
 б) Бевосита товарни сотиб олувчи (истеъмол қилувчи) корхона тўлайди;
 в) Нотўғри жавоб йўқ.

- 60 | Қуйида қайд қилинган қайси бир товар туридан акциз солиғи олинади?
а) *Ароқ ва ликер маҳсулотлари;*
б) *Пиво;*
в) *Ўсимлик мойи;*
г) *Сигаретлар;*
д) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 61 | Қуйида қайд қилинган қайси бир товар турига акциз солиғи белгиланади?
а) *Коньяк;*
б) *Мўйна;*
в) *Қоракўл;*
г) *Табиий чарм;*
д) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 62 | Қуйида қайд қилинган қайси бир товар турига акциз солиғи белгиланади?
а) *Шампан виноси;*
б) *Тамаки;*
в) *Пахта толаси;*
г) *Нефть ва газ конденсати;*
д) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 63 | Акциз солиғи тўланадиган товарларини экспортга чиқарган корхона ва ташкилотларнинг қайси бири акциз солиғини тўлашдан озод этилади?
а) *Барча давлат корхоналари;*
б) *Барча савдо ташкилотлари;*
в) *Қизил Ярим Ой жамияти;*
г) *Жамоа мулкига асосланган корхоналар;*
д) *Нотўғри жавоб йўқ.*

- 64** | Акциз солиғи суммасини (АСС) ҳисоблашда қуйидаги формуланинг қайси бири қўланилади?
 а) $АСС = (СТҚ \cdot АС) : 100$;
 б) $АСС = (СТҚ : АС) : 100$;
 в) $АСС = (СТҚ + АС) \cdot 100$;
 г) $АСС = (СТҚ - АС) \cdot 100$ ¹
- 65** | Корхона 1996 йил февраль ойида 10 млн. сўмлик филтрли сигаретларни сотган. Акциз солиғини қачон ва неча сўмлик тўлаши керак?
 а) 4,0 млн. сўмлик, 13 мартда;
 б) 3,0 млн. сўмлик, 23 мартда;
 в) 2,5 млн. сўмлик, 3 мартда;
 г) 2,0 млн. сўмлик, 1 мартда.
- 66** | Корхона 1996 йил март ойида 20 млн. сўмлик мусалас сотган. Акциз солиғини қачон неча сўмлик тўлаши керак?
 а) 15,0 млн. сўмлик, 13 апрелда.
 б) 14,0 млн. сўмлик, 3 апрелда.
 в) 16,8 млн. сўмлик, 23 апрелда.
 г) 8,0 млн. сўмлик, 1 апрелда.
- 67** | Корхона 1996 йил апрел ойида 50 млн. сўмлик четдан келтирилган алькогол маҳсулотларини сотган. Мазкур корхона неча сўмлик акциз солиғини қачон тўлаши керак?
 а) 43,0 млн. сўмлик, 13 майда.
 б) 42,0 млн. сўмлик, 23 майда.
 в) 37,5 млн. сўмлик, 1 майда
 г) 20,0 млн. сўмлик, 3 майда.

¹ Бу ерда: СТҚ — сотилган товарлар қиймати;
 АС — Акциз ставкаси.

- 68 | Корхона 1996 йил май ойида 80 млн. сўмлик гилям маҳсулотларини сотган. Мазкур корхона неча сўмлик акциз солиғини қачон тўлаши лозим?
 а) 20 млн. сўмлик 13 июнда.
 б) 25 млн. сўмлик 23 июнда.
 в) 32 млн. сўмлик 3 июнда.
 г) 36 млн. сўмлик 1 июнда.
- 69 | Корхона 1996 йил июнь ойида 100 млн. сўмлик заргарлик буюмларини сотган. Мазкур корхона неча сўмлик акциз солиғини қачон тўлаши керак?
 а) 10 млн. сўмлик 3 июлда.
 б) 20 млн. сўмлик 13 июлда.
 в) 25 млн. сўмлик 23 июлда.
 г) 40 млн. сўмлик 12 июлда.
- 70 | Корхона 1996 йил январь ойида 120 млн. сўмлик пахта толасини сотган. Мазкур корхона неча сўмлик акциз солиғини қачон тўлаши лозим?
 а) 72 млн. сўмлик 3 февралда.
 б) 60 млн. сўмлик 1 февралда.
 в) 55 млн. сўмлик 23 февралда.
 г) 40 млн. сўмлик 1 февралда.
- 71 | Ер солиғини ким тўлайди?
 а) Фуқаролар.
 б) Қишлоқ хўжалик корхоналари.
 в) Саноат корхоналари.
 г) Нотўғри жавоб йўқ.
- 72 | Ер солиғи:
 а) Фақат пул билан тўланади.
 б) Натурада тўланади.
 в) Аралаш шаклда тўланади.
 г) Умуман тўланмайди.

- 73 | Корхона ва ташкилотлар ер солигини бир йилда:
 а) *Бир марта тўлайди.*
 б) *Икки марта тўлайди.*
 в) *Уч марта тўлайди.*
 г) *Тўрт марта, ҳар чорак тугаши билан тўлайди.*
- 74 | Фуқаролар учун ер солигини ҳисоблашда қандай ҳужжат асос қилиб олинади?
 а) *Фуқароларнинг оғзаки ахбороти.*
 б) *Ҳокимларнинг ер ажратиши ҳақидаги қарори.*
 в) *Маҳалла қўмиталарининг рўйхати.*
 г) *Ер тўғрисида қонуни.*
- 75 | Кимлар ер солигини тўлайди?
 а) *Ҳамма ҳуқуқий шахслар.*
 б) *Ҳамма жисмоний шахслар.*
 в) *Ҳамма ердан фойдаланувчилар.*
 г) *Иштиёзлари бор шахслардан ташқари барча шахслар.*
- 76 | Ижарага берилган ерлар учун ер солигини ким тўлайди?
 а) *Ер солиги тўланмайди.*
 б) *Ижарага берган тўлайди.*
 в) *Ижарага олган тўлайди.*
 г) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 77 | Тўланган ер солиги қайси бюджетга тушади?
 а) *Ер участкаси жойлашган туман (шаҳар) бюджетига тушади.*
 б) *Республика бюджетига тушади.*
 в) *Вилоят бюджетига тушади.*
 г) *Нотўғри жавоб йўқ.*

- 78** | Агар ташкилот ер солигини тўламаган бўлса, унга қайси ўтган муддатларда солиқ ҳисобланади?
 а) *Ўтган 2 ой учун.*
 б) *Ўтган 6 ой учун.*
 в) *Ўтган йил учун.*
 г) *Ўтган 3 йил учун.*
- 79** | Боғдорчилик ширкатларининг абзолари солиқ бўйича имтиёзга эгами?
 а) *Эга эмас, ҳаммаси солиқ тўлайди.*
 б) *Эга, умуман солиқ тўлашмайди.*
 в) *Қисман тўлашади.*
 г) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 80** | Қонун бўйича яқка тартибда уй-жой қурилишига ажратилган ерлар меъёрдаги майдондан ошиб кетмаса, шу ер майдони фуқароларга ажратиб берилган кундан бошлаб:
 а) *1 йил давомида ер солигидан озод этилади.*
 б) *2 йил давомида ер солигидан озод этилади.*
 в) *3 йил давомида ер солигидан озод этилади.*
 г) *5 йил давомида ер солигидан озод этилади.*
- 81** | Агар ерлар аукцион орқали сотиб олиниб, ундан фойдаланилмаса, белгиланган солиқ ставкаси:
 а) *2 баравар оширилиб, солиқ ундириб олинади.*
 б) *3 баравар оширилиб, солиқ ундириб олинади.*
 в) *4 баравар оширилиб, солиқ ундириб олинади.*
 г) *5 баравар оширилиб, солиқ ундириб олинади.*
- 82** | Ер солигининг миқдори:
 а) *Ернинг ҳосилдорлигига боғлиқ.*
 б) *Ер майдонига боғлиқ.*
 в) *Экин турига боғлиқ.*
 г) *Маҳсулот бирлигининг баҳосига боғлиқ.*

- 83** Маҳаллий ҳокимиятларга тўланадиган имтиёзсиз ижара ҳақи миқдори:
- а) Ер солиғи миқдоридан кам бўлиши мумкин.*
 - б) Ер солиғи миқдоридан кам бўлиши мумкин эмас.*
 - в) Ер солиғидан бир неча баробар кўп бўлиши керак.*
 - д) Нотўғри жавоб йўқ.*
- 84** Қуйида қайд этилган омилларнинг қайси бири солиқ зоналарини аниқлашда эътиборга олинди?
- а) Ер майдонларининг бозорга яқинлиги.*
 - б) Олинган ҳосилни сотиши учун транспортнинг қулайлиги.*
 - в) Тижорат мақсадида қурилган бинолардан фойдаланишининг қулайлиги.*
 - д) Сув, газ ва электр қуввати каби ресурслари билан таъминланганлик даражаси.*
 - д) Нотўғри жавоб йўқ.*
- 85** Кимлар транспорт воситалари учун солиқ тўлайди?
- а) Транспортга эғалик қилаётган жамоа ҳўжсалиги.*
 - б) Транспортга эғалик қилаётган давлат корхонаси.*
 - в) Транспортга эғалик қилаётган аҳоли.*
 - д) Транспортга эғалик қилаётган хусусий корхона.*
 - д) Нотўғри жавоб йўқ.*
- 86** Транспорт воситаларига солиқ:
- а) Улардаги от кучига қараб белгиланади.*
 - б) Уларнинг бошланғич балансдаги қийматиға қараб белгиланади.*
 - в) Уларнинг тикланган қийматиға қараб белгиланади.*
 - д) 2 фоиз ставкада белгиланади.*
 - д) Нотўғри жавоб йўқ.*

87

Эмбарго - бу:

а) Божхона назорати остида давлат томонидан мамлакат чегарасидан олиб ўтиладиган импорт товарлар ва қимматбаҳо буюмлардан бож тарифида белгиланган ставкаларда ундириладиган пул йиғимидир.

б) Чегара орқали ўтадиган жаъми юкларни, шу жумладан багаж ва почта жўнатмаларини назорат қиладиган давлат муассасаларидир.

в) Давлат томонидан бирор товарлар, хизматлар, валюта ёки бошқа бойликларни мамлакатга келтириш ёки бошқа мамлакатларга олиб кетиш, четга чиқаришни таъқиқлаб қўйишидир.

г) Нотўғри жавоб йўқ.

88

Бож:

а) Мазкур ҳудуддан чиқариладиган товарлардан ундирилади.

б) Мазкур ҳудудга келтириладиган товарлардан ундирилади.

в) Мазкур ҳудуд орқали ташиб ўтказиладиган (транзит) товарлардан ундирилади.

г) Нотўғри жавоб йўқ.

89

Ҳар бир давлат ташқи иқтисодий фаолиятини тариф ва нотариф усуллар билан бошқариб боради. Қуйидаги усулларнинг қайси бири нотариф усулларга киради:

а) Лицензия бериш.

б) Квоталаш.

- в) Декларациялаш.
- г) Эмбаргони қўллаш.
- д) Нотўғри жавоб йўқ.

- 90 | Лицензия - бу:
- а) Айрим мамлакатлар ёки мамлакатлар гуруҳи билан савдо муносабатларини тўла таъқиқлаш-дир.
 - б) Иқтисодий ёки сиёсий, молиявий, илмий-техник тазйиқ воситасидир.
 - в) Ваколатли давлат органлари томонидан ташқи савдо ҳаракатларини олиб бориши учун бериладиган рухсатномадир.
 - г) Нотўғри жавоб йўқ.

- 91 | Протекционизм сиёсати:
- а) Чет эл товарларининг мамлакатга кириб келиши-ни чеклаш мақсадида қўлланилади.
 - б) Маҳаллий товарларнинг мамлакатдан чиқиб кетишини чеклаш мақсадида қўлланилади.
 - в) Солиқ имтиёзларини бермаслик мақсадида қўлланилади.
 - г) Нотўғри жавоб йўқ.

- 92 | Қуйидаги тадбирларнинг қайси бирида протекционизм сиёсати ўз ифодасини топади?
- а) Экспортни рағбатлантиришида.
 - б) Солиқ имтиёзларини беришида.
 - в) Импортни чеклашда.
 - г) Импорт молларидан бож ҳақларини оширишида.
 - д) Нотўғри жавоб йўқ.

- 93 | Қуйида қайд қилинган қайси бир ташкилотнинг хизмати учун давлат пошлинаси тўланади?
а) Суд ва давлат арбитражи хизмати учун.
б) Молия тизими идоралари хизмати учун.
в) Нотариал конторалар хизмати учун.
г) Милиция ва фуқаролар ҳолати актларини қайд қилиш бюрolari хизмати учун.
д) Нотўғри жавоб йўқ.
- 94 | Пошлина ставкаси давлат пошлинаси тўғрисидаги қонунга биноан:
а) Республика Солиқ қўмитаси томонидан белгиланади.
б) Республика Вазирлар маҳкамасининг қарори билан белгиланади.
в) Республика Давлат бош божхона бошқармаси томонидан белгиланади.
г) Олий мажлис томонидан белгиланади.
д) Нотўғри жавоб йўқ.
- 95 | Қуйида қайд этилган солиқ турларининг қайси бири аҳоли тўлайдиган солиққа киради?
а) Транспорт воситалари солиғи.
б) Мол-мулк солиғи.
в) Ер солиғи.
г) Аҳоли даромадига солиқ.
д) Нотўғри жавоб йўқ.
- 96 | Кимлар солиқ тўловчилар бўлиб ҳисобланади?
а) Мазкур ҳудудда доимий ишчи бўлган ва календар йилида 210 кундан кўпроқ ишлаётганлар.
б) Мазкур ҳудудда доимий ишчи бўлган ва календар йилида 183 кундан кўпроқ ишлаганлар.
в) Мазкур ҳудудда доимий ишчи бўлган ва календар йилида 175 кундан кўпроқ ишлаганлар.
г) Нотўғри жавоб йўқ.

- 97 | Кимлар солиқ тўлашдан тамомила озод этилади-лар?
а) *Собиқ Совет Иттифоқи Кахрамонлари.*
б) *Уч марта "Шухрат" ордени билан мукофотланган-лар.*
в) *10 та ва ундан кўпроқ фарзанд туққан ва тарбия-лаган оналар.*
г) *Чернобил ҳалокатини тиклашда қатнашганлар.*
д) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 98 | Мол-мулкка солиқ ставкаси инвентаризация нати-жасида ўрнатилган қийматга нисбатан:
а) *0,25 фоиз миқдоридида қўлланилади.*
б) *0,33 фоиз миқдоридида қўлланилади.*
в) *0,40 фоиз миқдоридида қўлланилади.*
г) *0,15 фоиз миқдоридида қўлланилади.*
д) *0,10 фоиз миқдоридида қўлланилади.*
- 99 | Солиқ суммаси ҳисобланаётганда ялпи даромаддан:
а) *Солиққа тортилмайдиган минимум чегириб таш-ланади.*
б) *Солиққа тортиладиган минимум чегириб ташла-нади.*
в) *Солиққа тортиладиган минимум қисман чегириб ташланади.*
г) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 100 | Солиқ тўлашнинг аванс (бўнак) тўловлари қайси бир муддатда амалга оширилиши шарт?
а) *15 мартгача.*
б) *15 майгача*
в) *15 августгача*
г) *15 ноябргача*
д) *Нотўғри жавоб йўқ.*

- 101** Фуқароларнинг даромадидан олинадиган солиқни ҳисоблашда қуйидаги формуланинг қайси бири қўлланилади?
- а) Солиқ суммаси = $(СТД - СТМ) \times СС$
 б) Солиқ суммаси = $(СТД + СТМ) \times СС$
 в) Солиқ суммаси = $(СТД - СТМ) : СС^1$
 г) Нотўғри жавоб йўқ.

- 102** Корхона, ташкилот ва муассасалар томонидан ўз ишчи, ходимларига берилган пул ёки буюм совғаларининг қиймати ҳам солиққа тортиладими?
- а) Тортилмайди.
 б) Фақат бу совғаларнинг қиймати йилига бир ярим каррали солиққа тортилмайдиган иш ҳақи минимумидан ошган қисмигина тортилади.
 в) Фақат бу совғаларнинг қиймати йилига уч каррали солиққа тортилмайдиган иш ҳақи минимумидан ошган қисмигина тортилади.
 г) Нотўғри жавоб йўқ.

- 103** Моддий ёрдам суммасидан солиқ олинадими?
- а) Олинмайди.
 б) Қиймати йилига икки каррали солиққа тортилмайдиган иш ҳақи минимумидан ошган моддий ёрдам суммасидан олинади.
 в) Қиймати йилига уч каррали солиққа тортилмайдиган иш ҳақи минимумидан ошган моддий ёрдам суммасидан олинади.
 г) Нотўғри жавоб йўқ.

¹ Бу ерда: СТД-солиққа тортиладиган даромад.
 СТМ- солиққа тортилмайдиган минимум.
 СС-солиқ ставкаси.

- 104** Чет эл фуқароларининг даромадлари солиққа тортиладими?
 а) Тортилмайди.
 б) Барча даромадлари тортилади.
 в) Бир қисми тортилади.
 г) Нотўғри жавоб йўқ.
- 105** Қуйида қайд қилинган чет эл фуқаролари даромадларининг қайси бир тури солиқ солинадиган даромад таркибига киритилади?
 а) Чет эллик жисмоний шахсни ёлловчининг давлат ижтимоий суғуртаси ва пенсия таъминоти жамғармаларига ўтказиладиган пул суммаси.
 б) Хизмат мақсадлари учун уй-жой биносини ижарага олиш ва автомобил сақлаш учун қилинган харажатларни қоплашга сарфлайдиган пул суммаси.
 в) Хизмат сафари харажатлари миқдори.
 г) Ўзбекистон Республикасида яшаш муносабати билан унга тўланадиган қўшимча ҳақ суммаси.
 д) Нотўғри жавоб йўқ.
- 106** Фуқароларнинг қайси бир даромадлари солиққа тортилмайди?
 а) Алимент олувчи фуқароларнинг алиментлари.
 б) Адвокатларнинг юридик маслаҳатхоналарида ишлаганлари учун олган мукофот турлари.
 в) Аспирантлар, ординаторлар ва шу тоифадагиларнинг стипендиялари, даромадлари.
 г) Фуқароларга, шунингдек, диний ташикilotлар, корхоналар, муассасаларда ишлайдиган рухонийларга хайрия муассасалари тўлайдиган даромадлар.
 д) Нотўғри жавоб йўқ.

- 107** Фуқароларнинг қайси бир даромадлари солиққа тортилади?
- Ишсизлик нафақаси.*
 - Давлат ижтимоий сугуртаси.*
 - Ижтимоий таъминот нафақаси.*
 - Олий ва махсус ўқув юртлари талабалари, ўрта мактаб ўқувчиларининг корхона, муассаса ва ташиқлотларда ишлаш эвазига олган стипендиялари.*
 - Нотўғри жавоб йўқ.*
- 108** Фуқароларнинг қайси бир даромадлари солиққа тортилмайди?
- Олий ўқув юртлари, ўрта махсус ва ҳунар билим юртлари, диний ўқув юртлари томонидан бериладиган стипендиялар.*
 - Ҳунар-техника билим юртлари ўқувчиларининг бажарган ишлари учун тўловлар.*
 - Пенсия ва унга бўлган қўшимчалар.*
 - Чет элга юбориш муносабати билан фуқароларга корхона ва ташиқлотлар томонидан тўланадиган иш ҳақи.*
 - Нотўғри жавоб йўқ.*
- 109** Қуйида қайд қилинган фуқаролар даромадларининг қайси бир тури солиққа тортилмайди?
- Кишиларнинг шахсий ёрдамчи хўжалигида етиштирилган чорва молларини сотишдан олинган даромадлар.*
 - Мерос қилиб қолдириш ва совға қилиш натижасида олинган даромад.*
 - Давлат заёмлари, облигациялари ва турли лотореялар ютуқларидан олинган даромад.*
 - Рационализаторлик таклифи эвазига олинган даромад.*
 - Нотўғри жавоб йўқ.*

- 110** Фуқароларнинг даромадидан қандай ставкада солиқ олинади?
 а) 2 каррали иш ҳақи минимуми суммасида бўлса 15 фоиз олинади.
 б) 5 каррали иш ҳақи минимуми суммасида бўлса 25 фоиз олинади.
 в) 10 каррали иш ҳақи минимуми суммасида бўлса 35 фоиз олинади.
 г) 10 ва ундан ортиқ иш ҳақи минимуми суммасида бўлса 40 фоиз олинади.
 д) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 111** Солиқ кўмитаси қачон ташкил топган?
 а) 1991 йил 14 июнда.
 б) 1991 йил 12 августда.
 в) 1992 йил 9 декабрда
 г) 1994 йилда.
 д) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 112** Солиқ қонучилиги бузилганда солиқ органлари томонидан солиқ тўловчиларга:
 а) Молиявий жазолар қўлланилади.
 б) Маъмурий жазолар қўлланилади.
 в) Жиноий жазо қўлланилади.
 г) *Нотўғри жавоб йўқ.*
- 113** Агар даромад (фойда) яширилса ёки камайтирилиб кўрсатилса, у ҳолда:
 а) Шу камайтирилган (яширилган) сумма миқдорида жарима ундирилиб олинади.
 б) Тўлашиси лозим бўлган солиқлар ва солиқсиз тўловлар суммасида 10 фоиз қилиб ундирилади.
 в) 0,2 фоиз айбона ҳисобланади ва ундирилиб олинади.
 г) *Нотўғри жавоб йўқ.*

- 114** | Агар фойда (даромад) бўйича ҳисоб-китоб юритилмаётган ёки унинг ўрнатилган тартибини бузиб юритилаётган бўлса, солиқ декларациялари, ҳисоботлар ва ҳисоблар, солиқлар ва солиқсиз тўловларини ҳисоблаш бўйича бошқа зарурий ҳужжатлар ўз вақтида ва белгиланган шаклда тақдим этилмаса, у ҳолда:
- а) Камайтирилган (яширилган) сумма миқдориди жарима ундирилиб олинади.*
 - б) Тўланиши лозим бўлган солиқлар ва солиқсиз тўловлар суммасига 10 фоиз қўшиб ундирилади.*
 - в) 0,2 фоиз айбона ҳисобланади ва ундириб олинади.*
 - г) Нотўғри жавоб йўқ.*
- 115** | Белгиланган муддатда тўланмаган солиқ учун мазкур корхона, ташкилот ва муассаса боқиманда деб ҳисобланади ва ҳар бир кун боқимандани тўламагани учун:
- а) Тўланиши лозим бўлган солиқлар ва солиқсиз тўловлар суммасига 10 фоиз қўшиб ундирилади.*
 - б) Камайтирилган (яширилган) сумма миқдориди жарима ундирилиб олинади.*
 - в) 0,2 фоиз айбона ҳисобланади ва ундириб олинади.*
 - г) Нотўғри жавоб йўқ.*
- 116** | Қайси ҳолларда корхона, муассаса ва ташкилотларнинг раҳбар шахсларига 5 минимал иш ҳақи суммасидан 7 минимал иш ҳақи суммасигача жарима солинади:
- а) Фойда (даромад) суммасини яширса ёки камайтириб кўрсатса;*
 - б) Солиқ солиши объектини яширса ёки уни ҳисобга олмаса;*

- в) Бухгалтерия ҳисоботини ўрнатилган тартибда юргизмаса, у бузиб юритилса;
- г) Кассани юритиши тартибларини бузиши ҳолатлари учраса;
- д) Нотўғри жавоб йўқ.

117

- Агар маъмурий жазо берилгандан сўнг бир йил ичида яна такрор даромад (фойда) ёки солиққа тортиш объектлари яширилган бўлса, у ҳолда:
- а) Раҳбар шахслар такроран маъмурий жазога тортилиб, уларнинг ҳужжатлари судга топширилади.
 - б) Раҳбар шахсларга 1 минимал иш ҳақидан 5 минимал иш ҳақиғача жарима солинади.
 - в) Раҳбар шахсларга 5 минимал иш ҳақидан 7 минимал иш ҳақи миқдориде жарима солинади.
 - г) Нотўғри жавоб йўқ.

118

- Якка тартибда меҳнат фаолияти билан шуғулланиш тартибини бузган ёки ман этилиши тўғрисида ҳукуматнинг махсус кўрсатмаси бўлишига қарамасдан мазкур фаолият билан шуғулланаётган фуқаролар:
- а) Маъмурий жазога тортилади ва уларнинг ҳужжатлари судга топширилади.
 - б) 1 минимал иш ҳақидан 5 минимал иш ҳақи миқдориде жарима солинади.
 - в) Меҳнат фаолиятини давом эттириши таъқиқланади.
 - г) Нотўғри жавоб йўқ.

119

- Фойдага ва даромадга солиқ бўйича корхоналар ҳар чоракда солиқ идораларига қандай ҳужжатлар топширадилар?
- а) Бухгалтерия ҳисоби.
 - б) Солиқ ҳисоби.
 - в) Бухгалтерия баланси.
 - г) Нотўғри жавоб йўқ.

- 120** Корхона ва ташкилотлар солиқ идораларига чораклик бухгалтерия ва солиқ ҳисобини ўз вақтида топширмасалар у холда қандай жазога тортиладилар?
- а) Корхона тўлайдиган солиқ 10 фоизга оширилади.*
б) Олдинги чорак учун солиқ ундириб олинади.
в) Ҳисобот ва тегишли ҳужжатлар топширилиши биланоқ олинadиган солиқ қайта ҳисобланади.
г) Нотўғри жавоб йўқ.
- 121** Корхона ва ташкилотлар солиқ идораларига чораклик бухгалтерия ҳисобини ва солиқ ҳисобини топширмасалар, у холда:
- а) Корхонанинг биринчи раҳбари жарима тўлайди.*
б) Корхона бош бухгалтери жарима тўлайди.
в) Корхона бош иқтисодчиси жарима тўлайди.
г) Корхона солиғи 10 фоизга оширилиб ундириб олинади.
д) Нотўғри жавоб йўқ.
- 122** Агар корхоналар солиқ объектини биринчи марта яширсалар, у холда уларга нисбатан қандай чора кўрилади?
- а) Корхона раҳбарига огоҳлантириши берилади.*
б) Корхона раҳбари ишдан бўшатилади.
в) Яширилган объект солиғи тўлиқ ундирилади ва шу сумма атрофида жарима тўланади.
г) Жиноий иш қўзғатилади.
д) Нотўғри жавоб йўқ.
- 123** Солиқ идораларининг солиқларни тўлиқ ҳисоблаганини ва уларни бюджетга тўлиқ ўтказилгани қандай назорат қилинади?
- а) Корхонанинг солиқ идорасига топширган бухгалтерия ҳисоботи текширилади.*

- б) Корхонанинг солиқ идорасига топширган бухгалтерия баланси текширилади.
в) Корхонанинг солиқ ҳисоботи текширилади.
г) Жойларга бориб сўнги назоратни амалга ошириш йўли билан текширилади.
д) Нотўғри жавоб йўқ.
- 124** Корхоналар солиқ идоралари ходимларини ўз касса ва омборларига киритмасликка ҳаққи борми?
а) Ҳаққи бор.
б) Ҳаққи йўқ.
в) Корхона раҳбарига боғлиқ.
г) Нотўғри жавоб йўқ.
- 125** Агар корхона раҳбарлари солиқ идоралари ходимларини корхонага, унинг кассасига киришга руҳсат бермаса, у холда солиқ идораси томонидан уларга қандай чора кўрилади?
а) Судга берилади.
б) Корхонанинг банкдаги счёти операциясини тўхта-тиб қўяди.
в) Қаттиқ хайфсан берилади.
г) Нотўғри жавоб йўқ.
- 126** Солиқ инспекторлари тўловчилар, солиқ объектлари ва фуқароларга солиқ ҳисоблашни қачон яқунлашлари лозим?
а) Жорий йил 1 февралда.
б) Жорий йил 1 мартда.
в) Жорий йил 1 апрелда.
г) Жорий йил 1 майда.
д) Жорий йил 1 июнда.

- 127 | Қайси квитанциялар қатъий ҳисобдаги бланкалар ҳисобланади?
а) №10, №26 шакли квитанциялар;
б) №24, №26 шакли квитанциялар;
в) №26, №31 шакли квитанциялар;
г) №24, №10 шакли квитанциялар.
- 128 | Шаҳар ва туман давлат солиқ инспекцияларида юридик шахслар ҳисоби қайси китобларда олиб борилади?
а) Ҳисоб варақалари карточкасида;
б) Махсус дафтарларда;
в) Тўловчиларни ҳисобга олиш ҳисобида;
г) Нотўғри жавоб йўқ.
- 129 | Солиқ инспекторларининг бевосита корхона, муассаса ва ташкилотларга бориб, уларни бошланғич бухгалтерия ҳисоботлари ва бошқа маълумотлари асосида назорат олиб боришлари солиқ амалиётида:
а) Яқуний назорат деб юритилади;
б) Дастлабки назорат деб юритилади;
в) Бошланғич назорат деб юритилади;
г) Нотўғри жавоб йўқ.
- 130 | Солиқларга доир ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарликни янгилаштирадиган ёки бартараф этадиган қонун ҳужжатлари:
а) Орқага қайтиш ҳуқуқига эга бўлмайди;
б) Орқага қайтиш ҳуқуқига эга бўлади;
в) Савол ўринсиз қўйилган;
г) Нотўғри жавоб йўқ.

- 131** Солиқларга доир ҳуқуқбузарликлар учун жавобгарликни белгилайдиган ёки кучайтирадиган қонун ҳужжатлари:
- Орқага қайтиши ҳуқуқига эга;*
 - Орқага қайтиши ҳуқуқига эга бўлмайди;*
 - Савол ўринсиз қўйилган;*
 - Нотўғри жавоб йўқ.*
- 132** Солиқ кодекси қайси асосий принципларга асосланган:
- Қонун олдида тенглик;*
 - Қонунийлик;*
 - Ягона умумдавлат солиқ сиёсати;*
 - Манбаларидан қатъий назар ҳамма даромадларнинг солиққа тортилиши шартлиги;*
 - Нотўғри жавоб йўқ.*
- 133** Қуйидаги қайд қилинганлардан қайси бири Республика солиқлари ва тўловларига тааллуқли:
- Реклама солиғи;*
 - Курорт зонасида ишлаб чиқариш мақсадидаги объектларнинг қурилиши учун солиқ;*
 - Ер солиғи;*
 - Савдо-сотик қилиш ҳуқуқини берувчи йиғим;*
 - Автотранспорт воситаларини олиб қайта сотганлик учун солиқ.*
- 134** Қуйидаги қайд қилинганлардан қайси бири маҳаллий солиқлар, йиғимлар ва бошқа тўловларга тааллуқли:
- Даромад солиғи;*
 - Қўйилган қиймат солиғи;*
 - Акциз солиғи;*

- г) Сув учун тўлов;
 д) Вино-ароқ маҳсулотлари билан савдо-сотиқ қилиши ҳужжтини берувчи рухсатнома йиғими.
- 135** Қуйидаги қайд қилинганлардан қайси бири Республика солиқлари ва тўловларига тааллуқли:
 а) Ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ;
 б) Кимошди савдолари ва лотореялар ўтказиши ҳужжтини берганлик учун йиғим;
 в) Кино ва телесуратларга тушириши ҳужжтини берганлик учун йиғим;
 г) Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган юридик шахсларни, шунингдек жисмоний шахсларни рўйхатга олганлик учун йиғим;
 д) Курорт йиғими.
- 136** Қуйида қайд қилганлардан қайси бири Маҳаллий солиқлар, йиғимлар ва бошқа тўловларга тааллуқли:
 а) Экология солиғи;
 б) Биржасалардаги олди-сотди битимларидан ундириладиган йиғим;
 в) Ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ;
 г) Сув учун тўлов;
 д) Мол-мулк солиғи.
- 137** Қуйидаги қайд қилинганлардан қайси бири Республика солиқлари ва тўловларига тааллуқли:
 а) Автотранспортлар сақланадиган жойдан фойдаланганлик учун йиғим;
 б) Отчопарларда ўтказилган пойгадаги ютуқ учун йиғим;
 в) Аҳоли манзилгоҳлари ҳудудини супуриб-сидириши учун йиғим;
 г) Ит эгаларидан ундириладиган йиғим;
 д) Ер солиғи.

138

Куйида қайд қилинган бандларнинг қайси бири солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқи ҳисобланади:

- а) Солиқлар, йиғимлар ва бюджетга бошқа тўловларнинг тегишли суммасини ўз вақтида ва тўла миқдорда тўлаш;*
- б) Бухгалтерлик ҳисоботини, солиқлар бўйича ҳисобкитобларни ёки даромадлар тўғрисидаги декларацияларни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда тақдим этиши;*
- в) Солиқ органларида солиққа тортиши масалалари бўйича ахборотлар ва маслаҳатлар олиши;*
- д) Нотўғри жавоб йўқ.*

139

Куйида қайд қилинган бандларнинг қайси бири солиқ тўловчиларнинг мажбурияти ҳисобланади:

- а) Бюджетга ортиқча миқдорда тузилган солиқлар, йиғимлар, бошқа тўловлар ва жарималарни қайтариши тўғрисида ёзма аризалар бериши;*
- б) Солиқлар, йиғимлар ва бошқа тўловлар бўйича солиқ органларида мавжуд бўлган маълумотлар билан танишиши;*
- в) Солиқ органларининг қарорлари ва мансабдор шахсларнинг ҳатти-ҳаракатлари устидан юқори солиқ органларига ёки судга қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда шикоят қилиши;*
- г) Солиқларга доир қонун ҳужжатлари бузилганлигини бартараф этиши тўғрисидаги солиқ органлари талабларини бажариши;*
- д) Нотўғри жавоб йўқ.*

140

Ким Ўзбекистон Республикаси Президенти бўлиши мумкин:

- а) Ўзбекистон Республикасининг ҳар бир фуқароси бўлиши мумкин;*

- б) Ўзбекистон Республикасида доимий яшайдиган ҳар бир фуқаро бўлиши мумкин;
- в) Ўзбекистон Республикасида доимий яшайдиган ва йил давомида 365 кун Ўзбекистонда бўлган ҳар бир фуқаро бўлиши мумкин;
- г) Ўзбекистон Республикасида доимий яшайдиган ва йил давомида 183 кун ёки ундан кўп вақт давомида Ўзбекистонда бўлган жисмоний шахс бўлиши мумкин;
- д) Нотўғри жавоб йўқ.

141

Бюджетга санкциялар (жарималар ва бўнақлар) сифатида тўланадиган суммалар жаъми даромаддан:

- а) Чегириб ташланади;
- б) Чегириб ташланмайди;
- в) Савол ўринсиз қўйилган;
- г) Нотўғри жавоб йўқ.

142

Юридик шахсларнинг солиққа тортиладиган даромади:

- а) 30 фоизлик ставка бўйича солиққа тортилади;
- б) 33 фоизлик ставка бўйича солиққа тортилади;
- в) 5 фоизлик ставка бўйича солиққа тортилади;
- г) 36 фоизлик ставка бўйича солиққа тортилади;
- д) 38 фоизлик ставка бўйича солиққа тортилади.

143

Қуйидаги юридик шахсларнинг қайси бири даромад солиғини тўлашдан озод қилинади:

- а) Ходимлар умумий сонининг камида 75 фоизини ўрта мактаблар ва ҳунар техника билим юртлири ўқитувчилари ташкил этадиган корхоналар;

- б) Ходимлар умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, уруш ва меҳнат фахрийлари ташкил қилган ва ишлаб чиқариш фаолияти билан шугулланган корхоналар;
- в) Даволаш муассасалари қошидаги даволаш-ишлаб чиқариш устахоналари;
- г) Ахлоқ-тузатиш меҳнат муассасалари;
- д) Нотўғри жавоб йўқ.

144

Қўшилган қиймат солиғи солиқ солинадиган айланма миқдорининг:

- а) 15 фоизга тенг ставка бўйича тўланади;
- б) 18 фоизга тенг ставка бўйича тўланади;
- в) 21 фоизга тенг ставка бўйича тўланади;
- г) 23 фоизга тенг ставка бўйича тўланади;
- д) 25 фоизга тенг ставка бўйича тўланади.

145

Юридик шахсларнинг мол-мулки:

- а) 1 фоизлик ставка бўйича солиққа тортилади;
- б) 2 фоизлик ставка бўйича солиққа тортилади;
- в) 3 фоизлик ставка бўйича солиққа тортилади;
- г) 4 фоизлик ставка бўйича солиққа тортилади;
- д) 5 фоизлик ставка бўйича солиққа тортилади.

146

Мол-мулк солиғини тўланиши ҳақидаги тўлов хабарномалари тўловчиларга солиқ идоралари томонидан ҳар йили 1 майдан кечиктирилмай топширилади. Солиқнинг тўланиши тенг улушларда:

- а) Икки муддатда - 15 июн ва 15 декабрдан кечиктирмасдан амалга оширилади;
- б) Уч муддатда - 15 май, 15 август ва 15 декабрдан кечиктирмасдан амалга оширилади;
- в) Икки муддатда - 15 июл ва 15 ноябрдан кечиктирмасдан амалга оширилади;
- г) Икки муддатда - 15 август ва 15 декабрдан кечиктирмасдан амалга оширилади.

- 147** | Қуйида қайд қилинганларнинг қайси бири ер солиғи тўлашдан озод қилинади:
- а) I ва II гуруҳ ногиронлари;
 - б) Боқувчисини йўқотган кўп болали оишлар;
 - в) Чўпонлар ва йилқибоқарлар;
 - г) Болалигида концентрацион лагерларнинг тутқуни бўлган фуқаролар;
 - д) Нотўғри жавоб йўқ.
- 148** | Қишлоқ хўжалик корхоналари ер солиғини бир йилда бир марта-ҳисобот йилининг:
- а) 15 декабригача тўлайдилар;
 - б) 20 декабригача тўлайдилар;
 - в) 1 ноябригача тўлайдилар;
 - г) 15 ноябригача тўлайдилар;
 - д) 31 декабригача тўлайдилар.
- 149** | Экология солиғи:
- а) 0,5 фоизли ставка бўйича тўланади;
 - б) 1,0 фоизли ставка бўйича тўланади;
 - в) 1,5 фоизли ставка бўйича тўланади;
 - г) 2,0 фоизли ставка бўйича тўланади;
 - д) 0,1 фоизли ставка бўйича тўланади.
- 150** | Қишлоқ хўжалик корхоналари сув учун ҳақни бир йилда бир марта-жорий йилнинг:
- а) 10 декабригача тўлайдилар;
 - б) 15 декабригача тўлайдилар;
 - в) 20 декабригача тўлайдилар;
 - г) 25 декабригача тўлайдилар;
 - д) 31 декабригача тўлайдилар.
- 151** | Солиқ кодексининг лойиҳаси қачон умумхалқ муҳокамасига тақдим қилинди?
- а) 1993 йилда.
 - б) 1994 йилда.

- в) 1995 йилда.
- э) 1996 йилда.
- д) 1997 йилда.

152

Солиқлар, йиғимлар ва бюджетга бошқа тўловлар қандай тартибда ўтказилади?

- а) Асосий сумма тартибида ўтказилади;
- б) Ҳисобланган бўнақ тартибида ўтказилади;
- в) Жарима жазолари тартибида ўтказилади;
- г) Нотўғри жавоб йўқ.

153

Агар солиқ органида рўйхатга олинмасдан фаолият ўттиз кунгача амалга оширилган бўлса:

- а) Энг кам иш ҳақининг 50 баравари миқдоридан олинган даромаднинг 10 фоизидан кам бўлмаган миқдорда жарима ундирилади;
- б) Энг кам иш ҳақининг 70 баравари миқдоридан олинган даромаднинг 40 фоизидан кам бўлмаган миқдорда жарима ундирилади;
- в) Энг кам иш ҳақининг 100 баравари миқдоридан олинган даромаднинг 50 фоизидан кам бўлмаган миқдорда жарима ундирилади;
- г) Нотўғри жавоб йўқ.

154

Даромад яширилган ва камайтириб кўрсатилган тақдирда солиқ тўловчидан:

- а) Яширилган ёки камайтирилган даромаднинг ярим суммаси ва шунча сумма миқдоридан жарима ундирилади;
- б) Яширилган ёки камайтирилган даромаднинг бутун суммаси ва шунча сумма миқдоридан жарима ундирилади;
- в) Яширилган ёки камайтирилган даромаднинг чорак суммаси ва шунча сумма миқдоридан жарима ундирилади;
- г) Нотўғри жавоб йўқ.

155

Агар солиқ тўловчига молнавий жазо кўрилгандан сўнг бир йил ичида яна даромадини яшириш ва камайтиришга уринса, у ҳолда ундан:

- а) Тегшили сумма ва шу сумманинг бир ярим баравари миқдорида жарима ундирилади;*
- б) Тегшили сумма ва шу сумманинг икки баравари миқдорида жарима ундирилади;*
- в) Тегшили сумма ва шу сумманинг икки ярим баравари миқдорида жарима ундирилади;*
- г) Тегшили сумма ва шу сумманинг уч баравари миқдорида жарима ундирилади.*

156

Солиқлар, йиғимлар ва бюджетга бошқа тўловларни ҳисоблаш ва тўлаш учун зарур бўлган декларациялар, ҳисоботлар, ҳисоб-китоблар тақдим этилмаганлиги учун солиқ тўловчидан:

- а) Тегшили сумманинг 2 фоизи миқдорида жарима ундирилади;*
- б) Тегшили сумманинг 5 фоизи миқдорида жарима ундирилади;*
- в) Тегшили сумманинг 7 фоизи миқдорида жарима ундирилади;*
- г) Тегшили сумманинг 10 фоизи миқдорида жарима ундирилади;*
- д) Тегшили сумманинг 15 фоизи миқдорида жарима ундирилади.*

157

Солиқлар, йиғимлар ва бюджетга бошқа тўловлар бўйича тўловнинг муддати ўтказиб юборилган ҳар бир кун учун:

- а) 0,10 фоиз миқдорида бўнак ундирилади;*
- б) 0,12 фоиз миқдорида бўнак ундирилади;*
- в) 0,15 фоиз миқдорида бўнак ундирилади;*
- г) 0,17 фоиз миқдорида бўнак ундирилади;*
- д) 0,20 фоиз миқдорида бўнак ундирилади.*

Фойдаланилган адабиётлар

- 1 Закон Республики Узбекистан "О налогах с предприятий, объединений и организаций" (Ведомости Верховного Совета Республики Узбекистан, 1991 г. №4, ст. 86, №8, ст. 191; 1992 г. №4, ст. 177, №9, ст. 337; 1993 г. №1, ст. 20; №6, ст. 240; 1994 г. №5, ст. 159) от 23 сентября 1994 г. и от 22 декабря 1995 г.
- 2 Закон Республики Узбекистан "О подоходном налоге с граждан, иностранных граждан и лиц без гражданства", с учетом изменений, внесенных Законом РУ от 14 июня 1991 г., 20 ноября 1991 г. и от 28 декабря 1993 г.
- 3 Закон Республики Узбекистан "О местных налогах и сборах" от 7 мая 1993 г.
- 4 Закон Республики Узбекистан "О государственной пошлине"// "Экономика и статистика" 1993 г., №10.
- 5 Закон Республики Узбекистан "О налогах с владельцев транспортных средств и других самоходных машин и механизмов"// "Экономика и статистика" 1993 г., №10.
- 6 Закон Республики Узбекистан "О земельном налоге" от 6 мая 1993 г.
- 7 Указ Президента Республики Узбекистан "Об основных направлениях усиления значения стимулирующей роли налогов" от 30 ноября 1994 г.
- 8 Указ Президента Республики Узбекистан "Об инициативном частном предпринимательстве и его стимулировании" от 5 января 1995 г.
- 9 Указ Президента Республики Узбекистан "О дополнительных мерах по развитию ценных бумаг" от 7 сентября 1995 г.
- 10 Каримов И., Ўзбекистон — иқтисодий ислохотларни ривожлантириш йўлида. Тошкент, 1995 й.
- 11 Положение о частном предпринимательстве в Республике Узбекистан. Приложение к Постановлению Кабинета Министров Республики Узбекистан от 14 февраля 1995 г.
- 12 Положение о государственных налоговых органах Республики Узбекистан (с изменениями от 9 декабря 1994 г. №741).

- 13 Положение о составе затрат по производству и реализации продукции (работ, услуг), включаемых в стоимость продукции (работ, услуг) и о порядке формирования финансовых результатов.
- 14 Инструкция о порядке исчисления и уплаты в бюджет налога с владельцев транспортных средств и других самоходных машин и механизмов от 13 января 1993 г. Т210 МФ и ГГНУ.
- 15 Инструкция о порядке исчисления и уплаты налога на добавленную стоимость № 916 от 15 января 1993 г.
- 16 Инструкция о налогообложении доходов совместных предприятий с участием иностранных инвесторов и доходов, получаемых участниками этих предприятий в результате распределения доходов от 7 января 1993 г. 1/9. МФ и ГНУ.
- 17 Инструкция о порядке применения и оформления финансовых санкций и административных штрафов за нарушение налогового законодательства Республики Узбекистан № 18 от 20 февраля 1993 г.
- 18 Инструкция о порядке исчисления и уплаты акцизов № 6/13 от 15 января 1993 г. С учетом изменений постановлений Кабинета Министров № 456 от 11 декабря 1995 г. и другие.
- 19 Инструкция о порядке исчисления и уплаты подоходного налога с граждан Республики Узбекистан, иностранных граждан, лиц без гражданства. МФ и ГНК № 33/24 от 21 мая 1993 г. и с другими изменениями.
- 20 Инструкция о порядке исчисления и уплаты в бюджет налога на прибыль (доходы) предприятий и организаций. МФ и ГНК № 123/170 от 22 декабря 1994 г.
- 21 Временная инструкция о порядке исчисления и уплаты земельного налога от 30 января 1994 г. МФ и ГНК №16/39.
- 22 Временный порядок расчетов с бюджетом по налогу на валовой доход торгующих предприятий и организаций от 31 марта 1994 г. МФ и ГНК № 32/107.
- 23 О некоторых изменениях порядка налогообложения в 1996 г. Письмо МФ и ГНК РУ, № 14/96 15 от 12 февраля.
- 24 Финансовые законодательства Республики Узбекистан. Ежемесячник с 1995 года.
- 25 Журналы "Экономика и статистика", "Иқтисод ва ҳисобот" с 1992 года.
- 26 Еженедельная газета "Налоговые и таможенные вести", "Солиқ ва бош хабарлари" 1992 года. Налоговое законодательство. Часть 1, □ 1993 г. Часть 2, 1993 г. Часть 3, 1993 г. Части 4-6. 1994 г.

МУНДАРИЖА

	Кириш	3
I БОБ	Солиқ назарияси ✓	5
II БОБ	Корхона солиғи	38
III БОБ	Корхона фойдасига солиқ	43
IV БОБ	Корхоналар даромадига солиқ	52
V БОБ	Чакана, улгуржи савдо ва умумий овқатланиш корхоналари ялпи даромадига солиқ ✓	59
VI БОБ	Қўшма корхоналарни солиққа тортиш	64
VII БОБ	Қўшилган қиймат солиғи	68
VIII БОБ	Акцизлар солиғи	78
IX БОБ	Ер солиғи	84

X БОБ	Транспорт воситалари эгалари солиғи	93
XI БОБ	Корхоналарнинг мол-мулк ва конлардан фойдаланиш солиқлари	98
XII БОБ	Божхона божи ва давлат божи	104
XIII БОБ	Аҳоли солиқлари	110
XIV БОБ	Солиқ органларининг ташкилий шакллари ва уларнинг вазифалари	126
	Тест саволлари	143
	Фойдаланилган адабиётлар	176

ЁРҚИН АБДУЛЛАЕВ, ҚОСИМ ЯХЁЕВ

**СОЛИҚ МАВЗУСИДА
100 САВОЛ ВА ЖАВОБ**

"Меҳнат" нашриёти — Тошкент — 1997

Рассом Л. Дабижа
Бадий муҳаррир Х. Қутлуков
Техник муҳаррир Н. Сорокина
Мусаххиха С. Бадалбоева

ИБ № 1402

Босишга рухсат этилди 14.03.97. Бичими 84x108 1/32.
№ 1 қоғозга "Таймс" гарнитурала офсет усулида босилди.
Шартли босма табағи 10,08. Нашр табағи 9,9. 30000 нусха.
Буюртма № Д3318. Баҳоси шартнома асосида.

"Меҳнат" нашриёти, 700129, Тошкент, Навоий кўчаси, 30.
Шартнома № 37-96.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг
Тошкент ижарадаги матбаа қорхонасида босилди. Тошкент,
Навоий кўчаси, 30-уй.

Абдуллаев Ё., Яҳёев Қ.

А 15 Солиқ мавзусида 100 савол ва жавоб.— Т.: Мехнат,
1997.— 192 б.— (Туркум. Иқтисодий ислохот ва молия
кредит тизими).

1. Автордош.

ISBN 5-8244-1225-1

Муаллифлар бу китобда солиқ ҳақида умумий тушунча беришдан ташқари, солиқларнинг қандай турлари мавжуд эканлиги, корхоналар даромадига солиналган солиқ, транспорт воситалари эгаларидан олинган ва мол-мулкдан фойдаланиш солиқлари хусусида фикр юритдишлар. Бундан ташқари, акциялар солиғи, давлат божи, солиқ органларининг ташкилий шакллари ҳақида тушунтириб берилади.

ББК 65.9(2)261.3

0605010204 — 4

А----- қўшимча рўйхат -- 97

М 359(04) — 97

**"Меҳнат" нашриёти "Иқтисодий ислоҳот
ва молия-кредит тизими" туркумида қуйидаги
китобларларни чоп этди:**

Ё.Абдуллаев, Т.Бобоқулов. **Кредит мавзусида
100 савол ва жавоб.** Ўзбек тилида. Ҳажми 6,0 б.т. 30.000
нуса.

Ё.Абдуллаев, Т.Қоралиев. **Пул мавзусида 100
савол ва жавоб.** Ўзбек тилида, ҳажми 8,0 б.т. 30.000 нуса.

**"Меҳнат" нашриёти 1997 йилда
"Иқтисодий ислоҳот ва молия-кредит тизими"
туркумида қуйидаги мавзулардаги китобларни
чоп этади:**

Қимматли қоғозлар

Бозор иқтисодиёти асослари

Маркетинг

Менежмент

Тадбиркорлик ва бизнес

Молия

Бюджет

Инвестиция

Макроиқтисод

Микроиқтисод

Иқтисодий таҳлил

Миллий счётлар тизими

Нарх-наво

Сугурга

Халқаро валюта муносабатлари

Банк

Иқтисодий таҳлил

Аудит

Макроиқтисодий статистика

Микроиқтисодий статистика